

МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ, ГАДААД ХУДАЛДААНЫ НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ТОЙМ МЭДЭЭЛЭЛ

*Ц.Норовдондог (Ph.D), Н.Тогтох,
Д.Халиун, Э.Анужин, Б.Долгормаа,
С.Золжаргал, Р.Нургүл*

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
АХБ	Азийн хөгжлийн банк
БНМАУ	Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улс
БНСВУ	Бүгд Найрамдах Социалист Вьетнам Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
ГХОГХА	Гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны агентлаг
ГХОЗБГ	Гадаадын хөрөнгө оруулалтын зохицуулалт, бүртгэлийн газар
ГХЯ	Гадаад харилцааны яам
ГШХО	Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт
ДХБ	Дэлхийн худалдааны байгууллага
ЕХ	Европын холбоо
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэрлэл
ИБУИНВУ	Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс
МАА	Мал аж ахуй
МУ	Монгол Улс
МҮХАҮТ	Монголын Үндэсний Худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
ОУЦТК	Олон Улсын Цахилгаан Техникийн Комисс
ОУСБ	Олон Улсын Стандартын Байгууллага
ТХЕХ	Тариф худалдааны ерөнхий хэлэлцээр
УИХ	Улсын Их Хурал
ҮАБҮБ	Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал
ҮХГ	Үндэсний хөгжлийн газар
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ХАА	Хөдөө аж ахуй
ХБНГУ	Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс
ХОБХ	Хөрөнгө оруулалтын бодлогын хүрээ
ХОГ	Хөрөнгө оруулалтын газар
ХОЭАХЗ	Хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хамгаалах зөвлөл
ЭЗХАХБ	Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Судалгааны хураангуй

Хүснэгт 1. Гол хэмжүүр ба зэрэглэлүүд

Хүснэгт 2. Хөгжлийн бодлогод суурилсан гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалт, аялал жуулчлалтай холбоотойгоор дэвшүүлж буй санал

Хүснэгт 3. Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдалд хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого, гадаад худалдаа, интеграцийн бодлогын талаар тусгасан байдал, холбогдох үзүүлэлтүүд

Хүснэгт 4. ГШХО улсаар, дүнд эзлэх хувь

Бүлэг 1. Гадаад худалдаа, гадаад хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал, нөөц боломжийн талаарх тойм мэдээлэл

Хүснэгт 1. Холбогдох байгууллагуудаас гүйцэтгэсэн судалгааны ажлуудын үр дүнгийн тойм

Хүснэгт 2. ОХУ болон БНХАУ-ын Монгол Улсаас экспортод гаргаж буй бүтээгдэхүүнд ноогдуулж буй татвар

Бүлэг 2. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн орчин, бодлогын баримт бичгүүдийн талаарх лавлагаа

Хүснэгт 1. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт гадаад худалдааны асуудлыг тусгасан байдал.

Хүснэгт 2. Гадаад худалдааны асуудлыг төсөл хөтөлбөрүүдэд тусгасан байдал, тэдгээрийн хэрэгжилт

Хүснэгт 3. Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүдэд хөрөнгө оруулалтын асуудлыг тусгасан байдал.

Бүлэг 3. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих институцийн чиг үүрэг, зохион байгуулалт

Хүснэгт 1. Гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын бодлого хэрэгжүүлэгч субъектүүд, тэдгээрийн чиг үүрэг

Бүлэг 4. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэл дэх олон улсын сайн туршлага

Хүснэгт 1. Ашигласан эх сурвалж (Олон улсын худалдааны одоогийн нөхцөл байдал, хандлагатай холбоотой)

Хүснэгт 2. Ашигласан эх сурвалж (Олон улсын хөрөнгө оруулалтын одоогийн нөхцөл байдал, хандлагатай холбоотой)

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Судалгааны хураангуй

- Зураг 1. Бизнес эрхлэлтийн индекс (Монгол Улсын үзүүлэлт 2010-2020 онд)
- Зураг 2. Худалдааны эрх чөлөөний дэд үзүүлэлт
- Зураг 3. Хөрөнгө оруулалтын эрх чөлөөний дэд үзүүлэлт
- Зураг 4. Монгол Улс: ГШХО, салбараар (2019)
- Зураг 5. Ази, Номхон далайн улс орнуудын хөрөнгө оруулалтын бодлогод гарсан өөрчлөлтүүд 2019 он
- Зураг 6. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, ДНБ-д эхлэх хувь
- Зураг 7. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, ДНБ-д эхлэх хувь
- Зураг 8. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт, экспорт, импорт, тэнцэл, сая ам.доллар

Бүлэг 1. Гадаад худалдаа, гадаад хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал, нөөц боломжийн талаарх тойм мэдээлэл

- Зураг 1. Монгол Улсын ГШХО-ын төлбөрийн тэнцэл болон санхүүгийн данс
- Зураг 2. Монгол Улсын ГШХО-ын талаарх эрдэмтэн, судлаачдын дүгнэлт
- Зураг 3. ГШХО-ын ДНБ-нд эзлэх хувь: Нийт бага дунд орлоготой орнуудтай харьцуулсан байдал (1990-2015); ГШХО-ын гүйцэтгэлийн индекс (Жишиг орнуудтай харьцуулсан байдал, 2001-2015)
- Зураг 4. Монгол Улс: ГШХО-ын төрөл (хувиар; 2012-2016)
- Зураг 5. Монгол Улс: Экспортын зах зээл (БНХАУ-ыг оруулаагүй), (2007; 2015 он)
- Зураг 6. Голлох салбаруудын үзүүлэлтүүд
- Зураг 7. Монгол Улс: Экспортын зах зээл (БНХАУ-ыг оруулаад), (2007-2015 он)
- Зураг 8. Экспорт хүлээн авагч томоохон орнууд, үнийн дүн (ам.доллар) ба нийт үнийн дүнд эзлэх хувиар (2010-2019 он)
- Зураг 9. Томоохон 8 экспортын бүтээгдэхүүн (2010-2019 он)
- Зураг 10. Экспортлогчдын тоо, экспортын үнийн дүнгээр (ам. доллар, 2010-2019 он)
- Зураг 11. Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс; Монгол 2007-2018 онд
- Зураг 12. Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс (2018) - Монгол Улсыг Ази номхон далайн бүс нутаг; ойролцоо орнууд ба бага дунд орлоготой орнууд; ОХУ; Хятад улс; Казахстан улстай харьцуулсан байдал

Бүлэг 3. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих институцийн чиг үүрэг, зохион байгуулалт

- Зураг 1. Үндэсний Хөгжлийн газрын бүтцийн схем
- Зураг 2. Гадаад харилцааны яамны бүтцийн схем
- Зураг 3. Монголын Үндэсний Худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын бүтцийн схем

Бүлэг 4. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэл дэх олон улсын сайн туршлага

Зураг 1. 2006-2020 оны гадаад худалдааны өсөлт

Зураг 2. Хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын 2020 оны 1 болон 2-р улирлын худалдаа

Зураг 3. Дэлхийн гадаад шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал

Зураг 4. Үндэсний хөрөнгө оруулалтын бодлогын өөрчлөлтүүд 2003-2019 (%)

Зураг 5. Цар тахлын эсрэг хөрөнгө оруулалтын бодлогын чиг хандлага

Зураг 6. Хөрөнгө оруулагчдын зорилго

Зураг 7. Хөрөнгө оруулагчдын хувьд ач холбогдлууд

Зураг 8. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагуудын чиг үүргийн зохицуулалт

АГУУЛГА

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГИЙН ТОЙМ

- Хөгжлийн бодлого ба гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалт (санал, зөвлөмжийн хураангуй)

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

Бүлэг нэг. Гадаад худалдаа, гадаад хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал, нөөц боломжийн талаарх тойм мэдээлэл

Бүлэг хоёр. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн орчин, бодлогын баримт бичгүүдийн талаарх лавлагаа

Бүлэг гурав. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих институцийн чиг үүрэг, зохион байгуулалт

Бүлэг дөрөв. Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэл дэх олон улсын сайн туршлага

Хавсралт. Парламентын судалгааны хүрээлэнгээс гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын асуудлаар гүйцэтгэсэн судалгааны жагсаалт

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Захиалагчийн хүсэлтэд дурдсан Монгол Улсын гадаад худалдаа, гадаад хөрөнгө оруулалтын өнөөгийн нөхцөл байдал, эрх зүйн орчны талаар судалгааны захиалгын агуулгын хүрээнд сүүлийн үед хийгдсэн зарим нэгэн томоохон суурь болон бодлогын шинжилгээний тайланд тулгуурлан тойм мэдээлэл өгөх зорилгоор энэхүү лавлагаа, мэдээллийг бэлтгэсэн болно.

Лавлагаанд холбогдох төрийн болон төрийн бус байгууллага (Үндэсний хөгжлийн газар, Гадаад харилцааны яам, Монголбанк, Үндэсний Статистикийн хороо, Монголын Үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим зэрэг), томоохон олон улсын байгууллага (Дэлхийн худалдааны байгууллага, Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага, Дэлхийн банк, Азийн хөгжлийн банк зэрэг), судалгааны төвүүдээс гаргасан судалгааны тайлан, судалгаанд авагдсан статистик тоо баримтууд болон холбогдох байгууллагуудаас ирүүлсэн лавлагаа мэдээлэл зэрэг мэдээллийн эх сурвалжуудыг ашиглав.

Судалгааны хураангуй хэсэгт судалгааны үр дүнгийн тойм, Парламентын судалгааны хүрээлэнгийн судлаач Н.Тогтохын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг хөгжлийн бодлоготой уялдуулж боловсруулсан санал, зөвлөмжийг тусгав.

Судалгааны дэлгэрэнгүй хэсгийн **нэгдүгээр бүлэгт** гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал, нөөц, боломжийн талаар, **хоёрдугаар бүлэгт** гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын хууль, эрх зүй, бодлогын баримт бичгүүдийн талаар, **гуравдугаар бүлэгт**, гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих институцийн чиг үүрэг, зохион байгуулалтын талаар, **дөрөвдүгээр бүлэгт** гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиглэл дэх олон улсын туршлагын талаарх мэдээллүүдийг тус тус тоймлон танилцуулга бэлтгэв.

Мөн 2009-2020 оны хугацаанд Парламентын судалгааны хүрээлэн (УИХ-ын Тамгын газрын Судалгаа, шинжилгээний алба)-гээс дээрх сэдвийн хүрээнд гүйцэтгэсэн судалгааны тайлангуудын жагсаалтыг **Хавсралтаар** оруулав.

Жич: Парламентын судалгааны хүрээлэнгээс гаргасан судалгааны тайлангуудыг www.intra.parliament.mn, www.research.parliament.mn цахим хуудас болон тус хүрээлэнгээс эрхлэн гаргадаг судалгааны цуврал эмхэтгэл зэрэг эх сурвалжуудаас авч ашиглаж болно. Шаардлагатай тохиолдолд Парламентын судалгааны хүрээлэнд хандан судалгааны тайланг цахим болон хэвлэмэл хэлбэрээр авах буюу судалгаанд холбогдох асуудлаар мэдээлэл тодруулга, зөвлөгөө авах зэргээр хамтран ажиллах боломжтой.

СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮНГИЙН ТОЙМ

1.МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН ТАЛААР

Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдлыг үнэлэхийн тулд олон улсын байгууллагуудаас дэлхийн болон бүс нутгийн хэмжээнд гаргадаг эдийн засаг, бизнесийн орчны индексүүдийг харьцуулан судлав. Үнэлгээний ерөнхий байдлыг авч үзвэл Монгол УОлс зарим голлох индексүүдээр бүс

нутгийн улс орнууд болон дэлхийн дунджаас доогуур эрэмбэлэгдсэн байх ба зарим үзүүлэлтүүд дээр сүүлийн жилүүдэд ухралт ажиглагдаж байна.

Хүснэгт 1. Гол хэмжүүр ба зэрэглэлүүд

Хэмжүүр	Он	Индекс/ Зэрэглэл	Цахим хуудас
Т1 авлигын төсөөллийн индекс	2019	198-аас 106	http://www.transparency.org/research/cpi/overview
Дэлхийн банкны бизнес эрхлэх тайлан	2020	190-ээс 81	http://www.doingbusiness.org/en/rankings
Дэлхийн инновацийн индекс	2020	131-ээс 58	https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator
Эдийн засгийн эрх чөлөөний индекс	2019	180-аас 127	https://www.heritage.org/index/ranking
Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс	2018	160-аас 130	https://lpi.worldbank.org/international/scorecard/radar/254/C/MNG/2018

Дэлхийн банк группээс жил бүр эрхлэн гаргадаг бизнес эрхлэлтийн индекс (Doing Business)¹ -ээр манай улс 2019 онд 190 улсаас 81 дүгээр байранд эрэмбэлэгдсэн байна. Сүүлийн 10 жилийн үзүүлэлтээс харахад Монгол Улс 2014 онд 59 дүгээр байр эзэлж хамгийн сайн үзүүлэлттэй байсан бол 2018 онд дээрх үзүүлэлт 15 байраар ухарсан байна.²

2019 оны байдлаар манай улсын хамгийн сайн дэд үзүүлэлтүүд нь:

- Зээл авах боломж 25 дугаарт;
- Жижиг хөрөнгө оруулагчийг хамгаалах 25 дугаарт;
- Барилгын зөвшөөрөл авах 29-р байранд тус тус эрэмбэлэгдсэн байна.

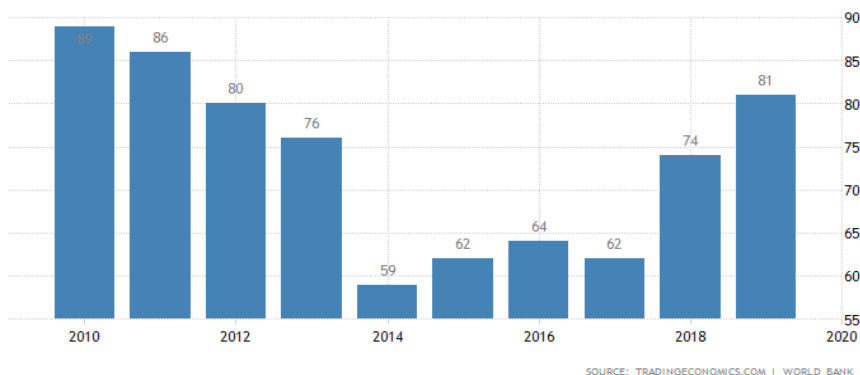
Харин хамгийн сул дэд үзүүлэлтүүд нь:

- Цахилгаан эрчим хүчинд холбогдох 152 дугаарт;
- Төлбөрийн чадваргүйдлийг шийдвэрлэх 150 дугаарт;
- Хил дамнасан худалдаа эрхлэх 143-р байранд тус тус эрэмбэлэгджээ.

¹ <https://www.doingbusiness.org>

² 2013 онд Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын тухай шинэ хууль батлагдсан. Хуулийн нэг гол онцлог нь стратегийн салбарт гадаадын хувийн, эсхүл төрийн өмчит компанийн зүгээс хөрөнгө оруулалт хийхэд нарийн шалгадаг, зөвшөөрөл авдаг байсныг халж төрийн өмчит компани стратегийн салбарт (уул уурхай, банк санхүү, харилцаа холбоо, хэвлэл мэдээлэл) хөрөнгө оруулалт хийн монголын аж ахуйн нэгжийн хувьцааны 33 хувиас дээш хувийг эзэмших тохиолдолд зөвшөөрөл авахаар зохицуулсан байна. Мөн уг хуульд хөрөнгө оруулагч нарын эрх үүргийг тодорхой болгож, татварын тогтворжуулах гэрчилгээ олгодог, мөн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, зохицуулах үүрэгтэй Засгийн газрын агентлагийн эрх мэдэл, чиг үүргийг тодорхой заасан байна. 2018 онд эрчим хүчинд холбогдох боломжийн үзүүлэлт 0.12 пунктээр буурсан. Мөн дампуурлыг шийдэх үзүүлэлт 0.09 пунктээр буурсан нь оноо буурахад голлон нөлөөлсөн.

Зураг 1. Бизнес эрхэлтийн индекс (Монгол Улсын үзүүлэлт 2010-2020 онд)

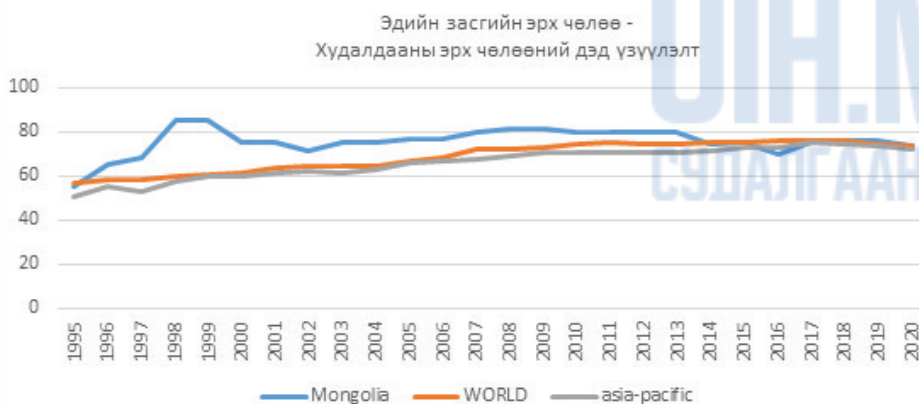
Эх сурвалж: <https://tradingeconomics.com/mongolia/ease-of-doing-business>

АНУ-ын Вашингтон хотод төвтэй “Heritage foundation” судалгааны байгууллагаас гаргасан, дэлхийн 180 улс орон болон засаг захиргааны тусгай бүсийг хамруулсан “Эдийн засгийн эрх чөлөөний индекс-2019”-т Монгол Улс 100 онооноос 55.9 оноо авснаар 127 дугаар байр буюу “бараг эрх чөлөөгүй” орнуудын ангилалд багтжээ.

“Heritage foundation” байгууллага нь 1995 оноос хойш дэлхийн улс орнуудын эдийн засгийн байдлыг хууль ёсыг удирдлага болгодог байдал, засгийн газрын данхайлт буюу төсвийн тэлэлт, тогтмол үр ашиг болон нээлттэй зах зээл гэсэн үндсэн дөрвөн шалгуураар үнэлж, эдийн засгийн эрх чөлөөгөөр нь “бүрэн эрх чөлөөтэй” /80-100 оноо/, харьцангуй эрх чөлөөтэй /70-79.9 оноо/, “дундаж эрх чөлөөтэй” /60-69.9 оноо/, “бараг эрх чөлөөгүй” /50-59.9 оноо/ болон “бүрэн эрх чөлөөгүй” /0-49.9 оноо/ гэсэн таван ангилалд хуваан авч үздэг.

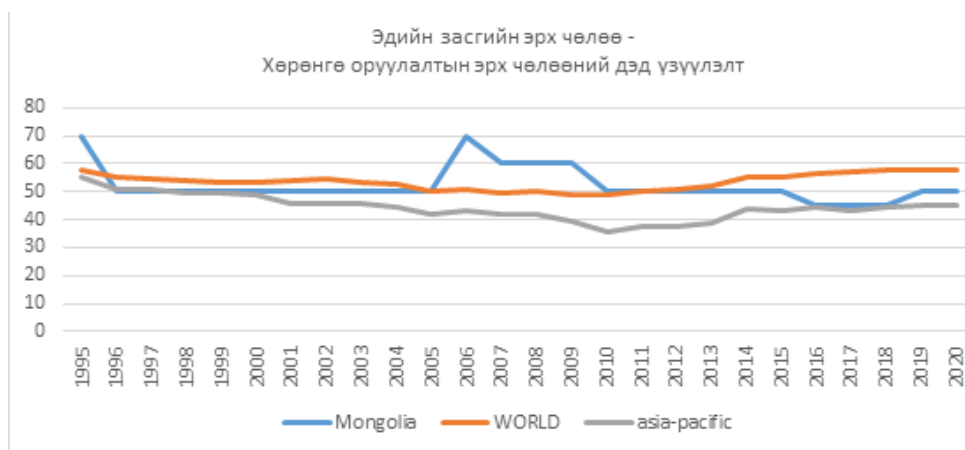
Монгол Улсын хувьд мөнгөний эрх чөлөө, төсвийн сахилга бат зэрэг үзүүлэлт ялимгүй сайжирснаар эдийн засгийн эрх чөлөөгөөр 55.9 оноо авсан байна. Монгол Улс нь уг судалгаанд хамрагдсан Ази-Номхон далайн бүс нутгийн 43 улс дотроос эдийн засгийн эрх чөлөөгөөрөө 27 дугаарт бичигдсэн байна.

Зураг 2. Худалдааны эрх чөлөөний дэд үзүүлэлт

Эх сурвалж: Heritage foundation

Зураг 3. Хөрөнгө оруулалтын эрх чөлөөний дэд үзүүлэлт

Эх сурвалж: Heritage foundation

2. МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛ

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.4 дэх хэсэгт “Төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, аж ахуйн бүх хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулна” гэж заасан. Мөн Үндэсний аюулгүй байдлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.4-т зааснаар эдийн засгийн аюулгүй байдал нь Үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүнд багтаж байна.

Эдийн засгийн аюулгүй байдал гэдэг нь дотоод нөөц бололцоогоо ашиглан нөхөн үйлдвэрлэл явуулах, ард түмнийхээ хэрэгцээг хангах, тусгаар тогтносон байдлаа бэхжүүлэх, эдийн засгийн чадавхтай байх, шаардлагатай нөхцөлд улс орноо тодорхой хугацаагаар тэтгэж чадах эдийн засгийн бүтэц бүрдсэн байдлыг хэлнэ.

Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан **“Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”**³-ын /цаашид “ҮАБҮБ” гэх/ 3.2-т Эдийн засгийн аюулгүй байдалтай холбоотойгоор “Эдийн засгийн бие даасан байдлаа хангаж хөгжих, байгальд ээлтэй, хүний аюулгүй, амгалан амьдрах боломжийг бүрдүүлсэн тогтвортой хөгжлийн загварыг бий болгох нь эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн нөхцөл мөн. Эдийн засгийн олон тулгуурт, оновчтой бүтцийг бий болгох, хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого явуулах, санхүүгийн салбарын аюулгүй байдлыг баталгаажуулах, эрчим хүч, эрдэс баялгийн болон гадаад худалдаа, интеграцийн асуудлаар оновчтой бодлого баримтална” гэж заасан. Мөн ҮАБҮБ-ын 3.2.1.2-т уул уурхай, хөдөө аж ахуй, эрчим хүч, тээвэр, харилцаа холбоо, санхүүгийн салбаруудыг **стратегийн ач холбогдол бүхий тэргүүлэх салбар**⁴ гэж тодорхойлсон.

³ Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоол, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8070?lawid=6163>

⁴ Засгийн газрын 2013 оны 75 дугаар тогтоолын хавсралт, Стратегийн ач холбогдол бүхий салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжийн хүсэлтийг хүлээн авах, шийдвэрлэх журам, <https://www.legalinfo.mn/annex/details/5833?lawid=9136>

Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны зарчимд даяаршлын хүчин зүйлийг харгалзахаар тусгасан бөгөөд энэ нь нэг талаас улс үндэстний бусдаас хамаарах эмзэг байдлыг нэмэгдүүлэх боловч, нөгөө талаас гадаад нөөц боломжийг ашиглан үндэсний ашиг сонирхлоо хамгаалж бататгах боломж юм гэжээ. ҮАБҮБ-ын эдийн засгийн аюулгүй байдалтай холбоотой хэсгийг тоймлож харвал түүнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй хүчин зүйлд эдийн засгийн стратегийн ач холбогдол бүхий салбар нэг улсаас шууд хараат болох, гааль татварын зохистой бодлого алдагдах, гадаад худалдааны эргэлтэд нэг орон зонхилж, улс орны өрсөлдөх чадвар буурах зэргийг хамруулж болох юм.

ҮАБҮБ-д эдийн засаг дахь гадаадын хөрөнгө оруулалтын талаар баримтлах бодлогыг дараах гурван чиглэлээр тусгасан байна:

Нэгдүгээрт, гадаадын аль нэг орноос орж ирэх хөрөнгө оруулалт нь нийт гадаадын хөрөнгө оруулалтын 1/3-ээс багагүй байх бодлого баримталж, гадаадын төрийн өмчит компанийн хөрөнгө оруулалтыг хязгаарлан, стратегийн ач холбогдолтой салбарт хөрш орон, өндөр хөгжилтэй бусад орноос оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээг тэнцвэртэй байлгах бодлого баримтална.

Хоёрдугаарт, гадаадын хөрөнгө оруулалтаар дамжуулан дотоодын капитал хуримтлалыг нэмэгдүүлж, удирдлагын ур чадвар, технологийг сайжруулснаар дотоодын аж ахуйн нэгжүүдийн өрсөлдөх чадварыг сайжруулна.

Гуравдугаарт, дотоодын аж ахуйн нэгжүүдийн өрсөлдөх чадварыг сайжруулснаар хилийн чанадад хөрөнгө оруулалт, худалдаа хийх дотоодын аж ахуйн нэгжүүдийг бий болгосноор экспортын баримжаатай эдийн засгийн өсөлтийг хангана гэжээ.

ҮАБҮБ-д Гадаад худалдаа, интеграцийн бодлогын талаар дараах байдлаар тусгасан. *Нэгдүгээрт*, цөөн зах зээл, цөөн нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспорт, импортоос хэт хамааралтай үндэсний эдийн засгийн эмзэг байдлыг бууруулна.

Хоёрдугаарт, гадаад худалдааны алдагдлыг багасгаж, тарифын болон тарифын бус арга хэрэгслийг дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор зохистой хэрэглэх, стратегийн бараа, түүхий эдээр үндэсний үйлдвэрлэлийг найдвартай хангаж, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн импортын таатай нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Гуравдугаарт, нэг орноос худалдан авах бараа бүтээгдэхүүн нийт импортод хэт давамгайлахаас сэргийлэх, түүхий эд бэлтгэл, бөөний болон жижиглэн худалдаанд үнийн зохиомол хэлбэлзэл, монополь, шударга бус өрсөлдөөнийг хянан зохицуулах, дотоодын үйлдвэрлэл, зах зээлийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоно.

Дөрөвдүгээрт, бүс нутгийн болон олон улсын интеграцид нэгдэх, чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах асуудлыг эдийн засгийн аюулгүй байдал, хөгжлийн шаардлагыг харгалзан, судалгаа, тооцоонд тулгуурлан, шат дараатай, сонголттойгоор хэрэгжүүлнэ гэжээ.

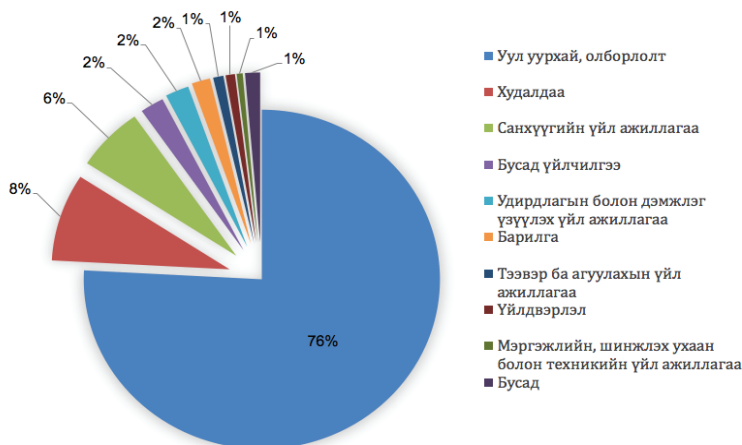
Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдалтай холбоотой үзүүлэлтүүдийг 2020 онд Үндэсний статистикийн хорооноос гаргасан **“Монгол Улсын эдийн засгийн**

аюулгүй байдал” судалгааны тайлан⁵-д ҮАБҮБ батлагдсанаас хойш буюу сүүлийн 10 жилийн байдлаар судалсан байна. Тус тайланд гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдаатай холбоотойгоор дараах дүгнэлтүүдийг гаргасныг тоймлон оруулав. Үүнд:

- ҮАБҮБ-д тусгасан стратегийн ач холбогдол бүхий тэргүүлэх салбарууд болох уул уурхай, хөдөө аж ахуй, эрчим хүч, тээвэр, харилцаа холбоо, санхүүгийн салбаруудын нэмэгдэл өртгийн үйлдвэрлэлийн хэмжээ эдийн засгийн 45.9 хувийг дунджаар бүрдүүлж байна. Мөн эдгээр салбаруудын бүтэц 2010 онтой харьцуулахад өөрчлөгдөж ХАА, тээврийн салбарын эдийн засагт эзлэх хувь буурсан бол уул уурхай, санхүүгийн салбарын эзлэх хувь өссөн байна.
- МАА-н салбарын жилийн бодит өсөлтийн хэмжээ тогтворгүй байгаа нь байгаль, цаг уурын нөлөөлөлд уламжлалт мал аж ахуй эмзэг байдаг, бэлчээрийн даац, малын тоо толгойн тэнцвэргүй байдал, тэжээлийн нөөцийн хомсдол зэргээс шалтгаалж байна.
- ҮАБҮБ-д үндэсний хөрөнгө оруулагчдын эдийн засаг дахь оролцоог нэмэгдүүлэхээр зорилт тавьсан ба 2019 онд дотоодын хөрөнгө оруулалтын нийт хөрөнгө оруулалтад эзлэх хувь 42.5 хувь болж, 2010 оноос 6 пунктээр нэмэгдэж, хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 5.9 их наяд төгрөгт хүрч, 2010 оноос 4.2 дахин нэмэгдсэн байна. Гэвч эдийн засгийн хүндрэлийг даван туулахад гадаадын хөрөнгө оруулалт, зээл тусламж ихээхэн ач холбогдолтой байсаар байна.
- Манай улсад орж ирж буй ГШХО-ын дийлэнх (2019 онд 75.8%) хувийг уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулдаг (Зураг 4) ба ГШХО-ын гуравны хоёр хэсгийг Канад Улсаас санхүүжүүлж байна. ҮАБҮБ-ын 3.2.2.2 дахь хэсэгт гадаадын аль нэг орноос хийгдэх хөрөнгө оруулалтын хувь, хэмжээ нь гадаадын нийт хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгээс хэтрэхгүй байлгах бодлого баримтална гэж заасан байдаг ч энэ хэмжээ Канад Улсын хувьд гуравны хоёр хувьтай тэнцэж байна.
- ҮАБҮБ-д түлш, эрчим хүчний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангаж, газрын тосны бүтээгдэхүүнээр нэг орноос шууд хараат байдлыг багасгаж, 2020 оноос дотоодын үйлдвэрлэлээр газрын тосны бүтээгдэхүүний хэрэгцээг бүрэн хангана хэмээн зорьж байгаа бол 2019 оны байдлаар манай улс цахилгаан эрчим хүчний 80.0 хувийг дотооддоо үйлдвэрлэж, 20.0 хувийг БНХАУ болон ОХУ-аас импортоор авч, нийт олборлосон газрын тосны 95.2 хувийг түүхийгээр экспортолж байна.
- Манай улсын экспортод эрдэс бүтээгдэхүүний экспорт зонхилсоор байгаа бөгөөд 2010-2019 оны хугацаанд экспортод дунджаар 82 хувийг бүрдүүлж байна. Нийт гадаад худалдааны бараа эргэлтийн 70-80 хувь нь БНХАУ, ОХУ-д ногдож, цөөн зах зээл, цөөн нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспорт, импортоос хэт хамаарах эмзэг байдал буурахгүй хэвээр байна.

⁵ ҮСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020 <https://11212.mn>

Зураг 4. Монгол Улс: ГШХО, салбараар (2019)

Эх сурвалж: Монголбанк

Дэлгэрүүлж хүснэгт 3-аас үзнэ үү.

3. МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

Гадаад худалдаа

Өнөөдөр Монгол Улсад гадаад худалдааны асуудлыг зохицуулах тусгайлсан хууль байхгүй. Харин гадаад худалдаанд хамааралтай зарим асуудлыг холбогдох зарим хуулиар зохицуулж байна. Тухайлбал, Гаалийн тухай, Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай, Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай, Онцгой албан татварын тухай, Чөлөөт бүсийн тухай, Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиар зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай, **Компанийн тухай, Шударга өрсөлдөөний тухай**, Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай, Газрын тухай зэрэг хуулиуд, мөн банк, харилцаа холбоо, ашигт малтмал, оюуны өмчийн эрхтэй холбоотой бусад хуулиудаар зохицуулагдаж байна.

Мөн Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, гадаад орнуудтай байгуулсан худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хэлэлцээрүүд, Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүд гадаад худалдааны хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлдэг.

Гадаадын хөрөнгө оруулалт

Монгол Улс хөрөнгө оруулагчдыг гадаад, дотоод гэж ялгахгүйгээр адил тэгш байх зарчмыг баримталж, “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль”-ийг Монгол Улсын Их Хурлаас батлан 2013 оны 11 дүгээр сарын 1-ний өдрөөс даган мөрдөж байна. Тус хуулиар хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн орчинг сайжруулах, хөрөнгө оруулагчдад нийтлэг эрх зүйн баталгаа олгох, хөрөнгө оруулагчийн эрх, эд хөрөнгийг хамгаалах, албадан хураахгүй байх, ялгаварлахгүй байх, дэмжих, татварын орчинг тогтворжуулах замаар хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, төрийн үйлчилгээ, бүртгэлийг хөнгөвчлөх зохицуулалтыг тусгаж өгсөн.

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн 21 дүгээр зүйлд заасны дагуу дараах салбарт үйл ажиллагаа эрхлэх Монгол Улсын хуулийн этгээдийн нийт гаргасан хувьцааны 33 ба түүнээс дээш хувийг гадаадын төрийн өмчит хуулийн этгээд эзэмших тохиолдолд зөвшөөрөл авна. Үүнд:

- уул уурхай;
- банк, санхүү;
- хэвлэл, мэдээлэл, харилцаа холбоо.

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн хүрээнд хөрөнгө оруулагчдад татварын болон татварын бус дэмжлэгүүдийг үзүүлэх ба тэдгээр нь хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулах болон тогтворжуулах гэрчилгээ олгох гэсэн үндсэн 2 хэлбэртэй байна.

Монгол Улс Гадаадын хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн орчны хувьд нээлттэй орон бөгөөд өнөөдрийн байдлаар Монгол Улсын Засгийн газар 29 улстай “Давхар татвараас чөлөөлөх тухай хэлэлцээр”, 24 улстай “Худалдаа эдийн засгийн ерөнхий хэлэлцээр”, 43 улстай “Хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжих, харилцан хамгаалах тухай” хоёр талт хэлэлцээрийг тус тус байгуулаад байна.

Эдгээр гэрээ, хэлэлцээрүүдийг байгуулж, конвенцид нэгдэн орсноор Монгол Улс олон улсын өмнө гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, хамгаалахад чиглэсэн тодорхой үүрэг, хариуцлага хүлээж байна.

Монгол Улс нь хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, хамгаалах чиглэлээр гадаад талдаа Хөрөнгө оруулалтын талаар үүссэн маргааныг шийдвэрлэх тухай Вашингтоны конвенцид нэгдэн орсон.

Мөн дотоод орчны хүрээнд Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд хөрөнгө оруулалтын баталгаатай холбоотой асуудалд онцгой анхаарч тусад нь бүлэг болгон тусгаж өгсөн байдаг.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт гадаадын шууд хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сэргээж, хөрөнгө оруулалтыг татах чиглэлээр тодорхой зорилго, зорилтууд туссан бөгөөд энэ хүрээнд Хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг хамгаалах зөвлөл (ХОЭАХЗ)-ийг 2016 онд байгуулсан. ХОЭАХЗ-ийн Ажлын алба, нарийн бичгийн даргын үүргийг өмнө нь Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын Хууль, эрх зүйн газар хариуцан ажилладаг байсан бол 2018 оноос тус чиг үүрэг Үндэсний хөгжлийн газарт шилжсэн байна.

4. МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГЫН ТУХАЙ

4.1. Монгол Улсын гадаад худалдааны талаар баримталж буй бодлогын талаар

Бүс нутгийн хэмжээнд: АХБ-наас 2020 оны 6 дугаар сард гаргасан **“Монгол Улсын Эдийн Засгийн Төлөв Байдал: Хоёр том гүрний дунд орших арвин баялаг бүхий орон”** тайланд⁶ Монгол Улсыг Төв Азийн шилжилтийн эдийн засаг бүхий улс орнуудын дунд хамгийн нээлттэй (либералист) гадаад худалдааны бодлоготой орон гэж тодорхойлсон байна.

⁶ Mongolia's economic prospects, resource-rich and landlocked between two giants, 2020, <https://www.adb.org/mn/news/sustained-reforms-crucial-mongolias-long-term-growth-adb>

Гадаад худалдааны бодлогоор дотоодын үйлдвэрлэгчдийг хамгаалах уу (протекционист) эсхүл хэрэглэгчдийн эрэлт хэрэгцээг хангах уу (либералист) гэдгийг хэрхэн шийдвэрлэснээр улс орны эдийн засгийн бодлогын гол хэсэг, чиг хандлага тодорхойлогдож байдаг. Эдгээр чиг хандлагатай холбоотойгоор худалдааны либералист болон протекционист зарчмууд бий болсон. Улс орнууд энэ зорилгоор тарифын болон тарифын бус хязгаарлалтын аргуудыг өөрийн дотоодын хууль тогтоомжоор болон олон улсын тавцанд эзлэх байр сууриа, түүний дотор ТХЕХ (Тариф худалдааны ерөнхий хэлэлцээр) ДХБ-ын хүрээнд хэрэгжүүлж байдаг. Дэлхийн нэгдмэл эдийн засгийн орон зайг бий болгох үзэл санааны үүднээс орчин үеийн олон улсын худалдааны эрх зүйн журам нь худалдааны эрх чөлөө, саад тотгорыг устгах, гаалийн хураамжийг тохиролцон буулгах болон арилгах зарчмуудыг хэрэглэж байна. Үүнтэй холбоотойгоор олон улсын худалдаанд оролцдог бараг бүх улс орон оруулж ирж буй барааны хэмжээнд хязгаарлалт тавих бус гааль, тарифын зохицуулалтыг хэрэгжүүлж байна. Гааль-тарифын зохицуулалт нь санхүүгийн болон хамгаалалтын чиг үүргийг гүйцэтгэнэ.

Монгол Улсын олон талт худалдааны бодлого нь Дэлхийн Худалдааны Байгууллагын (ДХБ) өмнө хүлээсэн үүрэг, амлалт болон бусад улс орнууд, олон улсын байгууллагуудтай хийсэн, хийгдэж буй олон талт хэлэлцээнд төвлөрч байна. Монгол Улс ДХБ-д 1997 оны 1 дүгээр сарын 29-ний өдөр элсэн орсон. ДХБ нь Монгол Улсыг тус байгууллагын гишүүн болсноосоо хойш худалдааны горимоо харьцангуй либералчилж, тарифыг багасган, импортын тусгай зөвшөөрөлд тавигдах олон шаардлагыг устгасан хэмээн дүгнэсэн байна. Худалдааны бодлогын гол зорилго нь худалдааны бодлогын үндсэн хэрэгсэл болох тарифын болон тарифын бус хориг саад тогтоох болон халах замаар экспорт импортын оновчтой бүтцийг бий болгож удирдахад оршино.

2015 оноос хойш Монгол Улсын Засгийн газрын зүгээс гадаад худалдааны талаар авч хэрэгжүүлсэн бодлогын арга хэмжээнүүдээс дурдвал Монгол Улсын Засгийн газрын 2015 оны 474 дүгээр тогтоолоор **“Монгол Улсын эдийн засгийн гадаад харилцаа”-хөтөлбөрийг** баталсан бөгөөд 5 жилийн хугацаанд хэрэгжиж 2020 онд дуусч байна. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр үндэсний үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, экспортыг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, гадаад зах зээлийг тэлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахад улс төр-дипломатын аргаар дэмжлэг үзүүлж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтөд хувь нэмэр оруулах зорилтыг тавьсан байна. Хөтөлбөрийн хэрэгжилт 87 хувьтай байна.

Мөн 2018 онд Монгол Улсын Засгийн газрын 2018 оны 278 дугаар тогтоолоор **“Монгол экспорт”-хөтөлбөрийг** баталсан бөгөөд уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг дэмжих, худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийн хүрээг тэлэх арга хэмжээг шат дараатай авч хэрэгжүүлж Монгол Улсын эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах зорилтыг тавьсан байна. Хөтөлбөр нь 2 үе шаттай хэрэгжих бөгөөд эхний үе шат нь 2018-2020 онд, хоёр дахь үе шат нь 2021-2022 онд хэрэгжиж дуусах юм.

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг (Алсын хараа 2050) болон хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтын талаар авах арга хэмжээний талаар

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг⁷ болон түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний⁸ хүрээнд (хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны) 4.2.1.-т нэмүү өртөг шингээсэн уул уурхай, стратегийн мега төслүүд, боловсруулах аж үйлдвэр, хөдөө аж ахуй, эрчим хүч, тээвэр, логистик, төрөлжсөн аялал жуулчлал, түүнийг дагасан үйлчилгээ, жижиг, дунд үйлдвэрлэл, мэдлэгжсэн бүтээлч үйлдвэрлэлийг **эдийн засгийн тэргүүлэх салбар** гэж тодорхойлсон байна.

4.2. Монгол Улсын гадаадын хөрөнгө оруулалтын талаар баримтлах бодлогын талаар

Манай улсад орж буй гадаадын хөрөнгө оруулалт (ГХО) нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль болон бусад хууль, тогтоомж, Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, хэлэлцээрээр хамгаалагдсан байдаг. Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээр нийгэмчлэх, хууль бусаар хураан авахыг хориглох, гадаадын хөрөнгө оруулагчдад оруулсан хөрөнгөө эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулахад монголын хөрөнгө оруулагчдад олгодог дутуугүй тааламжтай нөхцөл олгодог. Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа хуулийн дагуу дэд бүтэц, боловсруулах, экспортын чиглэлтэй үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа хөрөнгө оруулагчдад орлогын албан татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт олгож, технологийн зориулалтаар ашиглах тоног төхөөрөмжийг импортлоход хөнгөлөлт, чөлөөлөлт олгодог.

Бүс нутгийн хэмжээнд: Ази, Номхон далайн бүсийн улс орнуудын ГШХО-ын талаар баримталж буй бодлогын хувьд UNESCAP (НҮБ-ын Ази, Номхон далайн бүс нутгийн Эдийн засаг, нийгмийн комисс)-оос 2019 онд гаргасан судалгааны тайланд⁹ 2018-2019 онд дэлхийн улс орнууд хөрөнгө оруулалттай холбоотойгоор нийт 138 арга хэмжээг авч хэрэгжүүлснээс 59-ийг нь Ази, Номхон далайн 17 улс хэрэгжүүлсэн талаар дурдсан байна. Эдгээр улсын авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний хувьд 40 нь хөрөнгө оруулалтыг либералчлах буюу татах чиглэлээр хийгдсэн байгаа бол 16 нь ГШХО-ын хязгаарлах хүрээнд авагдсан, 3 нь төвийг сахисан байр суурьтай байна. Ази, Номхон дайлан бүс нутгийн орнуудын хувьд ГШХО-ыг нэмэгдүүлэхэд шат дамжлагуудыг хялбаршуулах, мэдээллийн технологи ашиглаж, үйл явцыг түргэвчлэх, хөнгөвчлөх тал дээр ахиц дэвшил гаргах ажил үргэлжилж байна гэж дүгнэжээ.

Тайланд Монгол Улсын талаар тайлант хугацаанд хөрөнгө оруулалтыг либералчлахад чиглэсэн арга хэмжээ авсныг тэмдэглэж 2019 онд Засгийн газраас гадаадын хөрөнгө оруулагчид хууль эрх зүй, татварын орчны талаар мэдээлэл зөвлөгөө өгөх, хөрөнгө оруулагчдад тулгарсан бэрхшээл гомдлыг хүлээн авах, хуулийн этгээдийн бүртгэл, лавлагаа, Монгол Улсын визний зөвшөөрөл олгох, сунгалт хийх, нийгмийн даатгалын бүртгэл, тайлан хүлээн авах зэрэг үйлчилгээ үзүүлэх үүрэг бүхий “Invest in Mongolia Center” нэг цэгийн үйлчилгээний төвийг нээн ажиллуулж эхэлснийг дурдсан байна. (Зураг 4.)

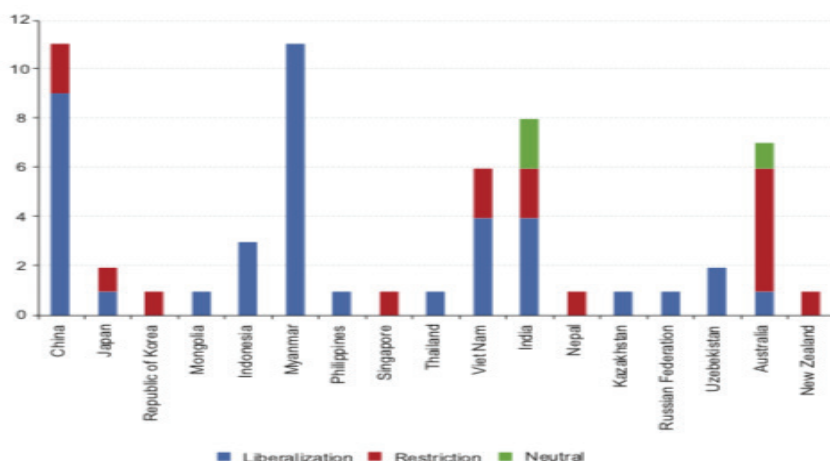
⁷ Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралт, “Алсын Хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого
<https://www.legalinfo.mn/annex/details/11057?lawid=15406>

⁸ Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолын 2 дугаар хавсралт, “Алсын Хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11058?lawid=15406>

⁹ FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN INTERNATIONAL INVESTMENT GOVERNANCE, Studies in Trade, Investment and Innovation No. 90, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP). 2019 <https://www.unescap.org/sites/default/files/publications/STII%20No.90%20version%204-final.pdf>

Зураг 5. Ази, Номхон далайн улс орнуудын хөрөнгө оруулалтын бодлогод гарсан өөрчлөлтүүд 2019 он

Figure 1.6 Number and type of investment policy changes in Asia-Pacific countries

Source: ESCAP calculations based on the UNCTAD Investment Policy Hub (accessed November 2019).

5. ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ДЭМЖИХ ИНСТИТУЦИЙН ЧИГ ҮҮРЭГ, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТЫН ТАЛААР

Төрийн болон төрийн бус байгууллагууд гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмждэг ба Засгийн газрын зүгээс Үндэсний хөгжлийн газар нь хөрөнгө оруулалтын асуудлын хүрээнд үндэсний хөгжлийн цогц бодлогыг боловсруулах, тэргүүлэх салбаруудыг тодорхойлох гэх мэт чиг үүргүүдийг хэрэгжүүлж Төрийн бус байгууллагын зүгээс гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих институт МҮХАЙТ нь Гадаадын ОУБ, ХАЙТ-уудтай хамтран ААН хоорондын бизнес уулзалт, B2B, хөрөнгө оруулалтын чуулган зэрэг арга хэмжээг зохион байгуулах үүргүүдийг тус тус гүйцэтгэж ирсэн.

Үндэсний хөгжлийн газрын дэргэд нэг цэгийн үйл ажиллагаа нээн ажиллуулж байгаа ба уг үйлчилгээ нь Нийгмийн даатгал, Татварын Ерөнхий газар, Гаалийн Ерөнхий газар гэх мэт төрийн аппаратуудтай холбогдон ажиллах нөхцөлийг бүрдүүлснээрээ ач холбогдолтой.

Гэвч манай улсын гадаадын хөрөнгө оруулалтын газрууд удаа дараа өөрчлөгдөн тогтворгүй байдаг нь багагүй сөрөг үр дагаврыг бий болгосон байна.

Нэгдүгээрт, хөрөнгө оруулагчид зарим нэг асуудал болон мэдээлэл авахтай холбоотойгоор аль байгууллагад хандахаа мэдэхгүй, аль байгууллага нь ямар чиг үүрэгтэй нь тодорхойгүй.

Хоёрдугаарт, холбогдох байгууллагын ажилтнууд байнга өөрчлөгдөн солигдож ирснээс болж Засгийн газрын зүгээс хөрөнгө оруулалтыг дэмжих асуудлыг хариуцсан мэргэжлийн баг бүрдүүлэхэд хүндрэлтэй болсон байна. Засгийн газар солигдох болгонд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих чиг үүрэгтэй байгууллага шинээр байгуулагдаж байсан ба байгуулагдах бүрдээ өмнөх байгууллагын үйл

ажиллагааг үргэлжлүүлэх бус шинээр эхэлж байсан байна. Үүнээс болж хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаа нь үр дүн болон эрч хүчээ алдсан.

6. МОНГОЛ УЛСЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО БА ГАДААД ХУДАЛДАА, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ХҮРЭЭНД ШИЙДВЭРЛЭХ ЗАРИМ АСУУДЛУУДЫН ТАЛААРХ САНАЛ ЗӨВЛӨМЖ

Энэ хэсэгт, Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа-2050”-д тусгагдсан гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих бодлогын хүрээнд шийдвэрлэх шаардлагатай уул уурхай, дэд бүтэц, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуй зэрэг салбарын зарим асуудлаарх Парламентын судалгааны хүрээлэнгийн судлаач, доктор Ph.D Н.Тогтохын боловсруулсан зарим тодорхой санал, зөвлөмжүүдийг багцлан оруулав.

Монгол орон дэлхийн далай тэнгис, зам харилцааны гол сүлжээнээс алслагдсан, эх газрын гүн, Төв Азийн төвд байршилтай, өргөн уудам нутаг дэвсгэр, сийрэг тархан суурьшсан цөөн хүн ам, байгаль цаг уурын эрс тэс уур амьсгалтай.

Хоёр их гүрний дунд орших геополитикийн орон зай бүхий өөрийн орны хөгжлийн дахин давтагдашгүй өвөрмөц нөхцөл байдал, орлого багатай цөөн хүнтэй жижиг зах зээлүүд, бие биенээсээ алслагдсан үйлдвэрлэгч ба хэрэглэгч, өндөр өртөг бүхий үр ашиг багатай нүсэр дэд бүтэц зэрэг нь манай орны урт хугацааны хөгжилд нөлөөлөх бодитой оршиж байгаа дотоод суурь хүчин зүйлс, нөхцөл болно.

Гэхдээ Монгол Улс эдийн засгийн өрсөлдөх чадварын индексээр дэлхийн 140 орноос 99-р, бизнесийн орчны индексээр дэлхийн 190 орноос 74-р, хүний хөгжлийн үзүүлэлтээр дэлхийн 177 орноос 92-р байрыг эзэлдэг нь хөгжлийн олон үзүүлэлтээр бүс нутгийн улс орнууд, дэлхийн дунджаас доогуур байна.

Эдүгээ Монгол Улсын ДНБ-ний үйлдвэрлэлийн 1/3, нийт ажиллах хүчний 2/5, нийт экспортын 90 гаруй хувь нь байгалийн эрдэс, түүхий эд олборлох уул уурхайн салбарт ногдож байна. Ийнхүү улсын эдийн засаг цөөн салбараас хэт хамааралтай, өрсөлдөх чадвар сул, боловсруулах аж үйлдвэр хөгжлийн хувьд хоцрогдмол, нэмэгдсэн өртөг шингэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэггүйгээс улс орны эдийн засаг гадаад зах зээлээс хараат, эмзэг тогтворгүй байгаа юм.

Монгол Улсын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалт нь улсын хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050-тай” нягт уялдаа холбоотой болох нь тодорхой байна. Парламентын судалгааны хүрээлэнгийн урьд хийсэн хөгжлийн бодлогын талаарх судалгаанд үндэслэн дараах таван чиглэлээр тодруулан дүгнэх оролдлого хийв.

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа 2050”-д Манай улсын давуу тал-д дараах зүйлсийг тусгасан байдаг. Үүнд:

Тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, өөрсдийн хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлж, олон улстай харилцан тэгш эрхтэй хамтран ажиллах чадавхтай;

Монгол орон эх газрын гүнд оршдог, далайд гарцгүй орон учраас хойд, урд хөрштэйгээ гадаад худалдаа зонхилон хийж байна. Түүний дотор гадаад худалдааны дийлэнх хэсгийг өмнөд хөрштэйгээ Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ)-ын тогтоосон олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн дагуу хийж байна. Түүхий эд бэлтгэн нийлүүлж байсан тогтолцоогоо устгаснаас болж урд хөршийн худалдаачид манай дотоод зах зээл дээр ноёрхолоо тогтоож

“ченж” хэмээх хөлсний этгээдүүдээр дамжуулан мал аж ахуй (МАА)-н түүхий эдийг, түүний дотор стратегийн түүхий эд болох ноолуурыг хамж Үндэсний үйлдвэрүүдийг түүхий эдгүй болгож унагах нь хямд түүхий эдийг өрсөлдөгчгүй авч байх бизнесийн сонирхолтой нь мэдээж юм. Жишээ нь: 2020 онд Монголд бэлтгэгдсэн 10 мянган тонн ноолуурын дөнгөж 20 хувийг үндэсний үйлдвэрүүд Төрөөс 300 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл авч байж цуглуулсан бөгөөд урд хөрш үлдсэн 80 хувийг авснаар дэлхийн ноолуурын 80 гаруй хувийг эзэмшиж ноолуурын үнэ тогтоож байна. Монгол ноолуур Хятадынхаас 25-30 хувь доогуур үнэ тогтоогддог нь чанартай холбоотой гэгддэг.

- Өргөн уудам нутаг дэвсгэр, бэлчээрийн мал аж ахуй, органик газар тариалан эрхэлж, хүнсээ дотоодоосоо бүрэн хангах чадавхтай;
- Байгалийн арвин нөөц баялагтай;
- Түүхийн эдийн хамгийн том хэрэглэгч буюу эрэлттэй зах зээлтэй хамгийн ойр байршилтай” гэж тусгасан байдаг.

Энэхүү ойр байршлын давуу тал нь жилд Монгол Улс 10.0 мянган тонн ноолуур гаргаж дэлхийн ноолуурын 45 хувийг нийлүүлж байгаа боловч экспортын үнийн дүнгээр дөнгөж 8.8 хувийг эзэлж байгаа нь ноолуурын боловсруулалтын түвшин доогуур, угаалгын өртөг хэт хямдаас болж нэмүү өртөг бага шингээсний илэрхийлэл юм. Мөн бэлэн бүтээгдэхүүний үнэ 1.4 хувь байдаг ажээ. Өмнөд хөршийн худалдаачид ноолуурыг түүхийгээр нь 20-30 ам.долларын үнээр цохиж, малчдын гараас авч хямдхан угаалгаад өөрийн улсад оруулж байна. Үндэсний үйлдвэрүүд түүхий эдгүй хаалгаа барихад хүрч байгаа нь манайх “Бэлтгэлийн тогтолцоо”-гоо устгаж, Зах зээлийн онолын далд гарын зохицуулалтад даатгаад хаясан нь Монголын МАА-н түүхий эдийн зах зээл дээр өмнөд хөршийн худалдаачдын гар зохицуулж байна. Бас дээр нь Монгол Улс Дэлхийн худалдааны байгууллага (ДХБ)-д 1997 онд элсэхдээ МАА-н түүхий эдээ экспортын татваргүйгээр олон улсын зах зээлд гаргах амлалт авсан нь Монгол Улсын хувьд одоо болтол давагдашгүй хүчин зүйл мэт хориг саад болсоор байна.

ХҮСНЭГТ 2.ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГОД СУУРИЛСАН ГАДААД ХУДАЛДАА, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛТАЙ ХОЛБООТОЙГООР ДЭВШҮҮЛЖ БҮЙ САНАЛ

№	Зорилт	Үндэслэл	Нөхцөл байдал	Гарц	Хүрэх үр дүн
ӨРНӨ-ДОРНЫГ ХОЛБОСОН МЯНГАНЫ ЗАМЫГ ГҮЙЦЭХ, ӨМНӨД-УМАРДЫГ ХОЛБОСОН БАРУУН КОРИДОР БАЙГУУЛАХ					
1.	Өрнө-Дорныг холбосон Мянганы зам (Эртний өртөө зам)-ыг барьж дуусгах	Алсын хараа 2050-д: Мянганы замын баруун чиглэлд баригдаагүй үлдсэн гурван хэсгийг эхний ээлжид барихаар тусгагдсан.	1.Зүүн хойд Азийн Бүсийн орнуудын интеграцад оролцоход дэд бүтцээр бүрэн холбогдоогүй, 2.Дотоодын замын нэгдсэн сүлжээ гол магистральгүй.	Мянганы замын үлдсэн 153,426,97км замыг эхний ээлжид барьж дуусгана.	Өрнө-Дорнын бүсийн орнуудын интеграцад дэд бүтцээр шууд холбогдож худалдаа, аялал жуулчлал хөгжүүлнэ.
2.	Баруун босоо чиглэлийн төмөр зам барих.	Алсын хараа 2050-д: I үе шат (2021-2030) Хөрш орнуудыг дамжсан эдийн засгийн коридорыг хөгжүүлэх, БНХАУ, ОХУ-тай чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулж, бүс нутгийн эдийн засаг, худалдааны интеграцад нэгдэх замаар эдийн засгийн гадаад харилцааг эрс нэмэгдүүлнэ. 4.4.1 Монгол Улс, БНХАУ, ОХУ-ын эдийн засгийн коридор бий болж гадаад харилцааны тэнцвэртэй байдал хангагдана. 4.4.3. Стратегийн орд газруудыг хилийн боомттой холбосон төмөр замуудыг барьж уул уурхайн бүтээгдэхүүн экспортлох нөхцөлийг бүрдүүлнэ. УИХ-ын 2020 оны 23 тогтоол. Засгийн газрын 2021-2025 оны Үндсэн чиглэлийн 58-д ...Баруун босоо чиглэлийн төмөр замын ТЗЗҮ, зураг төсөл боловсруулах.	ОХУ-ын Тувагийн талаас Улук-хэмийн коксжих нүүрсийг Монгол Улсын нутгаар дамжуулан экспортлох сонирхолтой, Баянхонгорын Шинэ жинст суманд коксжих нүүрсний том орд нээгдсэн, Өмнөговийн Гурвантэсийн Нарийн сухайтын коксжих нүүрсийг Шивээ хүрэнгийн боомтоор автомашинаар зөөж байна.	ОХУ-Монгол Улс-БНХАУ-ын хооронд төмөр замын баруун коридор байгуулна.	Монгол орны баруун хэсгээр дамжсан ЭЗ-ийн коридортой болж Дэд бүтцийн хөндлөн гол тэнхлэгийн зам шугамуудтай Хангайн нурууны баруун сууд огтолцлын орчинд шинэ Улиастай хот хөгжих дэд бүтцийн нөхцөл бүрдэнэ. УБ хотын төмөр зам дээр суурилсан хөгжлийн жишгээр Улсын хөгжлийн баруун төв бий болж тэнцвэржин хүн амын шилжилт хөдөлгөөн тогтворжино.
МАЛ АЖ АХҮЙН ТҮҮХИЙ ЭДИЙН БЭЛТГЭЛИЙН ТОГТОЛЦООГ СЭРГЭЭЖ ЭЦСИЙН БҮТЭЭГДЭХҮҮН ҮЙЛДВЭРЛЭХ					

3.	Ноолуурын боловсруулалтын түвшинг ахиулж экспортын хэмжээг нэмэгдүүлэх,	<p>Алсын хараа 2050-д: 4.2.22 Ноолуурын салбарыг дэмжиж, самнасан ноолуур болон эцсийн бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ.</p> <p>8.3.30 Хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний нөөцтэй уялдуулан боловсруулах үйлдвэрийн хүчин чадлыг бүрэн ашиглах, бүтээгдэхүүний боловсруулалтын түвшинг олон улсын жишигт хүргэнэ.</p> <p>Зорилт 1.1.1 Улс, Үндэстний эх орон, газар нутаг, тусгаар тогтнолоороо бахархах үзлийг сэргээж, монголчуудын уламжлалт төрт ёсны үзэл, сургаалийг орчин үед нийцүүлэн хөгжүүлж, эх оронч үзэл, үндэсний эв нэгдлийг төлөвшүүлнэ.</p>	Дэлхийн худалдааны байгууллагад 1997 онд Монгол Улс элсэхдээ МАА-н бүтээгдэхүүнийг экспортын татваргүй гаргахаар олон улсын өмнө амласнаас буцах боломжгүй. Монгол Улс жилд 10 мянган тонн ноолуур бэлтгэдэг нь дэлхийн ноолуурын 45% экспортын үнийн дүнгийн 8.8% болдог. Хятадын худалдаачид малчдаас 1кг-ыг 20-30 ам. доллараар нийт ноолуурын 70-80%-ийг үнэ цохин авч өчүүхэн нэмүү өртөг шингээн угаагаад экспортын татваргүй зөөж байна.	Ноолуурын боловсруулалтын түвшинг ахиулж эх үүсвэрээ цөөхөн самнасан цэвэр ноолуур экспортоддог болох, Үүний тулд: -Төр засаг 10 мянган тонн Ноолуураа үндэсний үйлдвэрүүд авах эргэлтийн хөрөнгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэж өгөх, -Үйлдвэрүүд “эх оронч-оор самнах хүчин чадлаа бүрэн ашиглах, -Малчид “Эх оронч”-оор ноолуурын зах зээлийн эхний үеийн үнийн хэлбэлзлийг тэвчих хэрэгтэй.	Самнасан цэвэр ноолуур экспортын татваргүй ч гэсэн дэлхийн зах зээлд 1 кг ноолуур 100 ам.доллар орчим үнэд хүрч борлогдоно Дэлхийн ноолуурын зах зээл дээр Монголын ноолуур ил гарч гадаадын хөрөнгө оруулалт татагдаж тэргүүний техник инновац орж ирэх үүд хаалга нээгдэнэ.
4.	Хонины ноосны ноолуураар эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх,	<p>Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөгөөр хүчтэй салхи бүхий Говь-хээрийн бүс нутгийн хонины ноосонд ноолуур байдаг бөгөөд ялгахад хялбар болохыг дэвшилтэт техник, технологи бүхий үйлдвэртэй “Моголноос” ХХК илрүүлжээ. Ноосны ноолуурын ширхэглэл нь</p>	<p>Ноосны ноолуураар Могол ноос ХХК нь 60 номерын нарийн утас ээрч, 40-50 хувийн ноосны ноолуурын агуулмажтай даавуу нэхүүлж сурагчийн дүрэмт хувцас болон бусад төрлийн бэлэн хувцас үйлдвэрлэсэн</p>	Ноосны ноолуур ялгаж утас ээрч, даавуу хийдэг үндэсний үйлдвэрээ дэмжиж, нөгөө талаас нэхий өлгий дамжиж өсдөг монгол хүнээ эрүүл	Эхний ээлжид төрийн албан хаагчийн дүрэмт болон сурагчийн дүрэмт хувцсыг ноосны ноолуурын 40-50%-ийн агууламжтай даавуу, драпаар үйлдвэрлэж хангана.

	<p>19-22 микрон мм байгаа нь “Дон” үүлдрийн ямааны ноолууртай ижил юм.</p> <p>Засгийн газар 2019 онд хонины бүдүүн ноосны урамшуулал 1 кг нь 1000 төгрөг байсныг 1500 төгрөг болгон малчдад олгож байна.</p> <p>Хонины бүдүүн ноосны зах зээлийн үнэ өсч малчдын орлого нэмэгдэж байна.</p>	<p>нь Монгол хүний биеийн эрүүл ахуйн шаардлагад бүрэн нийцсэн хувцас юм. Ямааны ноолууртай харьцуулахад хонины ноосны ноолуур нь бараг 10 дахин хямд бөгөөд ямааны ноолууртай 30 хувь хүртэл хольсон драпаар пальто хийхэд дан ноолууран пальтоноос үнийн хувьд хямдаас гадна чанарын хувьд дутуугүйгээр үл барам дан ямааны ноолууран хувцас шиг улбагар зөөлөн биш, харин ч биежүү зөөлөн хувцас болдог ажээ.</p>	<p>ахуйн шаардлага хамгийн илүү хангасан ноосны ноолууртай хувцас өмсүүлэх бодлого төрөөс баримталж хэрэгжүүлнэ.</p>	<p>МАН-н бүтээгдэхүүний гадаад худалдаа гадны зах зээлийн дарамтаас чөлөөлөгдөнө</p> <p>Мэдээллийн технологийн хэрэглээ эрчимжсэн даяаршлын үед үйлдвэрлэлийн хямд орцуудыг хайсан гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах нөхцөл сайжирна.</p>
5. Тээвэр логистикийн сүлжээ байгуулах	<p>Алсын хараа 2050-д:</p> <p>Зорилт 4.2 Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.</p> <p>I Үе шат (2021-2030)</p> <p>4.2.9 Үндэсний тээвэр, логистикийн тогтолцоог хөгжүүлсэн байна.</p>	<p>Түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоогоо устгаж Зах зээлийн зохицуулалтын далд гарт даатгасан нь Хятадын худалдаачид манай МАН-н бүтээгдэхүүний зах зээл дээр ноёрхож түүхий эдийг малчдаас үнээр цохин цуглуулж аваад Үндэсний үйлдвэрийг унагаж түүхий эдийг өрсөлдөгчүй хамаа бизнесийн бодлого хэрэгжүүлсээр байна.</p>	<p>ХАА-н бүтээгдэхүүн бэлтгэн нийлүүлж солилцох тогтолцоог Тээвэр логистикийн төвийн сүлжээнд суурилуулан сэргээхийн тулд 84 суманд байгуулж, хатуу хучилттай замаар дэд бүтцийн тэнхлэгүүдийн нэгдсэн сүлжээнд үе шаттайгаар холбож шийдвэрлэнэ.</p>	

УЛАМЖЛАЛТ НҮҮДЛИЙН МАЛ АЖ АХҮЙ ЭРХЛЭХ СОЁЛТОЙ, АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫГ ХОЛБОХ БОЛОМЖТОЙ					
6.	Нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлал (НИТАЖ) хөгжүүлэх	<p>Алсын хараа 2050-д:</p> <p>Зорилт 1.1.13 Археологийн дурсгалт газар, шашны үйл явдалд үндэслэсэн үйл ажиллагаа, фестивалийг бий болгож палеонтологийн үнэт зүйлсийг тусгай сонирхлын үнэ цэнтэй аялал жуулчлалын бүрэлдэхүүн болгоно.</p> <p>Зорилт 4.2 Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.</p> <p>4.2.23 Аялал жуулчлалын салбарыг эдийн засгийн тогтвортой хөгжмийн салбар болгон хөгжүүлнэ.</p> <p>Зорилт 8.2 Эдийн засгийн тэргүүлэх салбарууд болон байршлын давуу талд тулгуурлан бүс, орон нутагт аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.</p> <p>I үе шат (2021-2030)</p> <p>Байгаль, экологи, археологи, палеонтологи, нүүдлийн соёлын өв, түүх, соёл, рекреацийн нөөц, нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлалыг хөгжүүлнэ.</p> <p>II үе шат (2031-2040)</p> <p>Аялал жуулчлалын салбарт орчин үеийн дэвшилтэт технологийг нэвтрүүлэх замаар хүртээмж орлогыг нэмэгдүүлсэн байна.</p> <p>Зорилт 8.3 ХАА-г байгальд ээлтэй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон, эрсдэл даах чадвартай, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн, хариуцлагатай, бүтээмж өндөр, тогтвортой үйлдвэрлэлтэй эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлнэ.</p>	Монгол Улсын эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болох мал аж ахуй болон аялал жуулчлалын салбарууд нь харилцан дэмжин хөгжих боломжтой юм. Манайд одоогоор аялал жуулчлал нь нутгийн иргэдэд хүртээлгүй зөвхөн жуулчны байгууллагын хүрээнд зохион байгуулагдаж байна. Цаашид аялал жуулчлалын салбарыг тогтвортой хөгжүүлэхэд, уламжлалт нүүдлийн соёлын өв, түүх, байгаль, экологийг ариун дагшнаар нь хадгалдаг уламжлалт нүүдлийн мал аж ахуйг эрхлэн хөтлөгч малчид чухал үүрэг гүйцэтгэх болно.	Орон нутагт Төр захиргаа, Жуулчны байгууллага, Иргэдийн бүлэг хамтран аялал жуулчлалыг НИТАЖ-ын хэлбэрээр зохион байгуулах чиглэл баримтална.	Нутгийн малчид иргэд НИТАЖ-ыг бэлчээрийн мал аж ахуйд туслах орлогын эх үүсвэр болгоно. Үндэсний соёл сэргэх нөхцөл болно.

ХҮСНЭГТ 3. МОНГОЛ УЛСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН АЮУЛГҮЙ БАЙДАЛД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТЭНЦВЭРТЭЙ БОДЛОГО, ГАДААД ХУДАЛДАА, ИНТЕГРАЦИЙН БОДЛОГЫН ТАЛААР ТУСГАСАН БАЙДАЛ, ХОЛБОГДОХ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД

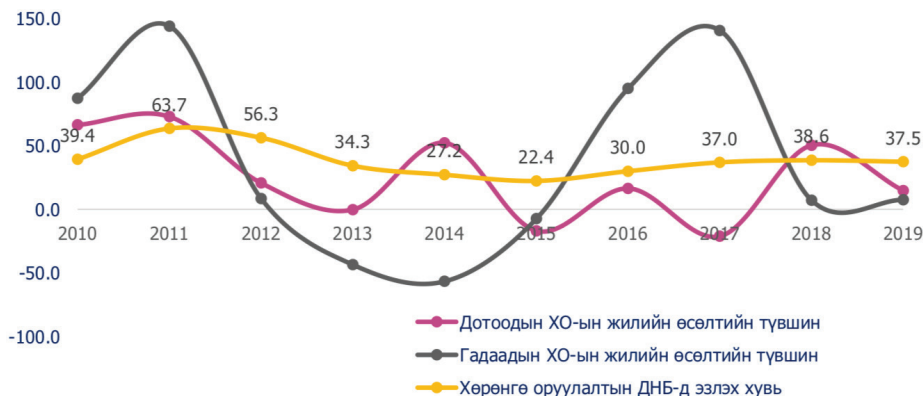
Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал 3.2.Эдийн засгийн аюулгүй байдал	“Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал” судалгааны тайлан ¹⁰ Үндэсний статистикийн хороо, 2020 он
<p>3.2.2.Хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого</p> <ul style="list-style-type: none"> - Үндэсний хөрөнгө оруулагчдын эдийн засаг дахь хувь, оролцоог нэмэгдүүлэх, хамгаалах бодлого хэрэгжүүлнэ; - Гадаадын аль нэг орноос хийгдэх хөрөнгө оруулалтын хувь, хэмжээг гадаадын нийт хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгээс хэтрэхгүй байлгах бодлого баримтална. Гадаадын төрийн өмчит компанийн хөрөнгө оруулалтыг хязгаарлаж, стратегийн ач холбогдолтой салбарт хөрш орон, өндөр хөгжилтэй бусад орноос оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээг тэнцвэртэй байлгах бодлого баримтална; - Монгол Улсын үнэ цэнэтэй аж ахуйн нэгжүүдийн хувьцааг олон улсын хөрөнгийн зах зээлд борлуулахдаа гадаадын хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр баримтлах бодлогын зарчим алдагдахгүй байх эрх зүйн орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ; - Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг өрсөлдөх чадвар, санхүү, менежментийн үр өгөөжийг дээшлүүлэх, шинэ технологи нэвтрүүлэх, урт хугацааны хөгжлийн үндсийг тавих чухал хөшүүрэг, арга хэрэгсэл болгоно; 	<p>Хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого – Хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр</p> <ul style="list-style-type: none"> - Гадаадын хөрөнгө оруулалт 2010 онд 2.4 их наяд төгрөг байсан бол 2019 онд 7.8 их наяд төгрөг болж, 3.2 дахин, дотоодын хөрөнгө оруулалт 2010 онд 3.8 их наяд төгрөг байсан бол 2019 онд 5.9 их наяд төгрөг болж, 1.5 дахин өссөн; - Монгол Улсад 2010-2019 оны хугацаанд нийтдээ 83.3 их наяд төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгдсэний 36.6 их наяд (43.9 хувь) төгрөг нь дотоодын хөрөнгө оруулалт, 46.7 их наяд (56.1 хувь) төгрөг нь гадаадын хөрөнгө оруулалт байна. - Дотоодын хөрөнгө оруулалтын 36.1 хувийг 2010-2019 онд дунджаар төсвийн хөрөнгө оруулалт бүрдүүлж байсан бол нийт гадаадын хөрөнгө оруулалтын 81.8 хувийг ГШХО бүрдүүлсэн байна. - Канад Улс 2011 онд хийгдсэн ГШХО-ын 47.5 хувийг санхүүжүүлж байсан бол 2019 онд 65.7 хувь болж, 18.2 пунктээр нэмэгджээ. УАБҮБ-ын 3.2.2-т гадаадын аль нэг орноос хийгдэх хөрөнгө оруулалтын хувь, хэмжээ нь гадаадын нийт хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгээс хэтрэхгүй байлгах бодлого баримтална гэж заасан байдаг ч энэ хэмжээ Канад Улсын хувьд гуравны хоёр хувьтай тэнцэж байна. - Монгол Улсад 2010-2019 онд нийтдээ 37.2 их наяд төгрөгийн ГШХО хийгдсэн нь нийт хөрөнгө оруулалтын 44.7 хувийг эзэлж байгаа хэдий ч тогтворгүй, савалгаа ихтэй байна. - Уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалтын ДНБ-д эзлэх хувь 2011-2012 онд ДНБ-ны 63.7-56.3 хувьтай тэнцэж байсан бол 2015 онд 22.4 болж буурсан. Харин сүүлийн жилүүдэд нэмэгдэн ДНБ-ий 37.5 хувьтай тэнцэж байна. - Оюу Толгойн ил уурхайн бүтээн байгуулалт эхэлсэнтэй холбогдуулан 2011 онд томоохон хэмжээний хөрөнгө оруулалтын урсгал орж ирсэн бөгөөд 2011, 2012 хийгдсэн ГШХО нь сүүлийн арван жилийн нийт хөрөнгө оруулалтын 24.7 хувьтай тэнцэж байна.

¹⁰УСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020 он
https://1212.mn/LibraryDownload.ashx?url=200810%20Эдийн%20засгийн%20ажуулгүй%20байдал_1212.pdf&in=Mn

<p>- Гадаад худалдааны дамжин өнөөрөх тээврийн нөхцөлөөс хэт хараат байдлыг бууруулж, далайд</p> <p>- гарцгүй орны хувьд тээврийн салбарт хөрш орнуудтай хоёр болон гурван талын</p> <p>- урт хугацааны, харилцан ашигтай хэлэлцээр байгуулна. Экспортын бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд гаргах далайн боомтуудтай болох, боомт хүртэл тээвэрлэлтийг оновчтой зохион байгуулах, Монгол Улсын нутагаар дамжин өнөөрөх тээврийн эргэлтийг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.</p>	<p>3.2.5. Гадаад худалдаа, интеграцийн бодлого</p> <p>- Цөөн зах зээл, цөөн нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспорт, импортоос хэт хамааралтай үндэсний эдийн засгийн эмзэг байдлыг бууруулна;</p> <p>- Гадаад худалдааны алдагдлыг багасгаж, тарифын болон тарифын бус арга хэрэгслийг дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор зохистой хэрэглэнэ. Стратегийн бараа, түүхий эдээр үндэсний үйлдвэрлэлийг найдвартай хангаж, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн импортын таатай нөхцөлийг бүрдүүлнэ;</p> <p>- Нэг орноос худалдан авах бараа бүтээгдэхүүн нийт импортод хэт давамгайлахаас сэргийлэх бодлого баримтална. Түүхий эд бэлтгэл, бөөний болон жижиглэн худалдаанд үнийн зохиомол хэлбэлзэл, монополизм, шударга бус өрсөлдөөнийг хянан зохицуулна. Дотоодын үйлдвэрлэл, зах зээлийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоно;</p> <p>- Бүс нутгийн болон олон улсын интеграцид нэгдэх, чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах асуудлыг эдийн засгийн аюулгүй</p>
<p>- Дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ 2012 оноос хойш унасан, мөн дотоод улс төрийн тогтворгүй байдлаас шалтгаалан хөрөнгө оруулагчдын итгэл суларсан нь 2013, 2014 онд ГШХО-ын хэмжээ огцом буурахад нөлөөлсөн байна.</p>	<p>Гадаад худалдаа, интеграцийн бодлого</p> <p>- Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт 2019 онд 13.7 тэрбум ам.долларт хүрч, 1.5 тэрбум ам.долларын ашигтай гарахад экспортын дийлэнх хувийг бүрдүүлдэг уул уурхайн бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлийн үнийн өсөлт голлон нөлөөлсөн байна.</p> <p>- Гадаад худалдааны нийт эргэлт 2010 онд 6.1 тэрбум ам.доллар байсан бол 2019 онд 13.7 тэрбум ам.доллар (2010 онтой харьцуулахад 2.3 дахин их) болж өсжээ.</p> <p>- Гадаад худалдааны тэнцэл 2014 оноос ашигтай гарч эхлэхэд эрдэс бүтээгдэхүүний экспорт өссөн нь нөлөөлсөн байна. Экспортын өсөлт 2014 онд өмнөх оноос 35.3 хувиар өссөний 30.4 хувийн өсөлтийг эрдэс бүтээгдэхүүний экспорт бүрдүүлсэн байна.</p> <p>- Манай улсын экспортын 81.0 хувийг эрдэс бүтээгдэхүүн 2010 онд эзэлж байсан бол 2012-2013 онд 89.2 хувь болж хамгийн өндөр түвшинд хүрсэн. Харин эдийн засгийн хямралын жил болох 2016 онд 70.9 хувь болж хамгийн доод түвшинд хүрсэн ба сүүлийн жилүүдэд эргэн нэмэгдэж, 2019 онд нийт экспортын 83.7 хувийг бүрдүүлсэн.</p> <p>- Манай Улсын нийт гадаад худалдааны бараа эргэлтийн 70-80 хувь нь БНХАУ, ОХУ-д ногдож байна.</p> <p>- Манай улсын нийт экспортын дийлэнх хувь нь БНХАУ-д улсад ногдож, 2010-2019 онд дунджаар нийт экспортын 86.3 хувь тус улсад ногдож байна. Ялангуяа уул уурхайн салбарын өсөлт өндөр байсан 2011, 2012 онд нийт экспортын 92.4 хувийг БНХАУ-д экспортолж байсан. \</p>

<p>- байдал, хөгжлийн шаардлагыг харгалзан, судалгаа, тооцоонд тулгуурлан, шат дараатай, сонголттойгоор хэрэгжүүлнэ.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Монгол Улс 2019 онд 6.1 тэрбум америк долларын бараа, бүтээгдэхүүн импортолсон нь 2016 оноос 82.5 хувиар өсөж, 2012 оноос 4.8 хувиар буурсан, 2010 оноос 1.9 дахин өссөн байна. Импортын өсөлтөд дизелийн түлш, авто бензин болон тээврийн хэрэгсэл, тэдгээрийн эд ангийн импорт өссөн нь голлох нөлөөг үзүүлж байна. - ОХУ-аас нефтийн бүтээгдэхүүн, Япон Улсаас суудлын автомашин, БНХАУ-аас цахилгаан эрчим хүч, ачааны тэрэг, олон нэр төрлийн бага жинтэй, бараа бүтээгдэхүүнүүдийг голлон импортолж байна. - Импортын бүтцийг улсаар авч үзвэл 2019 онд нийт импортын 33.6 хувь нь БНХАУ-д, 28.2 хувь нь ОХУ-д, 9.6 хувь нь Япон Улсад, 4.7 хувь нь АНУ-д, 4.4 хувь нь БНСУ-д, 3.1 хувь нь ХБНГУ-д тус тус ногдож байгаа бөгөөд эдгээр улстай хийсэн импортын худалдаа нь импортын үнийн дүнгийн 83.6 хувийг эзэлж байна. - Импортын дүнд эрдэс бүтээгдэхүүн, тоног төхөөрөмж, тээврийн хэрэгслийн импорт зонхилох хандлага хэвээр байна. Импортод эрдэс бүтээгдэхүүн 2010-2019 онд дунджаар 23.6 хувь, машин, тоног төхөөрөмж, тэдгээрийн эд анги дунджаар 21.8 хувь, авто, агаарын ба усан замын тээврийн хэрэгсэл, тэдгээрийн эд анги дунджаар 16.0 хувь, үндсэн төмөрлөг болон түүгээр хийсэн бүтээгдэхүүн дунджаар 8.5 хувь, хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүн дунджаар 7.4 хувийг эзэлж байна. - Монгол Улс 2010-2019 онд жилд дунджаар 326.6 сая ам.долларын өртөг бүхий 400 мянган тонн авто бензин, 578.1 сая ам.долларын 726.1 мянган тонн дизель түлш импортоор авч ашиглаж байна. Өнгөрсөн 10 жилийн хугацаанд нийтдээ 473.6 мянган ширхэг суудлын авто машин, 164.8 мянган ширхэг ачааны авто машин импортоор орж ирсэн бол 15.9 мянган ширхэг нийтийн тээврийн хэрэгсэл импортолсон.
--	---

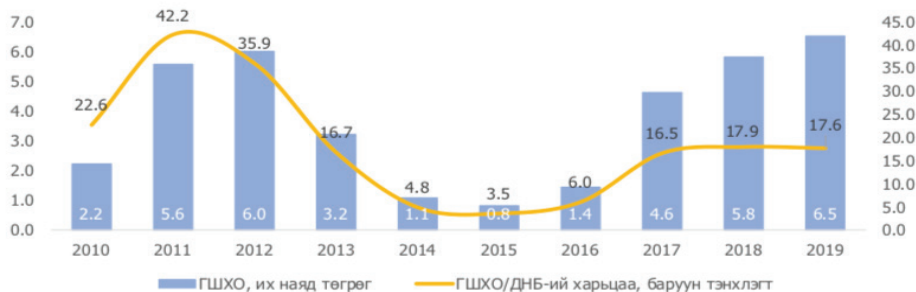
Зураг 5. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, ДНБ-д эзлэх хувь

Эх сурвалж: ҮСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020

Зураг 6. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, ДНБ-д эхлэх хувь

Зураг 13. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ, ДНБ-д эзлэх хувь

Эх сурвалж: ҮСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020

Хүснэгт 4. ГШХО улсаар, дүнд эзлэх хувь

Хүснэгт 4. ГШХО улсаар, дүнд эзлэх хувь

Хөрөнгө оруулагч улсууд	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Нийт	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Канад	47.5	47.8	51.7	30.7	33.6	35.7	36.7	60.4	65.7
АНУ	4.2	6.7	7.2	3.6	4.9	6.1	6.7	2.9	2.4
БНХАУ	10.4	13.3	12.5	17.3	33.2	32.0	15.7	16.0	7.1
Сингапур	11.5	5.5	5.5	12.3	5.2	4.9	6.5	2.0	6.4
Япон	0.9	3.0	2.4	6.6	4.4	6.3	4.4	8.9	4.3
Их Британи	2.2	0.8	1.7	2.1	2.3	2.2	1.2	0.7	2.8
Люксембург	15.5	15.1	7.2	18.4	4.7	4.0	11.8	2.4	4.6
Австрали	1.5	3.3	6.4	0.6	1.7	1.4	2.1	0.6	0.7
Бусад	6.4	4.5	5.5	8.4	10.1	7.4	14.9	6.2	6.0

Эх сурвалж: ҮСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020

Зураг 7. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт, экспорт, импорт, тэнцэл, сая ам.доллар

Зураг 24. Гадаад худалдааны нийт бараа эргэлт, экспорт, импорт, тэнцэл, сая ам.доллар

Эх үүсвэр : Гаалийн Ерөнхий Газар

Эх сурвалж: ҮСХ, Монгол Улсын эдийн засгийн аюулгүй байдал, 2020

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ**БҮЛЭГ НЭГ. ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН
НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, НӨӨЦ БОЛОМЖИЙН ТАЛААРХ ТОЙМ МЭДЭЭЛЭЛ**

Монгол Улсын эдийн засгийн бүтцэд уул уурхайн салбар (нийт экспортын 75-аас дээш хувийг эзэлж байна)¹¹ болон голлох цөөн тооны импортлогч орнуудын хэт хамаарал бий болсон, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт цөөн хэдэн салбаруудад төвлөрсөн зэрэг эрсдэлүүд бий болсон учраас эдийн засгийн төрөлжилтийг нэмэгдүүлэх зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газар хэд хэдэн бодлогын баримт бичгүүдийг батлан олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллаж байна. Тухайлбал, олон улсын болон бүс нутгийн нэмүү өртгийн сүлжээнд нэгдэн орж (“Европын холбооны хөнгөлөлтийн систем” GPS+), түнш орнуудтай хамтран ажиллах гэрээ байгуулж холбогдох ажлуудыг зохион байгуулахын зэрэгцээ “Монгол экспорт хөтөлбөр” (2018-2022 он), “Эдийн засаг, гадаад харилцаа хөтөлбөр” (2015-2020 он), “Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого” (2018-2020 он) зэрэг бодлогын баримт бичгүүдийг батлан хэрэгжүүлж байна.

Судалгааны хүрээнд Монгол Улсын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал, нөөц боломжийн талаар мэдээллийн хайлт хийж Монгол Улсын Үндэсний хөгжлийн газар, Дэлхийн банк Групп, Монголбанк, Гадаад харилцааны яам зэрэг холбогдох байгууллагуудаас гүйцэтгэсэн зарим нэгэн суурь судалгааны тайлангуудыг авч үзсэн бөгөөд эдгээр судалгааг тоймлон лавлагаа болгон хүргүүлж байна.

(Судалгааны тайлангуудыг дэлгэрүүлж Хүснэгт 1-ээс үзнэ үү.)

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

¹¹ 2017-2019 он. Үндэсний статистикийн хороо

ХҮСНЭГТ 1. ХОЛБОГДОХ БАЙГУУЛЛАГУУДААС ГҮЙЦЭТГЭСЭН СУДАЛГААНЫ АЖЛУУДЫН ҮР ДҮНГИЙН ТОЙМ

Судалгааны нэр	Судалгааны агуулга, хүрээ	Санал, дүгнэлт, зөвлөмж
Монгол Улсын Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын нөхцөл байдал		
1. Дэлхийн банк групп; Үндэсний хөгжлийн газар (2018). <i>Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал.</i> Холбоос: http://inda.gov.mn/backupend/files/nIPra39MTkcc2Wi.pdf	Судалгааны Бүлэгт 1-т Монгол улсын хөрөнгө оруулалтын өнөөгийн нөхцөл байдлыг цаашдын нөөц боломжийг тусгасан. Монгол Улсын гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал дүн; ДНБ-д эзлэх хувь; бусад жишиг орнуудтай харьцуулсан байдал; ГШХО-ыг хөрөнгө оруулагч улс, салбарын үзүүлэлтүүдийн статистик мэдээллийг тоймлон үзүүлсэн.	<p>Бодлого боловсруулагчид, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлаг болон зохицуулагч байгууллагууд <i>эдийн засгийг төрөлжүүлэх</i> асуудалд нэн тэргүүний ач холбогдол өгөх шаардлагатай.</p> <p>Хамгийн оновчтой үр дүнд хүрэхийн тулд Монгол Улс дараах хоёр тулгуурт аргачлалыг хэрэгжүүлж болох юм. Үүнд:</p> <p>Тулгуур 1: Байгалийн баялагт суурилсан ГШХО-ын үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх</p> <p>Нэмүү өртөг шингэсэн дотоодын үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн стратегийг боловсруулах.</p> <p>Үндэсний үйлдвэрлэгч, ханган нийлүүлэгч аж ахуйн нэгжүүд гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжид хэрэгцээтэй түүхий эд, тоног төхөөрөмж, бараа материал үйлдвэрлэн нийлүүлэх, үйлчилгээ үзүүлэх, үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаанд оролцох, хамтран ажиллах үйл ажиллагааг сайжруулах.</p> <p>Тулгуур 2: Олборлолтын бус бусад салбаруудад чиглэсэн ГШХО</p> <p>Нэг талаас хөрөнгө оруулагчдын сонирхлыг татахуйц, нөгөө талаас Монгол Улс өрсөлдөх давуу талаа бий болгох боломжтой эдийн засгийн салбарт ГШХО-ыг түлхүү татах боломжийг нарийвчлан судлах шаардлагатай.</p>

<p>2. Худалдаа, хөгжлийн асуудлаарх НҮБ-ын бага хурал (UNCTAD). (2020). <i>Бэрхшээлүүд, бодлогын сонголтууд ба цаашидын гарц - Азийн далайд гарцгүй хөгжиж буй зарим орнуудын эдийн засгийн төрөлжилт</i>, х.64</p>	<p>Монгол Улсын микро болон макро эдийн засгийн бодлого, экспортын төрөлжилтийг дэмжихэд шаардлагатай институцийн болон зохицуулалтын арга хэмжээг авч үзсэн. Түүхий эдийн хамаарал өндөр, газар зүйн болон түүхэн нөхцөл байдал хүнд, нийгэм эдийн засгийн бага үр дүнгээр тодорхойлогддог. МУ бизнес эрхлэх, татвар төлөх нь харьцангуй хялбар байдаг хэдий ч хууль, эрх зүйн орчин хэт ерөнхий байна. 2016–2017 оны дэлхийн өрсөлдөх чадварын индексээс харахад Монгол Улс макро эдийн засгийн тогтвортой байдлын зэрэгцээ дэд бүтэц, институт зэрэг үндсэн салбарт хангалтгүй гэсэн үнэлгээ авсан.</p>	<p>Монгол Улсын хэрэгжүүлэх шаардлагатай шинэчлэлүүдээс хамгийн ач холбогдол бүхий дөрвөн чиглэл нь хил дамнасан худалдаа; тээвэр, логистикийн дэд бүтэц; цахилгаан эрчим хүч; хууль, эрх зүйн орчин орж байна.</p>
<p>3. Монгол банк. (2019). <i>Судалгааны ажл, Төвхимол 14, Ц.Бямбацогт. Эдийн засгийн төрөлжилт, анхаарах асуудлууд</i>. Холбоос: https://www.mongolbank.mn/documents/tovhimol/group14/01.pdf</p>	<p>Монгол Улсын эдийн засгийн төрөлжилтийн өнөөгийн байдал, төрөлжилтөд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлсон.</p>	<p>Сүүлийн 10 жилд уул уурхайн хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, салбарын экспортын түвшин огцом өссөн ч бусад салбарт үзүүлэх дам нөлөө дутмаг, импортын орц өндөр, эдийн засгийн төрөлжилтөд төдийлөн эерэгээр нөлөөлөөгүй байна. Иймээс Эдийн засгийн төрөлжилтийг нэмэгдүүлсэнээр олон улсын зах зээл дээрх бүтээгдэхүүний үнийн хэлбэлзлээс шалтгаалсан эрсдэлийг бууруулах, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, ядуурлыг бууруулах замаар эдийн засгийн савлагааг намдааж, тогтвортой өсөлтийг хангахад үр нөлөө үзүүлнэ.</p> <p>Мал аж, ахуйн салбарын голлох бүтээгдэхүүн түүхий эд болох ноос ноолуур, арьс шир, мах нь уул уурхайн салбарын бүтээгдэхүүнүүдтэй харьцуулахад экспортын орлогыг нэмэгдүүлэх хэмжээ бага ч бусад салбарын үйлдвэрлэлийг дэмжих нөлөө өндөр байгаа учраас эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд эерэгээр нөлөөлөх талаар дүгнэсэн.</p>

<p>4. Монгол банк. (2019). “Хөрөнгө оруулалтын орчин: Тогтвортой байдал” сэдэвт бага хурал. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт, түүний үр өгөөж</p> <p>Холбоос:</p> <p>https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20191022_01.pdf</p>	<p>Монгол Улсын ГШХО-ын бүтэц, ГШХО-ын эдийн засагт үзүүлж буй нөлөө, төрөлжилтөд анхаарах асуудлуудыг статистик, тоон аргачлалаар тооцоолон шинжсэн.</p>	<p>Монгол Улс дотоод хуримтлал багатай, хөрөнгө оруулалтын хэрэгцээ өндөртэй ба хөгжлийн цаашдын ирээдүйд гадны хөрөнгө оруулалт чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.</p> <p>“ГШХО-ыг төрөлжүүлэх, экспортын төрөлжилт, эдийн засгийн төрөлжилт”-ийн хэрэгцээ өндөр байна;</p> <p>ГШХО-ын тогтвортой урсгал нь макро эдийн засгийн тогтвортой байдалд чухал үүрэгтэй ба ГШХО нь ДНБ-ий өсөлт болон холбоос өндөртэй салбарын идэвхжилд эерэг нөлөө үзүүлж байна;</p> <p>ГШХО-аас дотоодод үлдэх үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, өргөжүүлэхэд төрийн бодлогын асуудал, эдийн засгийн холбоос, босоо төрөлжилт, дам нөлөөг нэмэгдүүлэх бодлого, арга хэмжээнд онцгой анхаарах нь чухал хэрэгтэй гэж дүгнэсэн.</p>
<p>5. Монгол банк. (2015). Судалгааны ажил, Товхимол 10, <i>Д.Мөнхцэцэг, Ph.D. Гантөмөр, Гадаадын хөрөнгө оруулалтын талаар баримтлах бодлого</i>, х.43.</p> <p>Холбоос:</p> <p>https://www.mongolbank.mn/documents/tovhimol_group10/10-20.pdf</p>	<p>Монгол Улсын гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын бодлогын болон макро эдийн засгийн орчинг судалсан ба гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын бодлогыг сайжруулах талаар санал зөвлөмж өгөх зорилгоор гүйцэтгэсэн байна. Зарим онцлох хэсгүүдийг дурдвал:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ГШХО-ыг шингээх чадварын индекс дунджаар 1-тэй тэнцүү байдаг бол Монгол Улс 3-тай тэнцүү гарсан. Иймд МУ ГШХО-ыг шингээх чадварын индексийг 1-ээс 3-ын завсарт байлгах буюу ДНБ-ийхээ 3%-аас 9% байлгах нь зохистой гэж үзсэн. МУ-ын хувьд 2011 оноос хойш өнөөг хүртэл тус индексийн утга маш ихээр хэлбэлзсэн, буурсан. Энэ нь улс төрийн тогтворгүй байдал, гадаадын хөрөнгө оруулалт нь нэг салбараас, нэг том төслөөс хамааралтай байгаад төслийн үйл явц тогтворгүй байсантай холбоотой. • Харин дотоодын хөрөнгө оруулалтын нөлөө нь буурсан байна. 	<p>1-р шатанд, ул уурхайн салбараас орж ирж буй орлогыг бүрэн зарцуулж дуусгахгүйгээр, тодорхой сан үүсгэж хуримтлуулж, илүү сайн үр өгөөжтэй ашиглах боломжийг хайх;</p> <p>2-р шатанд, хуримтлагдсан сангаасаа бусад салбаруудыг дэмжих бодлого баримтлах. Мөн зарим нэр төрлийн үйл ажиллагаанд зөвхөн дотоодын үйлдвэрлэгч нарт зөвшөөрөл олгодог байх шаардлагатай гэж зөвлөсөн байна.</p>

6.	<p>Хүний хөгжил, судалгаа, сургалтын төв ТББ Азийн хөгжлийн банк, Швейцар Улсын Засгийн газар. (2018). <i>Монгол Улсын хөгжлийн санхүүжилтийн үнэлгээ- тогтвортой хөгжлийн санхүүжилтийг төрөлжүүлэх нь</i></p>	<p>Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт нь ялангуяа уул уурхайгаас хараат бусаар хөгжиж буй салбаруудад чиглэсэн тохиолдолд эдийн засгийн өсөлт, төрөлжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулдаг. ГШХО нь шууд ба шууд бус хөдөлмөр эрхлэлтийг бий болгохын зэрэгцээ шинэ технологи, удирдлагын дадлыг хөгжүүлж нэвтрүүлэхэд нөлөөлдөг юм. Шинээр түрэн гарч ирж буй салбаруудын дотоодын боловсон хүчнийг сургаж, чадавхжуулснаар олон улсын түншүүд үндэсний компаниуд, тэдгээрийн ажилтнуудад мэдлэгээ шилжүүлэн, улмаар хэдэн жилийн дараагаар шинэ бизнес эрхлэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ.</p>	<p>Монгол Улсын хувьд ГШХО-ыг уул уурхайн бус салбаруудад чиглүүлэх нь эдийн засгийн өсөлт, төрөлжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой юм. Монгол Улсын хувьд ГШХО 2009 он харьцангуй өндөр түвшинд хүрч, 2011 онд огцом өссөн. Ийнхүү ГШХО-ын түвшин өндөр болсон нь бараг зөвхөн уул уурхайн салбар, нэн ялангуяа Оюу толгойн (ОТ) зээл, алтны олборлолт хөгжүүлэх эхний үе шаттай холбоотой байсан. Гагцхүү 2011 оноос ГШХО огцом буурч, 2015 онд Оюу толгойн эхний үе шатны бүтээн байгуулалт дуусаж, хоёрдугаар үе шатны ажил хувьцаа эзэмшигчид хоорондын маргааны улмаас хойшлогдсонтой холбогдуулан ГШХО бараг 0 хүртэл хувь болон унасан. Энэ нь уул уурхайн салбараас бусад салбарт ГШХО-ын түвшин энэхүү судалгаа хийсэн хугацаанд бусад дунджаас доогуур орлоготой орнууд болон Зүүн Азийн бүсийн дунджаас доогуур байсныг илтгэж байна. Хөрөнгө оруулагчдын үзэж байгаагаар ГШХО-ын хувьд гол бэрхшээл нь хэдийгээр зохицуулалтын орчин байгаа боловч гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг ялгаварлан гадуурхах эрх зүйн болон практик үйл ажиллагаа төрийн тогтолцоо болон институтийн хувьд байсаар байна. Монгол Улс хууль эрх зүйн болон зохицуулалтын талаар ихээхэн ахиц дэвшил гаргасан хэдий ч ГШХО-д саад болж буй, ГШХО бага байгаагийн шалтгаан болж буй энэхүү зохицуулалтын хэрэгжилт хангалтгүй байна. Энэ нь эдгээр шинэ хууль тогтоомжийг шингээх, хэрэгжилтэд хяналт тавих, зохицуулалт хийх төрийн захиргааны байгууллагуудын чадавх сул байгаад гол шалтгаан нь оршино. Иймд хувийн хэвшлийн салбарын хөгжлийг үр дүнтэй зохицуулах, хөгжлийг дэмжих үүднээс зохицуулалт хийх чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад шинэчлэлийн цаг алдалгүй хийх шаардлагатай байна.</p>
----	---	---	--

Монгол Улсын Гадаад худалдааны нөхцөл байдал		
7.	<p>Дэлхийн банк групп; Үндэсний хөгжлийн газар (2018). <i>Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал</i>.</p> <p>Холбоос:</p> <p>http://inda.gov.mn/backend/files/nIPra39MTkcc2Wi.pdf</p>	<p>Судалгааны Бүлэг I-т Монгол Улсын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны өнөөгийн нөхцөл байдлыг цаашдын нөөц боломжийг тусгасан.</p> <p>Гадаад худалдааны хувьд бүс нутгийн нэмүү өртгийн сүлжээнд оролцсон байдлыг судалсан ба үйлдвэржилтийн цогц байдал дутагдсаны улмаас тус сүлжээнүүдэд оролцоо хязгаарлагдмал хэвээр байна гэж дүгнэсэн.</p>
8.	<p>Монгол банк. Эдийн Судалгаа, Хүрээлэн. (2020)</p> <p>Уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортын тоон мэдээг 2010 – 2019 оны хооронд авч үзэн Монгол Улсаас экспорт хүлээн авагч орнууд болон бүтээгдэхүүний салбар, тэдгээрийн үнийн дүн; <i>нийт болон голлох экспортын бүтээгдэхүүний тоон хэмжээ, үнийн дүн; экспортлогч аж ахуйн нэгжүүдийн статистик мэдээллийг тусгасан.</i></p> <p>Уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортын тоон мэдээллийн шинжилгээ, Уул уурхайн бус экспортыг хөгжүүлэх маркетинг, санхүүжилтийн</p>	<p>Монгол Улсын үйлдвэрлэлтийн бүтэц; экспортын шинж чанарын талаар судалж цаашдын нөөц боломжийн талаар тусгасан. Монгол Улсын экспорт цөөн хэдэн салбаруудад суурилсан хэдий ч энэ чиглэлд хийх аливаа сайжруулалт нь бүтээгдэхүүний орон зайн талбар дахь үйлдвэрлэл хоорондын холболтуудыг нэмэгдүүлнэ. Ингэснээр түүхий эдийн салбар дахь өөрийн харьцангуй давуу тал дээрээ тулгуурлан илүү цогц үйлдвэрлэлийн салбарт нэвтрэн орох боломж өндөр байгааг дүгнэсэн.</p> <p>Аялал жуулчлал; цахим худалдаа; хөдөө аж ахуйн салбарууд ГШХО-ыг татах чадавх өндөртэй байна. Дээрх салбарууд руу төвлөрүүлэхийн сацуу хувийн хөрөнгө оруулалт хийхэд одоогийн бодлого, зохицуулалтууд хэр нийцтэй байгааг судлах.</p> <p>Экспорт хийх боломжит гадаад улс, орнуудын тоог нэмэгдүүлэхийн тулд Монгол Улс хөрш орнууд руугаа түлхүү экспортлодог бараа, бүтээгдэхүүн болон бусад зах зээлд экспортлох боломжтой бараа, бүтээгдэхүүнийг хооронд нь ялган авч үзэх хэрэгтэй байна.</p> <p>Судалгаанд Монгол экспорт хөтөлбөрийг үнэлж; уул уурхайн бус экспортыг хөгжүүлэх маркетинг, санхүүжилтийн зорилтот төлөвлөгөө гаргах талаар зөвлөсөн.</p> <p>Уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг хөгжүүлэх, санхүүжилтийн тогтолцоог бий болгох зорилтот төлөвлөгөөг шинэ засгийн газрын үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлд оруулах шаардлагатай гэж үзсэн. Мөн 2018 оны “Монгол Экспорт” хөтөлбөрт тусгагдсан чиглэлүүдийг 2020 онд багтаан хэрэгжүүлэх, Засгийн газрын зүгээс 2021-2022 оны төсөвт Уул уурхайн</p>

<p>бус экспортыг дэмжих, урамшуулах, хөгжүүлэх санг тусад нь байгуулах, эсхүл ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх сангийн гол бүрдэл хэсэг болгох, экспортын баглан даалт, даатгалын тогтолцоог өнөөгийн үйлчилж буй тогтолцоог боловсронгуй болгох замаар хөгжүүлэх.</p>	<p>Монгол банк, Гадаад харилцааны яам. (2019). Монгол Улсын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын орчин: өнөөгийн байдал ба хэтийн төлөв.</p> <p>Холбоос: https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20190521_02.pdf</p>	<p>зорилтот төлөвлөгөөний агуулга</p>
<p>Монгол Улсын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын орчны өнөөгийн байдал ба хэтийн төлөвийн талаарх тойм танилцуулга.</p> <p>Томоохон түнш орнуудын гааль, худалдааны тарифын түвшин, нэмүү өртгийн татвар; Тээвэр транзитын орчны талаарх мэдээллийг судалгаанд ашигласан.</p>	<p>Монгол Улсын эдийн засгийн өнөөгийн төлөв байдал, тулгарч буй шаардлага хэрэгцээнд дүн шинжилгээ хийхийг зорьсон. Тайлангийн хүрээнд логистикийн салбарын өнөөгийн хөгжил, худалдааны салбарт уялдан хамаарсан байдлыг танилцуулж, судалгаа шинжилгээгээр тодорхойлсон гол хүндрэл бэрхшээлийг арилгах шийдлүүдийг санал болгов. Мөн түүнчлэн, Монголын нөхцөлд ашиглаж болохуйц олон улсын кейс судалгаа, тээвэр логистикийн шийдлүүдийг танилцуулсан.</p>	<p>9. МАА-н түүхий эдийг боловсруулж, эцсийн бүтээгдэхүүн болгон, гадаад дотоодын зах зээлд гаргах.</p> <p>Уул уурхайн дэд бүтцийг хөгжүүлэх бодлогоо тууштай мөрдөж, ялангуяа төмөр зам, цахилгаан станц зэрэг дэд бүтцэд онцгой анхаарах.</p> <p>Шинжлэх ухааны салбар дахь хамтын ажиллагааг практик түвшинд гаргах.</p> <p>Европын холбоо, Япон Улс шиг Монгол Улсын барааг гаалийн татваргүй оруулдаг жишгийг бусад гол түншүүдийн харилцаанд тусгах.</p> <p>Мөнгө, төсөв, зээл хөгжлийн бодлого нь төлбөрийн тэнцлээ дэмжиж, экспортын үйлдвэрлэл үйлчилгээг, нэмүү өртгийн сүлжээг урамшуулах, валютын үрэлгэн тээвэр, логистикийн бүтцэд өөрчлөлт, хувьсгал хийх.</p>
<p>1. Холимог ачаа тээврийн логистикийн нэгдсэн төв байгуулах;</p> <p>Үүнд Энэтхэгийн Дадри дахь ачаа тээврийн нэгдсэн төвийн загварыг дурдаж болно. Энэ загварыг ашигласнаар, чингэлэг тээврийн импортын асуудлуудыг шийдвэрлээд зогсохгүй төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг үр дүнтэйгээр хэрэгжүүлэх боломж бүрдэнэ.</p> <p>2. Томоохон уурхай, хилийн боомтуудыг холбосон төмөр замын сүлжээтэй болох;</p> <p>Төмөр замын Хойд коридорыг загвар болгон ашиглаж, уул уурхайн компаниуд МУЗГ-тай</p>	<p>Монгол Улсын эдийн засгийн өнөөгийн төлөв байдал, тулгарч буй шаардлага хэрэгцээнд дүн шинжилгээ хийхийг зорьсон. Тайлангийн хүрээнд логистикийн салбарын өнөөгийн хөгжил, худалдааны салбарт уялдан хамаарсан байдлыг танилцуулж, судалгаа шинжилгээгээр тодорхойлсон гол хүндрэл бэрхшээлийг арилгах шийдлүүдийг санал болгов. Мөн түүнчлэн, Монголын нөхцөлд ашиглаж болохуйц олон улсын кейс судалгаа, тээвэр логистикийн шийдлүүдийг танилцуулсан.</p>	<p>10. Азийн Хөгжлийн Банк. 2018.</p> <p>Саад тотгорыг арилгах нь, Монгол Улсын тээвэр, логистикийн салбарын хөгжлийн тухай</p>

	<p>хамтран хилийн боомт руу төмөр зам барьж болно. Энэ нь төсвийн боломж бололцоо хязгаарлагдмал үед томоохон төслүүдийг богино хугацаанд хөдөлгөхийн зэрэгцээ нэгдсэн төлөвлөлт болон төрөөс хариуцдаг бусад чиг үүргийн хэрэгжилтийг сайжруулах боломж олгоно.</p> <p>3. Хилийн боомтын цариг солих байгууламжийг механикжуулах;</p> <p>4. Хотын бүсийн логистикийн төвүүд байгуулах;</p> <p>5. Гуравдагч логистикийн үйлчилгээг дэмжэн хөгжүүлэх;</p> <p>6. Үндэсний нэг цонхны цахим үйлчилгээ нэвтрүүлэх;</p> <p>7. Логистикийн бүтээмжийг сайжруулахад чиглэсэн бодлого, зохицуулалтын арга хэрэгсэл боловсруулж, нэвтрүүлэх.</p>

Хувь хүмүүс импортыг (хувь хүний импорт гэж нэрлэдэг) зөвхөн өөрсдөдөө ашиглах үед л импортлох боломжтой бөгөөд импортоор оруулсан бүтээгдэхүүнийг бусад хүмүүст зарах, тараахыг хориглоно

1.1. ГАДААДЫН ШУУД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ

Орчин үеийн эдийн засгийн харилцааны гол хэлбэр бол олон улсын капиталын шилжилт хөдөлгөөн, түүний идэвхтэй улс хоорондын шилжилт гэж тодорхойлжээ. Энгийнээр хэлбэл ГШХО бол хил дамнасан капиталын шилжилт юм. Энэ нь ихэвчлэн гадаадын компанийг худалдан авах, охин компани байгуулах, эсхүл охин компанийн үйлдвэрлэлийн чадавхыг нэмэгдүүлэх зорилгоор хөрөнгө оруулалт хийх, санхүүгийн бэрхшээлтэй тохиолдолд дэмжлэг үзүүлэх хэлбэртэй байдаг.

Хөрөнгө оруулагч татах улсын хувьд хөрөнгө оруулалт хийхэд үйл ажиллагаа, түүнтэй холбогдох зөвшөөрөл авахад зарцуулах цаг, үндсэн зардлыг бууруулах; оновчтой татвар болон нэгдсэн бодлого баримтлах нь шууд хөрөнгө оруулалтын гол цөм ба сонирхлыг татахуйц хүчтэй үзүүлэлт юм. Үүний зэрэгцээ тухайн улс орныг гадаадын хөрөнгө оруулагчдад сурталчлахад эдийн засгийн байдал ба бүтэц, нээлттэй байдал, улс төрийн нөхцөл байдлын тогтвортой байдалд анхаарна. Сурталчлах ажлыг Засгийн газрын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд (Investment Promotion Agency “IPA”) гүйцэтгэнэ.

Улс орнуудын хөрөнгө оруулалт татах урамшууллын хувьд орон нутаг, бүс нутаг, үндэсний болон үндэстэн дамнасан түвшинд хэрэгжүүлэх урамшууллын гурван үндсэн ангилал байдаг. Үүнд буцалтгүй тусламж, зээл хөнгөлөлттэй тариф, зэрэг санхүүгийн урамшуулал; татварын амралт, татварын хөнгөлөлт болон татварын бусад төрлийн хөнгөлөлт зэрэг төсвийн урамшуулал; дэд бүтэц болон газар ашиглалтын хөнгөлөлт, татвар, тарифгүй тусгай хадгалалтын¹² агуулах олгох, зах зээлийн давуу эрх, хууль зохицуулалтын хөнгөлөлт зэрэг бусад урамшууллууд багтана.¹³ Мөн хөгжиж буй орнууд ГШХО, гадаад худалдааны бодлогын хүрээнд ГШХО татахын зэрэгцээ эдийн засгийн тусгай бүс, тэр тусмаа чөлөөт худалдааны бүс байгуулж, үйл ажиллагаа явуулахад ихээхэн анхаардаг.

Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг татахад баримтлах зарчим (OECD)¹⁴

«Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага»-аас ГШХО татахад анхаарах хамгийн ач холбогдол бүхий хүчин зүйлсийг доорх байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

- Тогтвортой, ялгаварлан гадуурхдаггүй зохицуулалтын орчин ба бизнес эрхлэхэд захиргааны саад тотгоргүй байдлыг хангах. Хууль дүрэмдээ дотоодын болон гадаадын аж ахуйн нэгжүүдийг ялгаварлахгүй байх ба холбогдох хуулиуд нь олон улсын хууль тогтоомжийн дагуу байх.

¹² Моенс, Б., Андрус, Ж., Силхан, С., ‘АНУ-ын Орох бизнесийн татварын төлөвлөлт’, (Боть 6580, А-71). БНА (Блумберг аж үйлдвэрийн групп). Холбоос: <https://pro.bloombergtax.com/portfolio/u-s-inbound-business-tax-planning-portfolio-6580/>

¹³ Драхокоупил, Ж., ‘Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт’. (2020). Британика нэвтэрхий толь бичиг. Холбоос: <https://www.britannica.com/topic/foreign-direct-investment>

¹⁴ ‘Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг татах бодлогын удирдамж’. (2003). Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага. Холбоос: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/2506900.pdf>

- Төрийн байгууллагын ил тод байдал, тэр тусмаа шүүх, эрх зүйн орчны шударга, бие даасан байдлыг хангах.
- Эдийн засгийн тогтвортой орчин, олон улсын худалдааны нээлттэй орчин. ГШХО, Олон улсын худалдааны татвар болон хууль зүйн орчны саад тотгорыг арилгах.
- Холбогдох салбарын нөөц, дэд бүтэц, мэргэшсэн боловсон хүчин хангалттай байх.
- Эрүүл өрсөлдөөнийг бүрдүүлсэн бизнесийн орчин.

ГШХО-ын ангилал, төрөл

Гадаадын хөрөнгийн урсгал нь арилжааны зээл, албан ёсны зээл, тусламж, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО), гадаадын багцын хөрөнгө оруулалт (FPI) гэсэн үндсэн дөрвөн ангилалд хуваагддаг.

ГШХО хэвтээ, платформ, босоо, конгломерат гэсэн хэлбэрт багтдаг. Хэвтээ ГШХО нь тухайн хөрөнгө оруулагч өөрийн оронд явуулдаг өртгийн сүлжээн дэх үйл ажиллагааг ГШХО-аар дамжуулан хүлээн авагч оронд хуулбарлахыг хэлдэг. ГШХО платформ нь гуравдагч орон руу экспортлох зорилгоор өөрийн улсаас хүлээн авагч улс руу чиглэсэн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт юм. Босоо ГШХО нь гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай компани өртгийн сүлжээнд дээшээ, эсхүл доошоо байдлаар нэмүү өртөг шингээсэн үйл ажиллагааг гүйцэтгэхийг хэлнэ. ГШХО-ын конгломерат хэлбэр нь хөрөнгө оруулагч тал өөрийн орон дахь бизнесийн үйл ажиллагаатай холбоогүй бизнест ГШХО хийхийг хэлнэ. Энэ төрлийн хөрөнгө оруулалт гадаадын компанитай хамтарсан хэлбэртэй байдаг.¹⁵

Англи Улсын эдийн засагч Жон Даннингийн тогтоосон хүрээг ашиглан хөрөнгө оруулагчийн хүсэл эрмэлзлийг доорх байдлаар ангилдаг.¹⁶

Байгалийн нөөцийг эрэлхийлэх хөрөнгө оруулалт: Байгалийн нөөц эрэлхийлсэн.

Зах зээлийг эрэлхийлэх хөрөнгө оруулалт: Дотоодын, эсхүл бүс нутгийн зах зээлийг эрэлхийлсэн ГШХО.

Стратегийн хөрөнгө хайх хөрөнгө оруулалт: Аливаа зах зээлд өрсөлдөхийн тулд хөрөнгө оруулагч тал стратегийн хувьд ач холбогдол бүхий хөрөнгө (брэнд, ажиллах хүчний нөөц, түгээх сүлжээ гэх мэт) эзэмшилдээ авах ГШХО. Ихэвчлэн компанийн нэгдэл ба худалдан авах хэлбэрээр явагддаг.

Үр ашиг эрэлхийлэх хөрөнгө оруулалт: Олон улсын зах зээлд өрсөлдөхөд төлөөх давуу талуудыг эрэлхийлсэн ГШХО. Энэ нь дэлхийн эдийн засаг, зах зээлд нэвтэрч, нэмүү өртгийн сүлжээгээ дээшлүүлэх хүсэлтэй улс орнуудад онцгой ач холбогдолтой юм.

Хүснэгт 1-т оруулсан холбогдох байгууллагуудаас гүйцэтгэсэн судалгааны ажлуудын үр дүнгийн тойм судалгаануудын үр дүнд гарсан үр дүн, судалгааны

¹⁵ Чен, Ж. (2020) ‘Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт’. Инвестопедиа. Холбоос: <https://www.investopedia.com/terms/f/fdi.asp>

¹⁶ Даннинг, Ж. (1980) Олон улсын үйлдвэрлэлийн эклектик онол руу: Зарим эмпирик туршилтууд. Олон улсын бизнес судлалын сэтгүүл, 11(1), 9-31. Холбоос: <http://www.jstor.org/stable/154142>

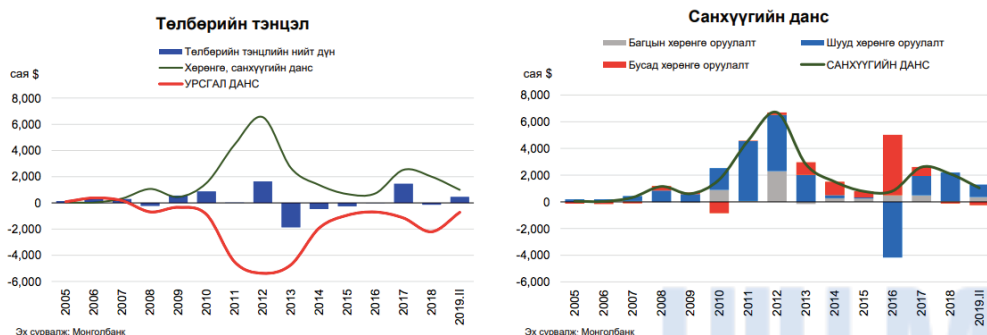
багийн гаргасан дүгнэлт, санал зөвлөмжүүдээс Монгол Улсын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны нөөц боломж, цаашид авах арга хэмжээний талаарх зарим онцлох мэдээлэл, статистик тоо баримт, санал зөвлөмжүүдийг тоймловол:

ОДООГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

2000-2011 онуудад уул уурхай, олборлох салбарын хурдацтай өсөлтийг дагаад томоохон хэмжээний хөрөнгө оруулалтын урсгал эрчтэй орж ирсэн байдаг. 2012 оноос хойш дэлхийн зах зээл дээрх түүхий эдийн үнэ унасны дээр хөрөнгө оруулагчдын итгэл суларсан нь ГШХО-ын хэмжээ огцом буурахад нөлөөлсөн байна. (Үндэсний хөгжлийн газар, 2018). Харин, ГШХО-ын төлөв нь 2017-2019 онуудын хооронд аажмаар өсч, сэргэж эхэлсэн байна. Төрийн болон хувийн хэвшлийн ГШХО-ын орох урсгал нэмэгдэж, импорт саарснаар төлбөрийн тэнцэл 2019 онд сайжирсан. (Сангийн яам, 2020)

Судлаачид, холбогдох албаны хүмүүс ГШХО нь Монгол Улсын хувьд хөгжлийн боломж байна гэж үзсэн. Учир нь урсгал тэнцлийн алдагдлыг 2013-2016 оны хооронд гадаад зээлээр санхүүжүүлж ирсэн бол 2017 оноос ГШХО-аар голлон санхүүжүүлж байна. Энэ үзүүлэлтээс харахад 2017 оноос хойш төлбөрийн тэнцэл сайжирч эерэг гарахад ГШХО-ын орох урсгал нэмэгдэж байгаа нь нөлөөлсөн гэж үзсэн. Харин, нөгөө талаараа 2013-2016 оны ГШХО-ын огцом зогсолтоос үүдсэн 2016 оны эдийн засгийн хүндрэлийг сэрэмжлүүлэх үүднээс жишээ болгож тайлбарласан байна.

Зураг 1. Монгол Улсын ГШХО-ын төлбөрийн тэнцэл болон санхүүгийн данс

Монголын эрдэмтэн, судлаач нар ГШХО эдийн засагт үзүүлэх нөлөөг доорх байдлаар судалсан ба гол үр дүнг нь ийнхүү байдлаар тусгасан байна.

Зураг 1. Монгол Улсын ГШХО-ын талаарх эрдэмтэн, судлаачдын дүгнэлт

Н.Батсайхан (2002):

- ГШХО нь үйлдвэрийн технологи, тоног төхөөрөмж, хүний нөөцийг чадавхижуулах замаар ДНБ-д эерэгээр нөлөөлнө.
- Гадны компанийн үйл ажиллагаа нь хүчтэй өрсөлдөөн бий болгож, үйлдвэрийн чанар, стандартыг сайжруулна.

Д.Ган-Очир (2005): 1990-2004 оны тоон мэдээлэл

- ГШХО-ын төвлөрөл өндөр: Уул уурхай & худалдааны салбар; Канад & Хятад улс
- ГШХО-аас хамаарах салбарын үйлдвэрлэлийн мэдрэмж: ХАА (0.25), Уул уурхай (0.29) & үйлчилгээний салбар (0.29)
- ГШХО => ДНБ гранжер шалтгаан: ГШХО/ДНБ-ий харьцаа 1 нэгж хувиар өсөхөд ДНБ 1.87 хувиар өснө.

А.Ананд (2012):

- ГШХО нь шууд болон дам нөлөөгөөр эдийн засгийн өсөлтөнд эергээр нөлөөлж байна.
- Гэвч уул уурхайн салбарын ГШХО нь тухайн салбарын өсөлтөнд сөрөг нөлөөтэй: үйлдвэрлэл эхлээгүй, бусад салбарын үйл ажиллагааг өргөжүүлнэ + институци сул, бүтээмж муу, гадны ажиллах хүчин

Д.Мөнхцэцэг болон П.Гантөмөр (2015):

- Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын өсөлт нь 2011 оны эдийн засгийн өсөлтөд хамгийн ихээр нөлөөлсөн байна.
- 2011 оны ГШХО-ын 1 хувийн өсөлтөд уул уурхайн салбар, бөөний ба жижиглэн худалдаа, автомашины засварын салбарын үйлдвэрлэл хамгийн ихээр өсөх байдлаар хариу үйлдэл үзүүлсэн.

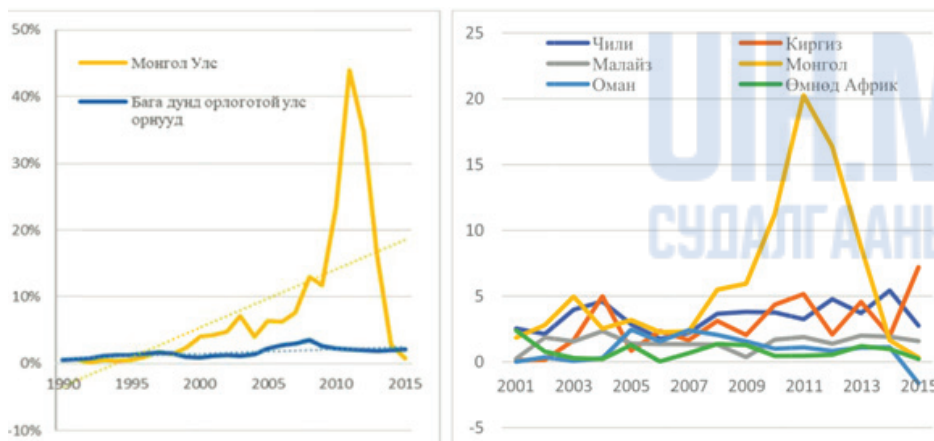
П.Цагаан (2018):

- 1990 оноос хойших 3Г бүр ГШХО-ыг татах талаар Мөрийн хөтөлбөртөө тусгаж ирсэн боловч тогтвортой үр дүнд хүрч чадаагүй: Төрөөс хэрэгжүүлж ирсэн бодлого, менежмент тогтворгүй байсан
- ГШХО-ын тогтвортой урсгал бол тогтвортой эдийн засгийн өсөлтийн амин сүнс: ГШХО-ын талаар баримтлах цэгцтэй бодлого үгүйлэгдэж байна => Төрөөс ГШХО-ын талаар баримтлах бодлого +ГХО хариуцсан агентлаг+Mongolian Direct IF

Нэг хүнд ногдох орлогын түвшингээрээ ойролцоо бусад бага, дунд орлоготой орнуудтай харьцуулахад Монгол Улс харьцангуй өндөр үзүүлэлттэй байжээ.

Бусад жишиг орнуудтай харьцуулан үзэхэд ГШХО-ын урсгал өсөлттэй байсан 2009-2013 онуудад Монгол Улсын ГШХО-ын гүйцэтгэлийн индекс эдгээр жишиг орнуудтай харьцуулахад өндөр байжээ. Харин сүүлийн жилүүдэд дээрх үзүүлэлт нь бусад сайн гүйцэтгэлтэй улс орнуудтай (Киргиз, Чили) харьцуулахад нэлээд буурсан байна. (Зураг 3)

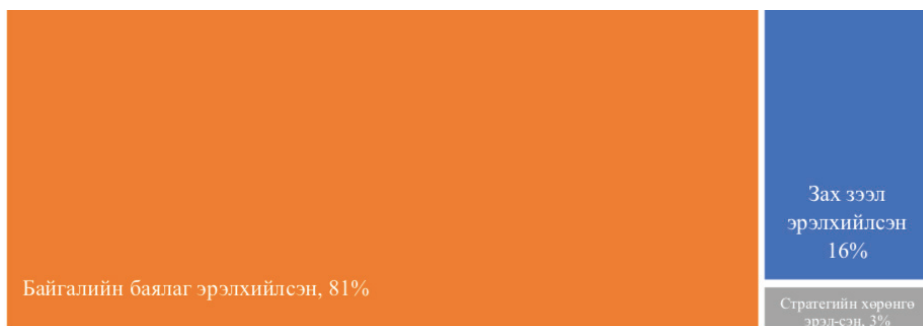
Зураг 2. ГШХО-ын ДНБ-нд эзлэх хувь: Нийт бага дунд орлоготой орнуудтай харьцуулсан байдал (1990- 2015); ГШХО-ын гүйцэтгэлийн индекс (Жишиг орнуудтай харьцуулсан байдал, 2001-2015)

Эх сурвалж: ҮХГ нь НҮБХХБХ ДХОТ болон Дэлхийн банк группын тоо мэдээллийг ашиглан тооцсон.

Монгол Улсад хийгдсэн нийт ГШХО-аас үр ашиг эрэлхийлсэн хөрөнгө оруулалтын хувь хэмжээ бага байгаа нь тус улсын олон улсад өрсөлдөх чадвар сул байгааг харуулж байна гэж дүгнэсэн байна. Хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадвар нь хөрөнгө оруулалтыг эдийн засагтаа шингээх чадварыг хэлдэг. Монгол Улсын өрсөлдөх чадвар харьцангуй сул байгаа нь үр ашиг эрэлхийлсэн хөрөнгө оруулалтын урсгалд сөргөөр нөлөөлж байгааг судалгааны дүн харуулж байгааг тусгасан байна. (Зураг 4)

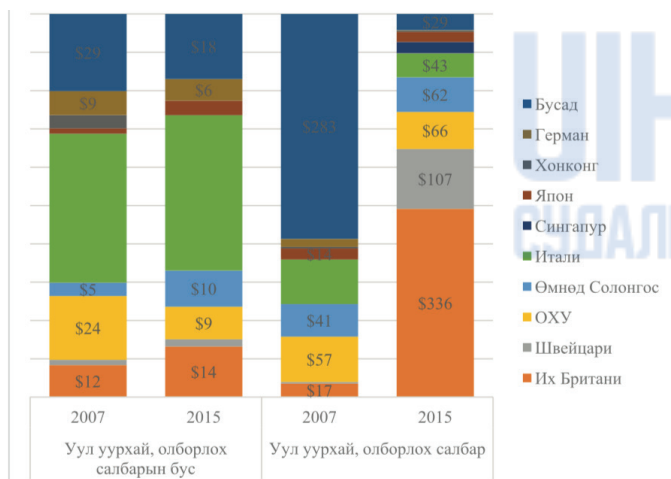
Зураг 3. Монгол Улс: ГШХО-ын төрөл (хувиар; 2012-2016)

Эх сурвалж: YXГ нь COMTRADE, fDiMarkets -ийн тооон мэдээллийг ашиглан тооцоолсон.

2007-2015 оны хооронд ИБУИНВУ (12 сая ам.доллараас 14 сая ам.доллар), Япон (2 сая ам.доллараас 4 сая ам.доллар) БНСУ (5 сая ам.доллараас 10 сая ам.доллар) зэрэг орнууд руу хийгдсэн экспортын хэмжээ өссөн байна. Япон болон БНСУ руу гаргаж буй экспортын хэмжээ 2 дахин өссөн байдлыг анхааран авч үзэх шаардлагатай гэж үзжээ. Учир нь дээрх хоёр улс нь Монгол Улсын цаашдын экспортын өрсөлдөх чадварыг илтгэх чиглэл байж болох талтай бөгөөд энэ утгаараа үр ашиг эрэлхийлсэн ГШХО-ыг татах боломжтой гэж тайлбарлажээ. (Зураг 5)

Зураг 4. Монгол Улс: Экспортын зах зээл (БНХАУ -ыг оруулаагүй), (2007; 2015 он)

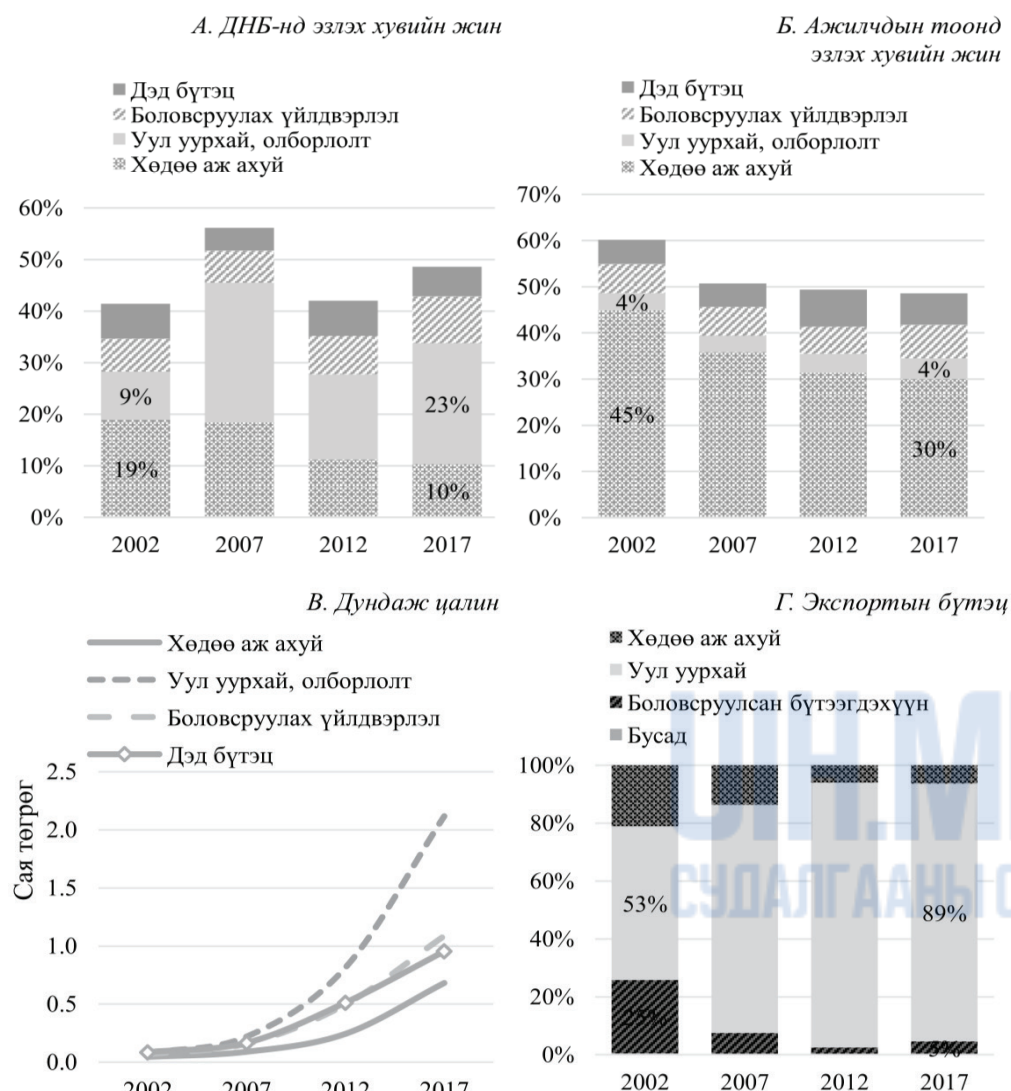

Эх сурвалж: Дэлхийн Банк Групп, Хаусманн болон бусад, Эдийн засгийн цогц байдлын атлас (2017)

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТӨРӨЛЖИЛТ

2000-аад оноос хойш хөдөө, аж ахуйн салбарын нийт үйлдвэрлэлд эзлэх хувийн жин буурч уул уурхайн олборлолтын хувь нэмэгдсэн бөгөөд боловсруулах үйлдвэрлэл, дэд бүтцийн салбарт мэдэгдэхүйц том өөрчлөлт гараагүй байна. Харин ажиллах хүчний хувьд хөдөө аж ахуйн салбарт ажилчдын тоо буурч дэд бүтэц, худалдаа, үйлчилгээний салбарт ажиллагсдын тоо өссөн бол уул уурхай, олборлох салбарт ажиллагсдын хувийн жин тогтмол байгаа буюу уул уурхайн салбарын үйлдвэрлэл нэмэгдсэн ч ажлын байр хангалттай өсөөгүй гэж дүгнэж болохоор байна.

Зураг 5. Голлох салбаруудын үзүүлэлтүүд

Эх сурвалж Монгол банк (2018)

Гэхдээ уул уурхайн салбар тэлж буйтай холбоотойгоор ажиллагсдын цалин нэмэгдэж, 2017 оны байдлаар бусад салбарын дунджаас 2 дахин өндөр болжээ. Түүнчлэн, улсын төсвийн орлогын хувьд 20-30 хувийг тогтмол уул уурхайн салбар бүрдүүлж буй бөгөөд уул уурхайн түүхий эдийн үнийн хэлбэлзэл үүнд нөлөөлж байна.

Эдийн засгийг төрөлжүүлдэг гол хүчин зүйл болох салбаруудын уялдаа хамаарал сул, уул уурхайн үйлдвэрлэл нэмэгдэж, хөдөө аж ахуйн салбар буурснаас өөрөөр дорвитой өөрчлөлт хийгдээгүй байна. Хөгжлийн онолоор салбаруудын хооронд нягт хамааралтай, бүтээгдэхүүн үйлчилгээний үйлдвэрлэл нь гинжин урвалаар холбогдсон эдийн засаг гадаад шокын сөрөг нөлөөлөлд өртөх магадлал бага бөгөөд аль нэг салбарын эрэлтээр дамжин бусад салбар тэтгэгддэг гэж үзжээ.

Төрөлжилтийн зөвлөмж

Монгол Улсын хувьд сүүлийн жилүүдэд экспортын төрөлжилттэй холбоотой хэд хэдэн судалгааны ажил хийгдсэн ба голлох ажлуудын үр дүнгээс дурдвал дараах байдалтай байна.

- Монгол Улсын гадаад худалдааны бүтцийг төрөлжүүлэх боломжийг харьцангуй давуу талын шинжилгээ ашиглан судалж ноос ноолуур, арьс ширэн бүтээгдэхүүнээр дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх боломжтой болохыг тогтоосон. Цаашид ноос, ноолуур, арьс ширэн бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, чанарыг сайжруулахын тулд (i) **анхан шат буюу түүхий эд бэлтгэлийн тогтолцоог сайжруулах**, (ii) **эцсийн болон завсрын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч боловсруулах үйлдвэрүүдийн технологийг сайжруулах**, (iii) **үйлдвэрлэгчдийн бүтээгдэхүүнээ олон улсын зах зээлд таниулан сурталчлахад дэмжлэг үзүүлэх**, (iv) **эдгээрт чиглэсэн тогтвортой санхүүжилтийн орчинг бий болгох**.
- Хөдөө аж ахуйн салбарын өрсөлдөх чадварыг дээрх судалгаатай ижил аргачлалаар тооцон **адууны мах, үхрийн мах, арьс шир, ноос ноолууран бүтээгдэхүүний хувьд харьцангуй давуу талтай, эдгээр бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэхийн тулд махны хувьд эрүүл ахуйн шаардлага, харьцангуй үнийг бага байлгах, түнш орнуудтай импортын тарифыг бууруулах асуудлыг хэлэлцэж тохирох хэрэгтэй**.
- Монгол Улсын экспортын бүтцийг хамгийн үр ашигтайгаар төрөлжүүлэх салбар, бүтээгдэхүүнийг эдийн засгийн цогц байдлын индекс (ECI)-ийг ашиглан тооцож богино хугацаанд **хүдэр, үнс хөө; савхи, арьсан бүтээгдэхүүн; ноос, амьтны үс; түлш, газрын тос; мах зэрэг бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх** хэрэгтэй.
- **Уул уурхай, арьс шир, ноос ноолуур, мах, сүү цагаан идээг боловсруулах түгээх болон аялал жуулчлал, цахим арилжааны талбарт Монгол Улс хөрөнгө оруулалт татах боломжтой**.
- Монгол Улс ГШХО-ыг хөхиүлэн дэмжихэд чиглэсэн арга хэмжээ, холбогдох бодлого, стратегийг хөрөнгө оруулалт татах чадавх өндөртэй, өрсөлдөх чадвартай салбар болон зах зээлд чиглүүлэх хэрэгтэй.

1.2. ГАДААД ХУДАЛДАА

Дотоодын үйлдвэрийг дэмжих зорилгоор тарифын саад хориг, тарифын бус саад хоригуудыг ашигладаг. Уламжлал ёсоор муж улсууд орлогын эх үүсвэр болгон ашиглаж ирсэн. Одоо эдгээр нь импорт, экспортын квотын хамт протекционизмын хамгийн өргөн хэрэглэгддэг хэрэгслүүдийн нэг болжээ. Монгол Улс гадаад худалдааны хувьд нээлттэй буюу либерал гэж тооцогддог.

1. Тарифын саад хоригууд

- Импортын татвар
- Экспортын татвар
- Импортын квот
- Экспортын квот
- Экспортыг бүрэн хориглох
- Импортыг бүрэн хориглох

2. Тарифын бус саад хоригууд

- Экспортыг сайн дураар хязгаарлах
- Экспортын татаас
- Эмбарго
- Экспорт ба импортын лиценз
- Засгийн газраас дотоодын бараа, үйлчилгээ худалдан авах
- Эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн аюулгүй байдлын шаардлага
- Сав баглаа боодлын талаарх зохицуулалт
- Аж үйлдвэрлэлийн стандартын шаардлага
- Засгийн газрын гадаад худалдааны монополь
- Дотоодын үйлдвэрлэгчдэд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх
- Оюуны өмчийн хамгаалалт
- Дэмпингийн эсрэг арга хэмжээ
- Дотоод, гадаадын үйлдвэрлэгчдэд тээвэрлэлтийн ялгаварлалтай нөхцөл тогтоох
- Мэдээллийн хэрэгсэл, зар сурталчилгааны талаар тавих хязгаарлалт
- Гаалийн бүрдүүлэлтийн үйл ажиллагаа гэх мэт арга хэрэгслүүд байдаг.

НИЙТ ЭКСПОРТ БОЛОН УУЛ УУРХАЙН БУС БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ЭКСПОРТ

Зураг 6-д үзүүлснээр 2007-2015 онуудад БНХАУ руу гаргадаг уул уурхайн бус бараа бүтээгдэхүүний экспортын хэмжээ 1.7 дахин, харин уул уурхай, түүхий эдийн экспорт 2.8 дахин өссөн байна. Бараа, бүтээгдэхүүнээ экспортлож гадаад худалдаа хийх боломжит орнуудын тоог нэмэгдүүлэхийн тулд Монгол Улс хөрш орнууд руугаа түлхүү экспортлодог бараа, бүтээгдэхүүн болон өөр бусад зах зээлд экспортлох боломжтой бараа, бүтээгдэхүүнүүдийг хооронд нь ялган авч үзэх хэрэгтэй буй талаар зөвлөсөн байна.

Зураг 6. Монгол Улс: Экспортын зах зээл (БНХАУ-ыг оруулаад), (2007-2015 он)

Эх сурвалж: Дэлхийн Банк Групп, Хаусманн болон бусад, Эдийн засгийн цогц байдлын атлас (2017)

2010–2019 оны хооронд нийт 1731 аж ахуйн нэгж 1398 уул уурхайн бус бүтээгдэхүүнийг дэлхийн 90 оронд экспортлосон байна.¹⁷ Монгол Улс нийт 90 оронд уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг хийснээс дийлэнх буюу нийт бүтээгдэхүүний 90 хувийг БНХАУ, Итали, Иран, БНСУ, Япон гэсэн 5 орон руу ихэвчлэн малын ноос ноолуур, мах ба дайвар махан бүтээгдэхүүн гаргаж байна.

2010–2019 оны хооронд уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний нийт экспорт 125 сая ам.доллараас 624 сая ам.доллар болж өссөн байна. Тус хугацаанд нийт экспортын 60-70 орчим хувийг ноос ноолуур, мал амьтны үс хялгас бүрдүүлж ирсэн. 2019 оны нийт уул уурхайн бус экспортын бүтээгдэхүүний 96 хувийг дараах бүтээгдэхүүн эзэлж байна.

- Тослог үр, жимс, ургамлыг нийт экспортын 99 хувь нь БНХАУ-д гарсан байна.
- Арьс ширэн түүхий эд, боловсруулсан арьс ширийг БНХАУ, Итали Улсууд руу экспортолж байна. Эдгээр орнуудад ихэвчлэн мал амьтны гаралтай бусад бүтээгдэхүүн, оёмол болон сүлжмэл бэлэн хувцас, нэхмэл эдлэл, малгай зэргийг голчлон гаргаж байна.
- Хүнсний бэлдмэлийн дийлэнхийг БНХАУ (55%), БНСУ (21%) улсуудад, үндсэн хувийг ОХУ (10%), Казахстан (9%), Вьетнам (2%), Нидерланд (1.5%), бусад (1%) улсуудад гаргасан байна.

¹⁷ Монгол банк (2020) Уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортын тоон мэдээллийн шинжилгээ, Уул уурхайн бус экспортыг хөгжүүлэх маркетинг, санхүүжилтийн зорилтот төлөвлөгөөний агуулга

Зураг 7. Экспорт хүлээн авагч томоохон орнууд, үнийн дүн (ам. доллар) ба нийт үнийн дүнд эзлэх хувиар (2010-2019 он)

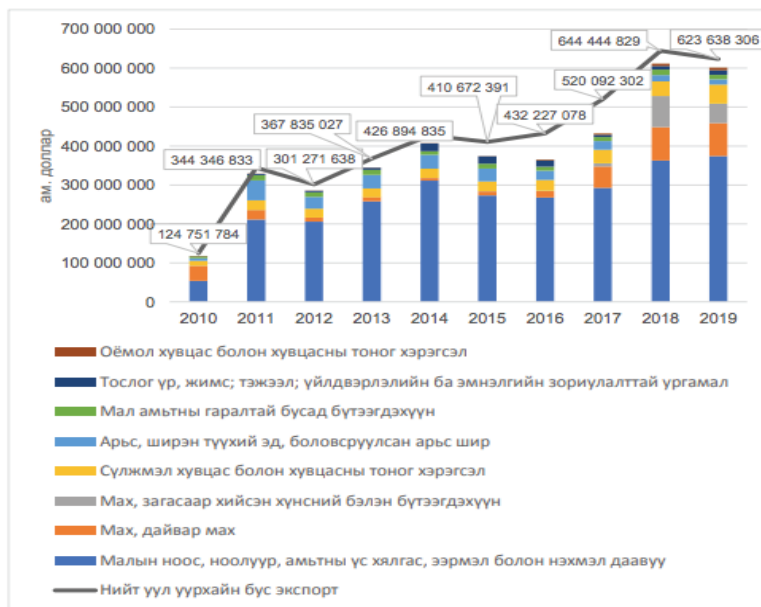
Хүлээн авагч улс	2010	2011	2012	2013	2014
БНХАУ	35 930 862	207 842 477	206 883 630	244 416 352	311 301 032
	28,80%	60,36%	68,67%	66,45%	72,92%
Итали	16 681 658	49 537 212	31 583 258	51 488 589	51 244 332
	13,37%	14,39%	10,48%	14,00%	12,00%
Иран	6 005 406	797 990	214 568	1 966 225	-
	4,81%	0,23%	0,07%	0,53%	-
БНСУ	1 343 061	3 327 358	4 986 724	2 334 298	1 908 624
	1,08%	0,97%	1,66%	0,63%	0,45%
Япон	1 928 841	2 460 505	3 944 502	5 499 870	5 607 855
	1,55%	0,71%	1,31%	1,50%	1,31%
ХБНГУ	4 416 650	7 634 886	9 571 151	8 004 843	7 950 753
	3,54%	2,22%	3,18%	2,18%	1,86%
ИБУИНВУ	14 354 439	15 264 920	9 651 639	19 030 126	17 867 277
	11,51%	4,43%	3,20%	5,17%	4,19%
ОХУ	16 902 935	24 744 808	8 757 788	7 822 337	9 002 714
	13,55%	7,19%	2,91%	2,13%	2,11%
Франц	1 635 095	7 387 106	2 811 111	5 452 274	5 883 741
	1,31%	2,15%	0,93%	1,48%	1,38%
АНУ	411 663	530 687	292 086	1 087 196	877 884
	0,33%	0,15%	0,10%	0,30%	0,21%
Хүлээн авагч улс	2015	2016	2017	2018	2019
БНХАУ	308 762 738	340 053 839	394 698 352	491 571 656	469 959 605
	75,18%	78,67%	75,89%	76,28%	75,36%
Итали	43 345 659	32 525 132	43 121 208	53 910 917	45 140 609
	10,55%	7,53%	8,29%	8,37%	7,24%
Иран	-	-	8 266 339	9 022 331	21 137 919
	-	-	1,59%	1,40%	3,39%
БНСУ	2 577 053	5 941 233	8 692 469	10 937 089	19 492 192
	0,63%	1,37%	1,67%	1,70%	3,13%
Япон	7 043 558	10 200 838	9 083 884	13 678 685	12 520 716
	1,72%	2,36%	1,75%	2,12%	2,01%
ХБНГУ	6 159 427	5 433 171	8 563 101	7 604 220	11 131 095
	1,50%	1,26%	1,65%	1,18%	1,78%
ИБУИНВУ	13 791 816	8 507 247	7 600 058	10 445 556	9 942 686
	3,36%	1,97%	1,46%	1,62%	1,59%
ОХУ	8 827 918	7 886 867	11 443 893	12 604 449	5 165 623
	2,15%	1,82%	2,20%	1,96%	0,83%
Франц	5 118 331	5 850 573	5 122 529	5 155 735	4 779 354
	1,25%	1,35%	0,98%	0,80%	0,77%
АНУ	1 144 851	1 477 804	1 546 309	2 231 635	4 597 966
	0,28%	0,34%	0,30%	0,35%	0,74%

Эх сурвалж: Монголбанкны Судалгаа, сургалтын хүрээлэн МУ-ын Гаалийн ерөнхий газраас авч боловсруулсан болно.

Зураг 9-т үзүүлсэн томоохон 8 экспортын бүтээгдэхүүн нь 2010-2014 онд нийт уул уурхайн бус экспортын 94-95%-ийг бүрдүүлж байсан бол 2015-2017 онд экспортын 83% ийг бүрдүүлж буурсан байна. Энэ бууралт нь “Хүнсэнд хэрэглэдэг жимс болон самар; жүржийн төрлийн жимсний, эсхүл гуаны хальс” бүлгийн бүтээгдэхүүнүүд, тухайлбал хуш модны самрын идээний экспорт өссөнтэй холбоотой. Хуш модны самрын идээний экспорт 2014 онд 693’500 ам. доллараас 2017 онд 51’430’000 ам. доллар болж өссөн байна.

ОП.МН
СУДАЛГААНЫ САН

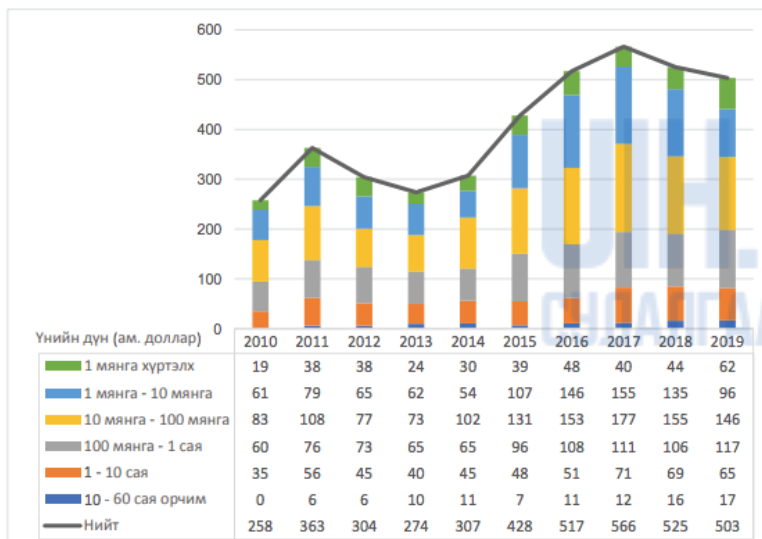
Зураг 8. Томоохон 8 экспортын бүтээгдэхүүн (2010-2019 он)

Эх сурвалж: МУ-ын Гаалийн ерөнхий газраас авч боловсруулсан болно.

Зураг 8-т Экспортлогчдын тоо, экспортын үнийн дүнгийн хувьд 2010-2019 оны хооронд уул уурхайн бүс бүтээгдэхүүн экспортолдог аж ахуйн нэгжүүд 258-503 болж өссөн ба тэдгээрийн 1 мянга хүртэлх, 100 мянга-1 сая, 1-10 сая, 10-60 сая орчим ам долларын борлуулалтын хэмжээ тогтмол өссөн байна.

Зураг 9. Экспортлогчдын тоо, экспортын үнийн дүнгээр (ам. доллар, 2010-2019 он)

Эх сурвалж: МУ-ын Гаалийн ерөнхий газраас авч боловсруулсан болно.

ГААЛЬ, ТЭЭВЭР, ЛОГИСТИК

Монгол Улс олон улсын худалдаанаас ихээхэн хамааралтай хэдий ч бүс нутгийн худалдаанд эзэлж буй байр суурь харьцангуй хязгаарлагдмал байна. Логистикийн худалдааны эргэлт, бүтээгдэхүүний үнэд хүндээр тусдаг. Мөн бараа бүтээгдэхүүний үнийн бүтцийн 30 орчим хувийг тээвэр, логистикийн зардал эзэлж байгаа нь бусад улс орны үзүүлэлтээс үлэмж өндөр байна. Улаанбаатар хот нь Хятад Улс, Оросын Холбооны Улсаас орж ирж буй импортын урсгалын голлох хэсгийг хүлээж авдаг хэдий ч, Улаанбаатар хотын логистикийн дэд бүтэц өсөн нэмэгдэж буй худалдааны хэрэгцээг хангаж дийлэхгүй хэвээр байна. Их хэмжээний овоолмог ачааны ихэнхийг авто замаар тээвэрлэж байгаа нь байгаль орчин, эдийн засгийн сорилтуудыг даамжруулдаг байна. Монгол Улсын импортын нийт барааны 70 хувь нь чингэлгээр тээвэрлэгддэг хэдий ч нийлүүлэлтийн гинжин сүлжээ сайн хөгжөөгүйн улмаас тээвэрлэлтийн хугацаа урт, цагийн хуваарь баталгаагүй байдаг. Улаанбаатар төмөр зам ачаа тээврийн хэт олон өртөөтэй тул хөрөнгийн давхардал үүсэх, ачилт буулгалтын зардал өндөр байх, вагоны эргэлтийн хугацаа уртсах зэрэг үр дагавартай байна.

Хугацааны саатлууд хэрэглэгчийн тээвэрлэлтийн зардлыг өсгөх бөгөөд чингэлэг тээврийн хугацаа урт, өртөг өндөр байгаа нь гадаад орны боомтууд дээрх хүлээлгийн хугацаа урт байх зэрэг Монголоос үл шалтгаалсан нөхцөл байдлаас шалтгаалж байна. Дээрхийн адилаар, Монгол Улсаас гарах экспортын урсгалд хүндрэл бэрхшээл тулгарч байгаа нь уурхайнуудыг хилийн боомтуудтай холбосон зам харилцаа дутмаг байгаатай холбоотой. Хил дамнасан бараа бүтээгдэхүүний хөдөлгөөнд саад учруулж буй өөр нэгэн гол хүчин зүйл бол Монгол Улс болон Хятад улсын төмөр замын царигийн ялгаа юм. Үүний улмаас хилийн боомт дээр галт тэрэг хооронд ачаа шилжүүлэн ачиж, нэмэлт ажилбар, зардал, хугацааны саатлыг үүсгэдэг. Одоогийн байдлаар, ачааг гар аргаар нэг вагоноос буулгаж, нөгөө вагон руу шилжүүлэн ачиж байна. Өдгөө ердөө 3 хилийн боомт (2018 оны байдлаар)¹⁸ төмөр замтай бөгөөд бусад хилийн боомтын авто зам төдийлөн сайн хөгжөөгүй. Монгол Улсын бүх хилийн боомтын дэд бүтцийн хөгжлийн өнөөгийн түвшин хангалтгүй байна.

Мөн түүнчлэн, гааль, хил хяналтын үйл ажиллагаа төвөгтэй байгаа нь бараа бүтээгдэхүүний урсгалыг удаашруулах хүчин зүйл юм. Хилийн хяналтыг хариуцдаг төрийн байгууллагууд нэг ижил мэдээллийг шаарддаг ч тээвэр зууч эдгээр байгууллага бүрд тусад нь материал бүрдүүлж өгөх үүрэгтэй байгаа нь хил хяналтын үйл ажиллагааг хялбаршуулан сайжруулах шаардлагатайг илтгэнэ. Ийнхүү, Монгол Улсын худалдааны өрсөлдөх чадвар бусад орныхтой харьцуулахад доогуур байгаа нь дэд бүтцийн хөгжил болон экспорт, импортын хил хяналтын үйл ажиллагаатай холбоотой.

Улаанбаатар хотын хувьд дотоодод үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүний түгээлт, тээвэрлэлт, хадгалалтад сөргөөр нөлөөлж буй үндсэн хоёр хүндрэл бэрхшээл бол хадгалах байгууламжийн хомсдол, түгээлтийн тогтолцооны сул бүтээмж юм.

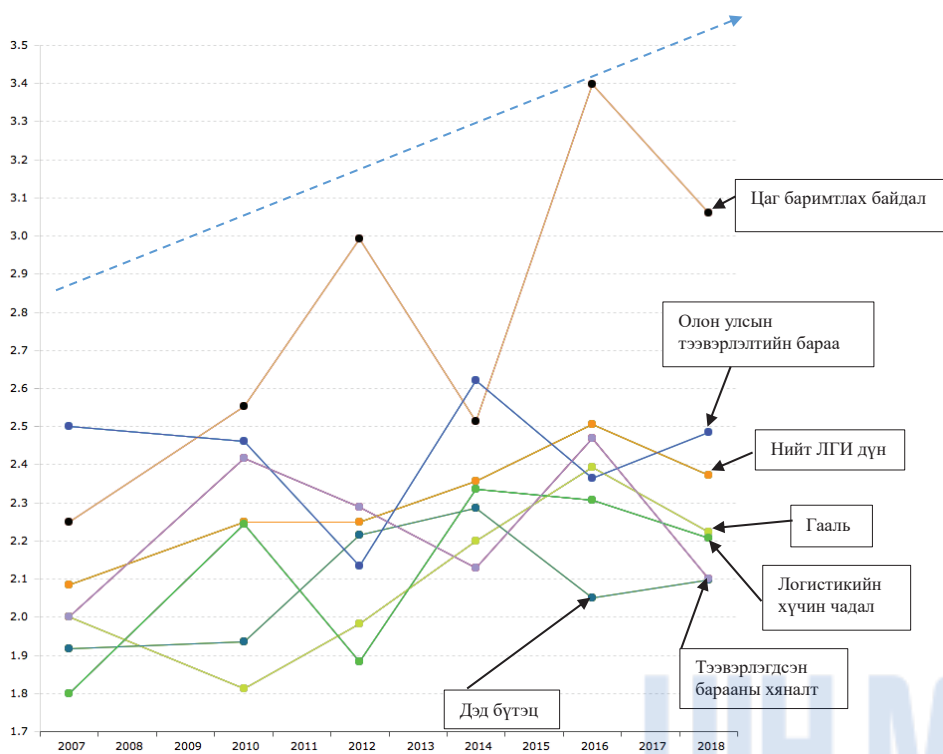
Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс

Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс нь улс орнуудын худалдааны салбар дахь логистикийн хүрээнд тулгарч буй бэрхшээл, боломжуудыг тодорхойлж,

¹⁸Монгол Улсын тээвэр, логистикийн салбарын хөгжлийн тухай 2018 оны 9 дүгээр сар, АХБ <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/502786/mongolia-transport-logistics-sec-tor-mn.pdf>

гүйцэтгэлийг сайжруулахад чиг үүрэг өгөх үзүүлэлтүүд юм. 2007-2020 онуудад Монгол Улсын логистикийн үзүүлэлтүүд ерөнхийдөө сайжирсан байна. Нийт ЛГИ дүн тогтмол өссөн хэдий ч 2016-2018 онуудад эрс буурсан байна. Үүний зэрэгцээ дэд бүтэц, олон улсын тээвэрлэлтийн бараанаас бусад үзүүлэлтүүд энэ хугацаанд буурсан. Хамгийн өндөр үзүүлэлт бүхий цаг баримтлах байдал (timeliness) он онуудад хамгийн их хэлбэлзэлтэй байна. Он оны хэлбэлзлүүд дэлхийн эдийн засгийн төлөв байдалтай нөлөөллийн хамааралтай байсан ба тухайн улсын эдийн засаг нь гадны цочролд хэр өртөмтгий байсан нь эдийн засгийн дархлаанаас хамаарсан.

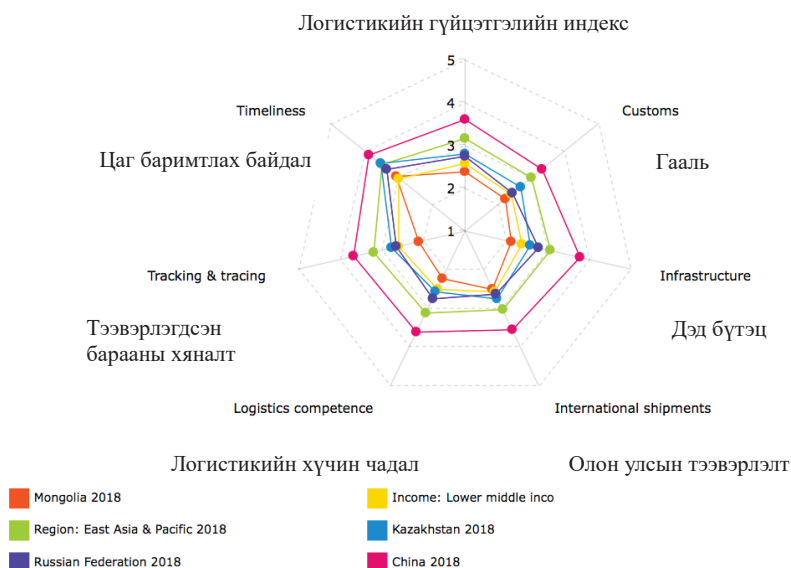
Зураг 10. Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс; Монгол 2007-2018 онд

Эх сурвалж: Дэлхийн банк групп

Логистикийн гүйцэтгэлийн индексийн үзүүлэлтийн дагуу аливаа улс 1-ээс 5-руу тэмүүлнэ. Монгол Улсыг бүс нутаг, харьяалагдах орлогын түвшин, хөрш улсуудтай харьцуулахад логистикийн салбарт үйл ажиллагааны сайжруулалт хийх шаардлагатайг харуулж байна. 2018 оны байдлаар Дэд бүтэц, тээвэрлэгдсэн барааны хяналтын үзүүлэлтүүд нийт үзүүлэлтүүдээс доогуур жагссан байна. Цаг баримтлах байдал, олон улсын тээвэрлэлтийн үзүүлэлтүүд бусад улс орныхтой ижил төстэй байна.

Зураг 11. Логистикийн гүйцэтгэлийн индекс (2018) - Монгол Улсыг Ази номхон далайн бүс нутаг; ойролцоо орнууд ба бага дунд орлоготой орнууд; ОХУ; Хятад улс; Казахстан улстай харьцуулсан байдал

Эх сурвалж: Дэлхийн банк групп

ГААЛЬ, ХУДАЛДААНЫ ТАРИФЫН ТҮВШИН

Гаалийн тарифын судалгааны дүнгээс үзэхэд бүх төрлийн түүхий эд, хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн үндсэндээ манай гол түншүүдэд татваргүйгээр ордог байна. Бэлэн бүтээгдэхүүний хувьд тодорхой хэмжээний гаалийн татвар байна. Тухайлбал, ОХУ манай сүлжмэл хувцас эдлэлд 10%, хивсэнд 20%, мах, махан бүтээгдэхүүнд 25%-ийн татвар ногдуулж байна. Хятад Улсын хувьд АНУ зэрэг том түншүүдтэйгээ хийж буй худалдааны шинэчилсэн хэлэлцээрийн хүрээнд тарифын хэмжээг багасгаж байгаа. Монгол Улсын ач холбогдол бүхий бараа бүтээгдэхүүний тарифын түвшин 5-6% орчимд байх төлөвтэй байна. Эдгээрээс гадна нэмүү өртгийн татвар байгаа. Хятад ердийн НӨАТ 13-18%, ОХУ ердийн НӨАТ 20% байна. Эдгээр нь Европын орнуудын түвшинтэй ойролцоо байна. (Хүснэгт 2).

Хүснэгт 1. ОХУ болон БНХАУ-ын Монгол Улсаас экспортод гаргаж буй бүтээгдэхүүнд ноогдуулж буй татвар

Барааны код	Барааны нэр	Тариф		
		Ердийн	MFN	GSP
2529	Жонш	26	13	-
020220	Үхрийн хөлдүү мах	65	32,5	24,38
020500	Адууны шинэ, хөргөсөн ба хөлдүү мах	50	25	18,75
510121	Сэмлээгүй буюу самнаагүй хонины ноос	10	5	3,75
271600	Цахилгаан эрчим хүч	0	0	0
611012	Сүлжмэл хувцас, эдлэл	20	10	-
270112	Битумжсан нүүрс	5	2,5	-
1602	Мах, дайвар мах болон цусаар хийсэн бусад бэлдмэл, тэдгээрийн лаазалсан бүтээгдэхүүн	50	25	18,75
270119	Чулүүн нүүрс	10	5	-
570241	Хивс	40	20	-
220860	Цагаан архи	112,56	56,28	-
630120	Хонины ноосон буюу мал, амьтны нарийн үс, ноосон хөнжил, аяны хөнжил	40	20	-
51	Ноос, мал, амьтны нарийн буюу бүдүүн үс, ноос, хялгас, адууны хялгасан ээрмэл, тэдгээрийн нжмэл даавуу	10	5	-
220290	Сотгууруулах биш бусад ундаа	49,57	24,79	-

Эх сурвалж: “Монгол улс, ОХУ хоорондын чөлөөт худалдааны хэлэлцээрийн төслийн үндэслэл”, ГХЯ-ны захиалгаар хийгдсэн төслийн тайлан. УБ., 2012 т.63

Country	Rate	VAT Type	Which Goods and Services
Russia	20%	Standard	All other taxable goods and services
	16.67%	Reduced	Foodstuffs; livestock; certain children’s supplies; medicine; water; books
	0%	Zero	Exports and associated services; suburban rail passenger transport (until 2029)
China	13%/18%	Standard	All other taxable goods and services
	9%	Standard	Retail; entertainment; hotel; restaurants; catering services; real estate and construction, telephony calls; postal; transport and logistic
	6%	Standard	Financial services and insurance; telephony and internet data; IT; technology; consulting
	3%		Chinese National Education Tax
	2%		Chinese Local Education Taxes
	3%		Construction services
	1%-56%	Luxury	Consumption tax applies to prescribed nonessential and luxury or resource-intensive goods (including alcohol, luxury cosmetics, fuel oil, jewellery, motorcycles, motor vehicles, petrol, yachts, golf products, luxury watches, disposable wood chopsticks, tobacco, certain cell and coating products), and it mainly affects companies involved in producing or importing these goods. The tax is calculated based on the sales value of the goods, the sales volume or a combination of the two. The proportional consumption tax rate is from 1% to 56% on the sales revenue of the goods. Exports are exempt.

Гаалийн татвар

Монголын Үндэсний Худалдаа Аж Үйлдвэрийн Танхимын Монголын бизнесийн орчны судалгаанд гадаад худалдаа эрхлэгчдэд учирдаг томоохон бэрхшээлүүдийг судалсан ба тэдгээрийн нэг нь гаалийн татвар байна. Тус судалгаанд оролцогчдын 7.2% нь импортын гаалийн татвар хүндрэл бараг үүсгэдэггүй гэж хариулсан бол 37% нь дунд зэрэг, 55.7% нь ихээхэн хүндрэл үүсгэж байна гэжээ.

Хэдийгээр Монгол Улс Азидаа импортын татвар хамгийн бага улсын тоонд ордог ч татвар бизнест хүндрэл учруулж байгаа нь гаалийн тарифын зохицуулалтын үүргийг нэмэгдүүлэх нь чухал гэдгийг харуулж байж болох талаар дурдсан байна.

ХОЛБОГДОХ ЗӨВЛӨМЖ

Гааль

- Баримт бичгийн бүрдүүлэлтийн тоог багасгах замаар гаалийн процедурыг оновчтой болгож хурдасгах.
- Гаалийн хяналт шалгалтын хүчин чадлыг сайжруулж тоног төхөөрөмж, хууль бусаар хил давуулах гэмт хэргийг илрүүлэх байгууламж тоог нэмэгдүүлэх.
- Эрсдлийн менежментийг өргөжүүлэх.
- Үндэсний нэг цахим цонхны үйлчилгээ нэвтрүүлэх ажлыг хурдасгах.
- Хятад Улстай гаалийн салбарын хамтын ажиллагааг цаашид нэмэгдүүлэх.

Хил дамнасан дэд бүтэц

- БНХАУ-ын хил дээрх төмөр замын хилийн боомтууд дахь транс ачааны байгууламжуудыг шинэчлэх.
- Төмөр замын хилийн боомтууд дахь вагоны бэлэн байдлыг сайжруулах.

Логистик

- Орчин үеийн тоног төхөөрөмжөөр тоноглогдсон логистикийн төвийг хөгжүүлэх.
- Дотоодын үйлчилгээ эрхлэгчдийн дунд логистик, тээврийн менежментийн чиглэлийн мэдлэг дээшлүүлэх.
- Логистикийн үйл ажиллагаанд мэдээлэл технологи, харилцааны системийн хэрэглээг өргөжүүлэх.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

**БҮЛЭГ ХОЁР. ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ
ОРУУЛАЛТЫН ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН, БОДЛОГЫН БАРИМТ
БИЧГҮҮДИЙН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА**

2.1. ГАДААД ХУДАЛДАА

Өнөөдөр Монгол Улсад гадаад худалдааны асуудлыг зохицуулах тусгайлан хууль байхгүй. Харин гадаад худалдаанд хамааралтай зарим асуудлыг холбогдох зарим хуулиар зохицуулж байна. Тухайлбал,

- Гаалийн тухай хуульд **бараа, тээврийн хэрэгслийг гаалийн хилээр нэвтрүүлэхэд баримтлах зарчим, гаалийн хууль тогтоомжийн талаарх мэдээлэл, зөвлөгөө, гаалийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэрийн талаар гомдол гаргах, гаалийн бүрдүүлэлт хийх, бараа, тээврийн хэрэгслийг гаалийн нутаг дэвсгэрт оруулах, гаргах, барааг түр хадгалах, бараа мэдүүлэх, гаалийн байгууллагад мэдүүлсэн барааг олгох, барааг дотоодын хэрэглээнд зориулан оруулах горим, барааг хилийн чанадад гаргах горим, гаалийн баталгаат бүсийн горим, гаалийн баталгаат агуулахын горим, гаалийн баталгаат үйлдвэрийн газрын горим, чөлөөт бүсийн горим, оюуны өмчийн эрхэд хамаарах барааг гаалийн хилээр нэвтрүүлэх зэрэг асуудлын талаар;**
- Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд **барааны ангилал, импортын барааны гарал үүсэл, экспортын болон импортын барааны гаалийн үнийг тодорхойлох, гаалийн татвар тогтоох хэлбэр, бараанд гаалийн болон бусад татвар ногдуулах, хураах, төлөх зэрэг гадаад худалдаатай холбоотой асуудлын талаар;**
- Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай /Шинэчилсэн найруулга/ хуульд Монгол Улсад импортоор оруулсан болон Монгол Улсаас экспортод гаргасан бүх төрлийн бараа, ажил, үйлчилгээнд ногдуулах татварын хувь хэмжээний талаар;
- Онцгой албан татварын тухай (Шинэчилсэн найруулга) хуульд Монгол Улсад импортоор оруулсан зарим төрлийн бараанд ногдуулах онцгой албан татварын хувь хэмжээ, мөн уг татвараас чөлөөлөгдөх экспорт, импортын барааны талаар;
- Чөлөөт бүсийн тухай хуульд чөлөөт бүс байгуулах, өөрчлөх, татан буулгах, түүний байршил, удирдлагын эрх хэмжээ, хяналтын тогтолцоо, чөлөөт бүсэд мөрдөх татвар, гааль, шалган нэвтрүүлэх, хуулийн этгээдийн болон иргэний бүртгэл, хөдөлмөр эрхлэлтийн тусгай дэглэмийн эрх зүйн үндсийн талаар;
- Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиар зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай Конвенцийг хэрэгжүүлэх, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагад Конвенцийн хавсралтад орсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийг олон улсад худалдаалах зөвшөөрөл олгохтой холбогдсон харилцааг зохицуулна. Хуульд **Конвенцыг хэрэгжүүлэх байгууллага, Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааны зохицуулалтын талаар** тус тус зохицуулжээ.

Түүнчлэн Иргэний хууль, Компанийн тухай /Шинэчилсэн найруулга/, Шударга өрсөлдөөний тухай (Шинэчилсэн найруулга), Аж ахуйн үйл ажиллагааны тусгай зөвшөөрлийн тухай, Газрын тухай зэрэг хуулиуд, мөн банк, харилцаа холбоо, ашигт малтмал, оюуны өмчийн эрхтэй холбоотой бусад хуулиудаар зохицуулагдаж байна.

Мөн Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээ, гадаад орнуудтай байгуулсан худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хэлэлцээрүүд, Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүд гадаад худалдааны хууль эрх зүйн орчинг бүрдүүлдэг.

МОНГОЛ УЛСЫН БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГҮҮДЭД ГАДААД ХУДАЛДААНЫ ЧИГЛЭЛЭЭР ТУСГАСАН БАЙДАЛ

“Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал”, “**Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал**”, “**Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр**” зэрэг бодлогын баримт бичгүүдэд гадаад худалдааны асуудлыг дараах байдлаар тусгасан байна. *(Алсын хараа 2050-тай холбоотой гаргасан санал, зөвлөмжийг Судалгааны үр дүнгийн тойм хэсгээс харна уу.)*

1. Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал (УИХ-ын 2011 оны 10 дугаар тогтоолоор батлагдсан)¹⁹. Баримт бичгийн 3-р бүлэгт эдийн засгийн гадаад харилцааны бодлогын талаар зохицуулсан бөгөөд энэ нь үндэсний эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах, эдийн засгийн аюулгүй байдлыг баталгаажуулах, хүн амын амьжиргааны түвшинг дээшлүүлэхэд гадаад харилцааны үр нөлөөг нэмэгдүүлэх зорилготой байна.

Энэхүү бодлогын хүрээнд гадаад худалдаанд холбогдох дараах арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэхээр тусгажээ. Үүнд:

- эдийн засгийн салбаруудад тэргүүний технологи, менежмент нэвтрүүлж, ажил, үйлчилгээ, бүтээгдэхүүний чанар, стандартыг олон улсын жишиг, түвшинд ойртуулан нийцүүлэх замаар өрсөлдөх чадварыг нь дээшлүүлэх, экспортын хэмжээг өсгөхийг дэмжих;
- олон улс, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграц болон дэд бүтцийн сүлжээнд нэгдэхийг эрмэлзэх, далайн боомт хүрэх, дамжин өнгөрөх зам, тээврийн таатай нөхцөл бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх;
- Монгол орны байгаль, түүх, соёлын өв санд түшиглэн аялал жуулчлал хөгжүүлэх, үйлчилгээг нь олон улсын түвшинд хүргэх, олон улсын сүлжээнд хамрагдах, соёлын бүтээгдэхүүнийг гадаадад борлуулахад дэмжлэг үзүүлэх;
- гадаад худалдааг эдийн засгийн өсөлт, хүн амын эрэлт хэрэгцээг хангахад чиглүүлж, үр ашгийг нь дээшлүүлэх, гадаад худалдааны тааламжтай нөхцлүүдийг олох замаар өөрийн бараа, үйлчилгээний зах зээлийг тэлэх нөхцөл бүрдүүлэх;
- далайд гарцгүй хөгжиж байгаа улсуудын эрх ашгийг Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага болон олон улсын бусад байгууллагын хүрээнд хамгаалах ажилд ахиц гаргах, их далайн нөөцөөс ашиглах боломжийг эрэлхийлэх зэрэг болно.

¹⁹ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3362?lawid=6340>

2. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал (УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор батлагдсан)²⁰-ын 3-р бүлэгт Монгол Улс эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах хүрээнд эдийн засгийн олон тулгуурт, оновчтой бүтцийг бий болгох, хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого явуулах, санхүүгийн салбарын аюулгүй байдлыг баталгаажуулах, эрчим хүч, эрдэс баялгийн болон гадаад худалдаа, интеграцийн асуудлаар оновчтой бодлого баримтлахаар заасан.

Энэхүү баримт бичигт гадаад худалдаа, интеграцийн бодлогын хүрээнд дараах заалтуудыг тусгасан байна.

- Цөөн зах зээл, цөөн нэр төрлийн бүтээгдэхүүний экспорт, импортоос хэт хамааралтай үндэсний эдийн засгийн эмзэг байдлыг бууруулна.
- Гадаад худалдааны алдагдлыг багасгаж, тарифын болон тарифын бус арга хэрэгслийг дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор зохистой хэрэглэнэ. Стратегийн бараа, түүхий эдээр үндэсний үйлдвэрлэлийг найдвартай хангаж, үйлдвэрлэлийн тоног төхөөрөмжийн импортын таатай нөхцөлийг бүрдүүлнэ.
- Нэг орноос худалдан авах бараа бүтээгдэхүүн нийт импортод хэт давамгайлахаас сэргийлэх бодлого баримтална. Түүхий эд бэлтгэл, бөөний болон жижиглэн худалдаанд үнийн зохиомол хэлбэлзэл, монополь, шударга бус өрсөлдөөнийг хянан зохицуулна. Дотоодын үйлдвэрлэл, зах зээлийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгоно.
- Бүс нутгийн болон олон улсын интеграцид нэгдэх, чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах асуудлыг эдийн засгийн аюулгүй байдал, хөгжлийн шаардлагыг харгалзан, судалгаа, тооцоонд тулгуурлан, шат дараатай, сонголттойгоор хэрэгжүүлнэ.

Түүнээс гадна дотоодын үйлдвэрлэлийг дэмжих хүрээнд монгол орны цэвэр байгаль, оюуны нөөц, газар зүйн давуу талд түшиглэсэн, олон улсын түвшинд өрсөлдөх чадвартай, агаарын тээвэр, мэдээллийн технологи ашиглан экспортлох боломжтой өндөр өртөг бүхий бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үйлчилгээг түлхүү дэмжин хөгжүүлэхээр тусгажээ.

Мөн гадаад худалдааны дамжин өнгөрөх тээврийн нөхцөлөөс хэт хараат байдлыг бууруулж, далайд гарцгүй орны хувьд тээврийн салбарт хөрш орнуудтай хоёр болон гурван талын урт хугацааны, харилцан ашигтай хэлэлцээр байгуулах; эскпортын бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд гаргах далайн боомтуудтай болох, боомт хүртэл тээвэрлэлтийг оновчтой зохион байгуулах, Монгол Улсын нутгаар дамжин өнгөрөх тээврийн эргэлтийг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэхээр заасан байна.

3. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр (УИХ-ын 2020 оны 24 дүгээр тогтоолоор батлагдсан)²¹

Хөтөлбөрийн 3-р бүлэгт эдийн засгийн бодлогын талаар зохицуулсан бөгөөд үүнд гадаад худалдаатай холбоотой дараах заалтуудыг оруулжээ.

²⁰ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8070?lawid=6163>

²¹ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11219?lawid=15586>

Хүснэгт 1. Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт гадаад худалдааны асуудлыг тусгасан байдал.

Чиглэл	Зорилт	Хэрэгжүүлэх арга хэмжээ
Бүлэг 3. ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО		
Санхүү, төсвийн зохицуулалт	3.1.Санхүү, эдийн засгийн хүндрэлийг богино хугацаанд даван туулж, эдийн засгийн тогтвортой, хүртээмжтэй өсөлтийг хангах бодлого хэрэгжүүлнэ.	<p>3.1.10.Гадаад худалдааг дэмжсэн гаалийн үйлчилгээг хялбаршуулж, иргэдийг хууль бус, хуурамч бараанаас сэргийлэх, байгалийн баялгаас татварыг бүрэн хураахад чиглэсэн гаалийн шинэчлэлийг үргэлжлүүлнэ.</p> <p>3.1.17.Чөлөөт бүсүүдийн дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтын ажлыг үе шаттайгаар хийж, экспорт болон дотоодын зах зээлд чиглэсэн худалдаа, үйлчилгээ, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлж, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг дэмжиж ажиллана.</p> <p>3.1.19.Зах зээл болон байгалийн нөөц баялагт ойр, ажиллах хүчний хангалттай нөөцтэй, аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх тааламжтай орчин бүрдсэн бүс нутгийг сонгон хилийн дагуух эдийн засгийн хамтын ажиллагааны бүс байгуулна.</p> <p>3.1.20.Бүтээгдэхүүнээ экспортод гаргасан аж ахуйн нэгжийг тусгайлан дэмжих “Экспортын баталгааны сан” байгуулж ажиллуулна.</p>
Уул уурхай, хүнд үйлдвэр	3.2.Ил тод, хариуцлагатай уул уурхай, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эрдэс баялгийн сан хөмрөгийг арвижуулах замаар тогтвортой, олон тулгуурт эдийн засгийн бүтцийг бий болгож, баялгийн шударга хуваарилалтын зарчмыг хэрэгжүүлнэ. Газрын тос, нүүрс-хими, зэсийн баяжмал, төмөрлөг зэрэг хүнд үйлдвэрүүдийн бүтээн байгуулалтыг эхлүүлж, холбогдох дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.	3.2.2.Томоохон ордуудыг ашиглалтад оруулж, экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ:

<p>Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэр</p>	<p>3.3.Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, борлуулалтын сүлжээг хөгжүүлж, гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодоос бүрэн хангаж, импортыг орлох болон экспортын баримжаатай бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг дэмжинэ.</p>	<p>3.3.1.Атрын IV аяныг хэрэгжүүлж, тариалангийн тогтвортой үйлдвэрлэлийн хөгжлийг хангаж, бүтээгдэхүүнийг экспортлох, боловсруулах хүчин чадлыг нэмэгдүүлж, таримлын сэлгээ, тэжээл үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх замаар салбарын бүтээмж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх</p> <p>3.3.3.Гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээг дотоодын үйлдвэрлэлээр бүрэн хангаж, махны экспортын хэмжээг нэмэгдүүлнэ.</p> <p>3.3.6.Малчдыг дэмжих анхдугаар аян зохион байгуулж, мал сүргийг гэмт халдлагаас хамгаалж, хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд боловсруулах үйлдвэрийг бүсчилсэн байдлаар байгуулан нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэн экспортолж, малчид, иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлнэ.</p> <p>3.3.8.Мал эмнэлгийн тогтолцооны шинэчлэлийг төгөлдөржүүлж, халдварт, гоц халдварт өвчинтэй тэмцэх, гоц халдварт өвчингүй, тайван бүсийг баталгаажуулж, мал аж ахуйн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүний экспортын боломжийг нээнэ.</p> <p>3.3.10.Мал, малын гаралтай түүхий эдийг боловсруулах байгальд ээлтэй цогцолбор байгуулж, хөдөө аж ахуйн гаралтай бараа, бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлнэ.</p>
<p>Тээвэр, логистик</p>	<p>3.6.Эдийн засгийн өсөлтийг хангахуйц, тээврийн ухаалаг системд суурилсан үндэсний тээвэр, логистикийн сүлжээг байгуулна.</p>	<p>3.6.1.Эдийн засгийн өсөлтийг хангах, экспортыг нэмэгдүүлэх зам тээврийн сүлжээг өргөжүүлнэ:</p> <p>3.7.13.Барилгын үйлдвэрлэлд хэрэглэгдэх цемент, арматур, хавтгай шил зэрэг үндсэн нэр төрлийн материалыг эх орны эрдэс, түүхий эдээр дотооддоо үйлдвэрлэх замаар импортыг бууруулах бодлогыг хэрэгжүүлнэ.</p> <p>3.7.14.Чөлөөт бүсүүдийн хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тодотгол хийж “Замын-Үүд” чөлөөт бүсийг байнгын үйл ажиллагаанд оруулна.</p>

Бүлэг 4. ЗАСАГЛАЛЫН БОДЛОГО		
Тогтвортой, нэгдмэл гадаад бодлого	4.5.Монгол Улс уламжлалт гадаад бодлого, харилцаа, хамтын ажиллагаагаа тогтвортой хэрэгжүүлж, хөгжлийн гадаад таатай орчныг улам бэхжүүлнэ.	4.5.2.Эдийн засгийн гадаад харилцаанд тэргүүлэх ач холбогдол өгч, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлд тулгуурлан экспортыг нэмэгдүүлэх, төрөлжүүлэх, гадаад худалдаанд тулгарч байгаа хүндрэлүүдийг багасгах, хөнгөвчлөх бодлогыг үргэлжлүүлнэ.

Эдгээр бодлогын баримт бичгүүдэд үндэсний үйлдвэрлэл болон экспортыг дэмжих, чөлөөт худалдааны бүс байгуулах, экспорт, импортын барааны хэт хамаарлаас сэргийлэх, эдийн засгаа төрөлжүүлэх, тээвэр логиستيкийн асуудал, гадаад зах зээлд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх асуудлыг нийтлэг тусгасан байна.

ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХӨТӨЛБӨРҮҮД

Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд гадаад худалдааг зохицуулах, дэмжих хүрээнд Засгийн газраас дараах хөтөлбөрүүдийг баталж гаргасан байна.²²

Хүснэгт 2. Гадаад худалдааны асуудлыг төсөл хөтөлбөрүүдэд тусгасан байдал, тэдгээрийн хэрэгжилт

Хөтөлбөрийн зорилго	Дэвшүүлсэн зорилт	Хэрэгжих хугацаа	Хэрэгжилт
“Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонх” хөтөлбөр (Засгийн газрын 2007 оны 131 тогтоол)			
“Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонх”-ны үйлчилгээг нэвтрүүлэн Засгийн газар, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, гадаад худалдааны үйл ажиллагаанд учирч байгаа саад тотгор, давхардлыг арилгаж, үргүй зардлыг багасгах замаар бизнесийг хөнгөвчлөх, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх.	<ol style="list-style-type: none"> Хөтөлбөрийг нийтэд тайлбарлан таниулах, боловсрол олгох олон талт ажил зохион байгуулах. “Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонх”-ны үйлчилгээг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх. Оролцогч талуудын мэдээллийн технологийн дэд бүтцийг боловсронгуй болгох хэрэгцээ шаардлагыг нягтлан судлах. “Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонх”-ны үйлчилгээг нэвтрүүлэхтэй холбогдуулан техник, эдийн засгийн дүн шинжилгээ хийх. Улсын болон хувийн хэвшлийн түншлэл бүхий хамтарсан хуулийн этгээдийн хэлбэр, бүтцийг тогтоох, хөрөнгө оруулагчид, стратегийн түншийг сонгох зэрэг болно. 	<p>I үе шат: “Гадаад худалдааг хөнгөвчлөх цахим нэг цонх”-ны үйлчилгээг байгуулах бэлтгэл ажил (2007 он).</p> <p>II үе шат: Улсын болон хувийн хэвшлийн түншлэл бүхий хуулийн этгээдийн хэлбэр, бүтцийг тогтоох (2008 оны 1-6 дугаар сар)</p> <p>III үе шат: Улсын болон хувийн хэвшлийн түншлэл бүхий хуулийн этгээдийн хэлбэр, бүтцийг тогтоох, хөрөнгө оруулагчид, стратегийн түншийг сонгох (2008 оны 7 дугаар сар)</p>	<p>Хэрэгжилт хангалтгүй байсан тул “Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого” (Засгийн газрын 2018 оны 42 дугаар тогтоол) хөтөлбөрт дахин тусгасан²²</p> <p>Хөтөлбөрийн 3.3 дугаар хэсэгт “3.3.1.6. гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг хөнгөвчлөх цахим нэг цонхны үйлчилгээг нэвтрүүлэх;” гэж тусгасан байна.</p>

²² Гурван тулгуурт хөгжлийн бодлого” хөтөлбөр, 3-р бүлэг, 3.3.1.6 дугаар зүйл, <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8322?lawid=13240>

“Монгол Улсын эдийн засгийн гадаад харилцаа” хөтөлбөр (Засгийн газрын 2015 оны 474 дүгээр тогтоол)			
Үндэсний үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, экспортыг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, гадаад зах зээлийг тэлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахад улс төр-дипломатын аргаар дэмжлэг үзүүлж, эдийн засгийн тогтвортой өсөлтөд хувь нэмэр оруулах.	<ol style="list-style-type: none"> 1. гадаад зах зээлд нэвтрэх боломжийг нэмэгдүүлэх, шинээр зах зээл нээх; 2. үндэсний аж ахуйн нэгжүүдийн экспортод чиглэсэн бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих; 3. байгальд ээлтэй дэвшилтэт, цэвэр технологи нэвтрүүлж, аж ахуйн нэгжүүдийн өрсөлдөх чадварыг сайжруулах; 4. гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах. 	Хөтөлбөрийг 2015-2020 оны хооронд хэрэгжүүлэхээр заасан байна.	2019 оны жилийн эцсийн байдлаар хэрэгжилт 87.14%-тай байна.
“Монгол экспорт” хөтөлбөр (Засгийн газрын 2018 оны 278 дугаар тогтоол)			
Үйлдвэрлэл, экспортын таатай, тогтвортой орчинг бүрдүүлэх замаар уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг нэмэгдүүлэх, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг дэмжих, экспортын бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийн хүрээг тэлэх арга хэмжээг шат дараатай авч хэрэгжүүлж Монгол Улсын эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг хангах	<ol style="list-style-type: none"> 1. Экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, экспортын худалдааны хөрөнгө оруулалт, санхүү, татварын болон хууль, эрх зүйн таатай орчинг бүрдүүлэх; 2. Уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжих замаар экспортыг төрөлжүүлэх, олон улсын стандартын шаардлага хангасан, нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг дэмжих; 3. Худалдааг хөнгөвчлөх, экспортын зах зээлийн хүрээг тэлэх замаар экспортыг нэмэгдүүлэх 	<p>I үе шат буюу 2018-2020 онд экспортын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, экспортын худалдааны хөрөнгө оруулалт, санхүү, татварын болон хууль, эрх зүйн таатай орчин бүрдүүлж, уул уурхайн бус бүтээгдэхүүний экспортыг төрөлжүүлнэ.</p> <p>II үе шат буюу 2021-2022 онд олон улсын стандартын шаардлага хангасан нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүний экспортыг дэмжих арга хэмжээг хэрэгжүүлж, экспортын зах зээлийн хүрээг тэлж, экспортыг нэмэгдүүлнэ.</p>	“Монгол экспорт хөтөлбөрийг 2019 онд хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөний биелэлтийн тухай” Гадаад харилцааны яамны танилцуулгад дурдснаар хөтөлбөрийн хэрэгжилт 2019 оны жилийн эцсийн байдлаар 92.8% гарчээ. Хөтөлбөрийн 3 зорилтын хүрээнд хийгдэх нийт 65 ажил, арга хэмжээний 43 нь 100% биелсэн, 6 нь тодорхой үр дүнд хүрсэн буюу 70%, 4 нь эрчимжүүлэх шаардлагатай буюу 40%, 12 нь үнэлэх боломжгүй (11 нь одоогоор хэрэгжилтийг үнэлэх хугацаа болоогүй, 1 нь хэрэгжих боломжгүй) байна.

Монголбанкны “Монгол Улсын гадаад худалдааны бодлогод анхаарах асуудлууд” тайланд Засгийн газраас сүүлийн 10-аад жилийн хугацаанд батлан хэрэгжүүлсэн төсөл, хөтөлбөрүүдийн ихэнх нь хэрэгжилт хангалтгүй байсан, энэ нь манай улсад худалдааны нэгдсэн бодлого байхгүй, төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжүүлэх механизм тодорхойгүй, төсөл, хөтөлбөрийн боловсруулалт, хэрэгжилтийг хариуцах газаргүй байгаа нь нөлөөлсөн гэж дүгнэжээ.²³

МОНГОЛ УЛС БА ДЭЛХИЙН ХУДАЛДААНЫ БАЙГУУЛЛАГА

Монгол Улс 1997 онд Дэлхийн худалдааны байгууллагад (ДХБ)-д гишүүнээр элссэн байна. Ингэснээр тус байгууллагын гишүүн орнуудтай үндэстний нэн тааламжтай нөхцөлөөр буюу тарифын хөнгөлөлттэй нөхцөлтэйгөөр худалдаа хийх боломж бүрджээ. Тус байгууллагад элссэнээс хойш дотоодын хууль тогтоомжийг ДХБ-ын гэрээ, хэлэлцээрүүдэд нийцүүлэх арга хэмжээг авсан байна²⁴.

Энэ нь манай гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын орчныг нээлттэй болгох боломжийг бүрдүүлсэн юм. Ийнхүү гадаад худалдааг чөлөөлснөөр Монгол Улсад импортын бүтээгдэхүүн зах зээлийн нийлүүлэлт давамгайлж, импортын бүтээгдэхүүнээс хэт хамааралтай болсон. “Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал”-д үндэсний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нь төрийн бодлогын нэг чухал чиглэл бөгөөд үүний тулд импортыг орлох бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, экспортыг нэмэгдүүлэх нь чухал болох талаар тодорхойлсон байдаг. Гэтэл манайд үндэсний үйлдвэрлэлийг дэмжих, тэдэнд шаардлагатай хөнгөлөлтүүдийг үзүүлэх, эрх ашгийг нь хамгаалах эрх зүйн зохицуулалт дутагдаж байгаа талаар судлаач М.Уянгын “Дэлхийн худалдааны байгууллагын гэрээний дагуу дотоодын зах зээлийг хамгаалах эрх зүйн арга хэрэгсэл: Хөгжиж буй улсын эрх” сэдэвт илтгэлд тэмдэглэжээ.²⁵

Улс орнууд чөлөөт худалдааны зэрэгцээ протекционист бодлогоор үндэсний эдийн засгаа хамгаалдаг. ДХБ-ын гишүүн орнуудын гадаад худалдааны бодлого, хууль эрх зүйн орчин нь нэгдэн орсон ДХБ-ын гэрээ, хэлэлцээртэй харшлахгүй байх ёстой.

ДХБ нь гишүүн орнуудынхаа зах зээлд импортын барааг чөлөөтэй нэвтрүүлэх боломжийг бий болгосон. Энэ нь барааны сонголт хийх, гадаадын болон үндэсний бараа бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зэрэг эерэг үр дагавраас гадна импортын бараанаас хэт хамааралтай болох, үндэсний үйлдвэрлэл хөгжихгүй байх зэрэг сөрөг үр дагаврыг авчирдаг. Иймээс ДХБ нь онцгой нөхцөлд, тухайлбал, гадаадын хэт их импортоос болж үндэсний үйлдвэрлэл хохирол амсах тохиолдолд дотоод зах зээлээ хамгаалах эрхийг гишүүн орнуудад мөн олгодог байна. Улс орнууд гадаад худалдааны тарифын болон тарифын бус зохицуулалтаар үндэсний үйлдвэрлэлээ хамгаалах, дэмжих бодлогыг хэрэгжүүлдэг.

Монгол банкны “Монгол Улсын гадаад худалдааны бодлогод анхаарах асуудлууд” сэдэвт судалгааны тайланд манай улс худалдааны хамгаалалтын арга хэрэгслийг идэвхтэй хэрэглэдэггүй ба энэ нь худалдааны нээлттэй байдалд эерэг нөлөөтэй

²³ https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20180928_01.pdf

²⁴ <http://www.mfa.gov.mn/?p=50277>

²⁵ Хууль зүйн судалгааны зарим асуудал /Түүвэр эмхэтгэл/, Довчин овогт Мягмарын Уянга, 2014 он

хэдий ч үндэсний аюулгүй байдал алдагдах, зарим орны худалдаанаас хэт хараат байдалд орох эрсдэл дагуулдаг болохыг онцолсон байна²⁶.

Монгол Улс Дэлхийн худалдааны байгууллагын гишүүн орон болсноор дараах хэлэлцээрүүдэд нэгдэн орсон байна²⁷. Үүнд:

1. Олон талт худалдааны хэлэлцээний Уругвайн шатны үр дүнг тусгасан төгсгөлийн баримт бичиг
2. Дэлхийн худалдааны байгууллага байгуулах тухай Марракешийн хэлэлцээр

Хавсралт 1

- Хавсралт 1А. Барааны худалдааны тухай олон талт хэлэлцээрүүд. Хавсралт 1А-д зориулсан ерөнхий тайлбар
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээр (ТХЕХ)
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 2 дугаар зүйлийн 1(b) дэд
- хэсгийг тайлбарлах тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 17 дугаар зүйлийг тайлбарлах тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн төлбөрийн тэнцэлтэй холбогдсон заалтын тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 24 дүгээр зүйлийг тайлбарлах
- тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн дагуу хүлээх үүргээс чөлөөлөх
- тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 28 дугаар зүйлийг тайлбарлах
- тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн тухай Марракешийн протокол
- Хөдөө аж ахуйн тухай хэлэлцээр
- Эрүүл ахуй, ургамлын хорио цээрийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээр
- Сүлжмэл, нэхмэл эдлэл болон оёмол бүтээгдэхүүний тухай хэлэлцээр
- Худалдаан дахь техникийн саад тотгорын тухай хэлэлцээр
- Худалдаатай холбогдсон хөрөнгө оруулалтын арга хэмжээний тухай хэлэлцээр
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 6 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээр
- 1994 оны Тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн 7 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээр
- Ачилтын өмнөх хяналт шалгалтын тухай хэлэлцээр
- Гарал үүслийн дүрмийн тухай хэлэлцээр
- Импортын тусгай зөвшөөрөл олгох журмын тухай хэлэлцээр
- Татаас болон саармагжуулах арга хэмжээний тухай хэлэлцээр
- Хамгаалалтын арга хэмжээний тухай хэлэлцээр

²⁶ https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20180928_01.pdf

²⁷ “Төрийн мэдээлэл” тусгай дугаар, II боть 2005 он, III боть 2006 он, VII 2007 он, VIII боть 2007 он

- Хавсралт 1В. Үйлчилгээни худалдааны тухай ерөнхий хэлэлцээр
- Хавсралт 1С. Худалдаанд хамаарах оюуны өмчийн эрхийн тухай хэлэлцээр

Хавсралт 2

- Маргаан шийдвэрлэх асуудлыг зохицуулах дүрэм, журмын тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг

Хавсралт 3

- Худалдааны бодлогыг хянан үзэх механизм

Хавсралт 4

- Хязгаарлагдмал тооны оролцогчидтой худалдааны хэлэлцээр
- Засгийн газрын худалдан авалтын тухай хэлэлцээр
- Сүүн бүтээгдэхүүний тухай олон улсын хэлэлцээр
- Үхрийн махны тухай олон улсын хэлэлцээр

3. Сайд нарын бага хурлын шийдвэр, тунхаглал

- Нэн буурай хөгжилтэй орнуудын талаар авах арга хэмжээний тухай шийдвэр
- Глобал эдийн засгийн бодлого боловсруулалтын уялдаа холбоог сайжруулахад Дэлхийн худалдааны байгууллагын гүйцэтгэх үүргийн тухай тунхаглал
- Мэдэгдэл өгөх журмын тухай шийдвэр
- Дэлхийн худалдааны байгууллагаас Олон улсын валютын сантай харилцах харилцааны тухай тунхаглал
- Нэн буурай хөгжилтэй бөгөд хүнсний цэвэр импортлогч хөгжиж буй орнуудын хувьд шинэчлэлийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд учирч болох болзошгүй сөрөг үр дагаврын хувьд авах арга хэмжээний тухай шийдвэр
- Сүлжмэл, нэхмэл эдлэл болон оёмол бүтээгдэхүүний тухай хэлэлцээрийн 2 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсгийн дагуу хийсэн интеграцын эхний шатны талаарх мэдэгдлийн тухай шийдвэр
- Худалдаан дахь техникийн саад тотгор: ДХБ-ОУСБ-ын стандартын мэдээллийн системийн талаар санал болгож буй тохироцооны шийдвэр
- ОУСБ/ОУЦТК-ын мэдээллийн төвийн Хэвлэлийг хянан үзэж байх тухай шийдвэр
- Тойрч гарахтай холбогдсон шийдвэр
- 1994 оны ТХЕХ-ийн 6 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай
- 1994 оны ТХЕХ-ын 6 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээр, эсхүл Татаас болон саармагжуулах арга хэмжээний тухай хэлэлцээрийн V хэсгийн дагуу маргаан шийдвэрлэх тухай тунхаглал
- 1994 оны ТХЕХ-ийн 7 дугаар зүйлийг хэрэгжүүлэх тухай хэлэлцээрт холбогдсон шийдвэрүүд:
 - Гаалийн байгууллагад мэдүүлсэн үнэлгээний үнэн зөв эсэхэд эргэлзэх үндэслэл байгаа тохиолдолтой холбогдсон шийдвэр
 - Онцгой төлөөлөгч, дистрибьютер болон концесс эзэмшигчийн хэрэгжүүлж буй импорт болон доод үнэлгээнд холбогдох эх бичвэрийн тухай шийдвэр
 - Үйлчилгээний худалдааны ерөнхий хэлэлцээрийн дагуу маргаан шийдвэрлэх зарим журмын тухай шийдвэр
 - Үйлчилгээний худалдаа болон хүрээлэн байгаа орчны тухай

- шийдвэр
 - Хувь этгээдийн шилжих хөдөлгөөний тухай хэлэлцээний талаарх шийдвэр
 - Санхүүгийн үйлчилгээний тухай шийдвэр
 - Усан замын тээврийн үйлчилгээний тухай хэлэлцээний талаарх шийдвэр
 - Үндсэн цахилгаан холбооны талаарх хэлэлцээний тухай шийдвэр
 - Мэргэжлийн үйлчилгээний тухай шийдвэр
 - Засгийн газрын хангалтын тухай хэлэлцээрт нэгдэн орох тухай шийдвэр
 - Маргаан шийдвэрлэх дүрэм, журмын талаарх, тохиролцоог хэрэглэх болон хянан үзэх тухай шийдвэр
 - Дэлхийн худалдааны байгууллага байгуулах тухай хэлэлцээрийг батлах түүнд нэгдэж орох тухай шийдвэр
 - Худалдаа болон хүрээлэн байгаа орчны тухай шийдвэр
 - Дэлхийн худалдааны байгууллага байгуулах тухай хэлэлцээрийг хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын болон санхүүгийн үр дагаврын тухай шийдвэр
 - Дэлхийн худалдааны байгууллагын бэлтгэл хороо байгуулах шийдвэр
4. Санхүүгийн үйлчилгээний талаарх үүрэг амлалтын тухай харилцан ойлголцох баримт бичиг
5. 1947 оны тариф, худалдааны ерөнхий хэлэлцээр

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГАА

Монгол Улсын хоёр хөрш болон гуравдахь хөршүүдтэй хамтран хэрэгжүүлж буй зарим худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны талаар тоймлон авч үзлээ.

Манай улс худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хүрээнд урд, хойд 2 хөрш улстай дэлхийн зах зээлийн үнэ болон чөлөөт хөрвөх валют ашиглах, харилцан бие биендээ үндэсний нэн тааламжтай нөхцөл олгох зарчмуудыг тохирсон.

БНХАУ-тай дараах гол гэрээ, хэлэлцээрүүдийг байгуулсан байна (2018 оны байдлаар)²⁸. Үүнд:

- Хөрөнгө оруулалтыг хөхиүлэн дэмжих, харилцан хамгаалах тухай хэлэлцээр (1991 он)
- Татварыг давхардуулж ногдуулахгүй байх, татвар төлөхөөс зайлсхийх явдлаас урьдчилан сэргийлэх тухай хэлэлцээр (1991 он)
- Гаалийн асуудлаар хамтран ажиллах, харилцан туслах тухай хэлэлцээр (1993 он)
- Монгол Улсын Сангийн яам, Хятадын Хөгжлийн банк корпорацийн хоорондын санхүүгийн хамтын ажиллагааны тухай ерөнхий хэлэлцээр (2009 он)
- Эрдэс баялаг, эрчим хүчний салбарт хамтран ажиллах тухай (2009 он)

²⁸ Гадаад харилцааны яам, <http://www.mfa.gov.mn/?p=28018>

- Монгол Улс, БНХАУ-ын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр (2014 он)
- Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа хөгжүүлэх тухай хамтарсан тунхаглал (2014 он)
- Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг гүнзгийрүүлэн хөгжүүлэх тухай хамтарсан мэдэгдэл (2015 он) зэрэг болно.

Түүнчлэн 2011 оноос урд хөрштэй стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоож, 2013 оноос “Монгол, Хятадын стратегийн түншлэлийн харилцааг хөгжүүлэх дунд, урт хугацааны хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлж эхэлсэн²⁹. Энэхүү хөтөлбөрийг хэрэгжүүлснээр хоёр улсын стратегийн түншлэлийг тасралтгүй бэхжүүлж гүнзгийрүүлэх, бүх салбарын хамтын ажиллагааг төлөвлөгөөтэй, үе шаттай хөгжүүлэх, Монгол, Хятадын хамтын хөгжил, ард түмний сайн сайхныг цогцлоох, бүс нутаг улмаар дэлхий дахины энх тайвныг сахин хамгаалах, тогтвортой байдал, хөгжлийг урагшлуулахад тус дөхөмтэй гэж талууд үзсэн байна³⁰.

Харин **хойд хөрш ОХУ-ын хувьд** хоёр улс 2009 оноос Стратегийн түншлэлийг хөгжүүлж эхэлснээр Монгол Улс стратегийн түншлэлийн харилцааг анх ОХУ-тай тогтоосон байна. Хоёр орны худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд чухал байр суурь эзэлдэг “Эрдэнэт”, “Монголросцветмет” хамтарсан үйлдвэрүүд, хувь нийлүүлсэн “УБТЗ” нийгэмлэгийн эдийн засгийн чадавхыг дээшлүүлэх, эрх зүйн орчиныг сайжруулах чиглэлээр хамтран ажиллаж байна³¹.

2015 онд “Монгол Улсын Засгийн газар, Евразийн эдийн засгийн комисс хооронд хамтын ажиллагааны тухай санамж бичиг” байгуулж, Монгол Улс, Евразийн гишүүн орнуудын бүх талын хамтын ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх, худалдааг хөгжүүлэхэд саад болж буй бэрхшээлүүдийг арилгах чиглэлээр хамтран ажиллаж байна.

2016 онд “Монгол Улс, Оросын Холбооны Улс хооронд стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх дунд хугацааны хөтөлбөр” байгуулж, түүнд хоёр орны худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх арга хэмжээ, зорилтуудыг тусгажээ.

Манай улс ОХУ-д гаргах мах, сүү, арьс шир болон малын гаралтай бүтээгдэхүүн, сүлжмэл эдлэл зэрэг бүтээгдэхүүний худалдааг нэмэгдүүлэхийн тулд экспортын бүтээгдэхүүнийг ОХУ болон Евразийн эдийн засгийн холбооны зах зээлд хөнгөлөлттэй нөхцлөөр нийлүүлэх асуудлаар хэлэлцээр байгуулах, ОХУ-ын оролцоотой бүс нутгийн үйлдвэрлэлийн болон нийлүүлэлтийн сүлжээнд Монгол Улсын оролцоог нэмэгдүүлэх, харилцан ашигтай түншийн тогтолцоог хөгжүүлэх зорилттой ажиллаж байна.

Түүнчлэн 2016 онд болсон ШХАБ-ын Төрийн тэргүүн нарын зөвлөлийн ээлжит хуралдааны үеэр “Монгол, Орос, Хятадын эдийн засгийн коридор” байгуулах хөтөлбөрт гарын үсэг зурсан. Ингэснээр үйлдвэрлэлийн салбарт өндөр технологи, гадны хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, түүхий эд, эрдэс баялгаа өндөр түвшинд боловсруулан эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж хөрш хоёр орны төдийгүй олон улсын зах зээлд нийлүүлэх боломж бий болох юм³².

²⁹ Гадаад харилцааны яам, <http://www.mfa.gov.mn/?p=28018>

³⁰ <http://www.mongolianminingjournal.com/a/51721>

³¹ Гадаад харилцааны яам, <http://www.mfa.gov.mn/?p=28018>

³² http://embassymongolia.ru/?page_id=1901

ГУРАВДАХЬ ХӨРШҮҮД-ийн хувьд түнш орнууд, ОУБ-ууд Монгол Улсад Хөгжлийн албан ёсны тусламж (ХАЁТ) олгож ирсний зэрэгцээ, гаалийн болон тарифын таатай орчныг бүрдүүлсэн байна. Тухайлбал, манай улсаас Европын Холбоотой 2007 оноос Хөнгөлөлтийн ерөнхий систем GSP+ зохицуулалтын дагуу 7,200 гаруй бараа бүтээгдэхүүн гаалийн татваргүй экспортлох хэлэлцээр, Японтой 2016 оноос Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээр байгуулжээ. Энэ нь далайд гарцгүй Монгол Улсаас дэлхийн бусад оронтой чөлөөт худалдааны зохицуулалт хийх үлгэр загвар болжээ³³.

Монгол Улс, Япон Улсын хоорондын “стратегийн түншлэл”-ийн хүрээнд байгуулсан “Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээр” нь хоёр улс хоорондын худалдаа, хөрөнгө оруулалт, аж үйлдвэрийн салбарын нэмүү өртөг шингээсэн экспорт, валютын орлого зэргийг нэмэгдүүлэх, японы тарифын болон тарифын бус саад тотгорыг багасгах, худалдааг хөнгөвчлөх, гаалийн бүрдүүлэлтийг хялбаршуулах зорилготой. Монгол Улс Япон Улстай “Эдийн засгийн түншлэлийн тухай хэлэлцээр”-ийг 2016 оноос хэрэгжүүлж байна. Энэ нь Монгол Улсын хувьд анхны чөлөөт худалдааны хэлэлцээр болсноороо онцлог юм. Цаашид Солонгос болон Хятад улсуудтай энэхүү хэлэлцээрийг хийхээр төлөвлөж байна. zubillahimi nashaitannirajissmillahirahmanirahim

Монгол банкнаас 2018 онд гаргасан “Монгол Улсын гадаад худалдааны бодлогод анхаарах асуудлууд” сэдэвт судалгааны ажилд дараах санал, дүгнэлтүүдийг тусгасан байна. Үүнд:³⁴

- Монгол Улсын Засгийн газраас сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд эдийн засгийг төрөлжүүлэх, тэр дундаа уул уурхайн бус салбарын экспортыг бодитой дэмжих зорилтын хүрээнд олон бодлого, хөтөлбөр баталсан хэдий ч үр дүнтэй, биелэлт сайтай бодлого, хөтөлбөр алга байна. Энэ нь манай улс худалдааны нэгдсэн бодлогогүй, бодлого боловсруулалт, хэрэгжилтийг хариуцсан газар байдаггүйтэй холбоотой юм.
- Худалдаа эрхлэгчид бүртгэлгүй байна. Гэтэл худалдаа эрхэлж буй хүмүүсийг бүртгэн, статистик тоо мэдээг гаргаж, үүн дээр тулгуурлан бодлого боловсруулж байх ёстой. Энэ процесс дутагдаж байна.
- Манай улсад бүтээгдэхүүний чанарын хяналт маш муу байдаг. Иймд хямд, чанар муутай барааг импортолдог асуудлыг зохицуулах шаардлага бий.
- Гадаад худалдааны яам байгуулснаар хүнд суртлыг нэмэгдүүлэх ёсгүй, харин худалдааг дэмждэг, хөнгөвчилдөг, чөлөөт худалдааны хэлэлцээрүүдийг хийдэг байх ёстой. Монгол бараа бүтээгдэхүүнийг зах зээлд хэрхэн гаргах талаар судалгаа, шинжилгээ хийдэг байх нь чухал. Өөрөөр хэлбэл, бодлогын яамтай болох хэрэгтэй.

³³“Монгол Улсын гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын орчин: өнөөгийн байдал ба хэтийн төлөв”

https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20190521_02.pdf

³⁴ “Монгол Улсын гадаад худалдааны бодлогод анхаарах асуудлууд” сэдэвт хэлэлцүүлгийн хураангуй, 2018 он,

https://www.mongolbank.mn/documents/press_conference/20180928.pdf

- Худалдааны асуудал хариуцдаг шинэ яам байгуулах нь түүнийг буруугаар эргүүлж худалдааны монополийг бий болгох эрсдэл байгааг анхаарах хэрэгтэй.
- **Одоогийн гадаад худалдааг хариуцаж буй институцийн чадавхыг сайжруулах, эсхүл шинээр яам байгуулах хэрэгтэй. Аль ч тохиолдолд эдийн засгийн хөгжилд гадаад худалдаа чухал үүрэгтэй гэдэг өнцгөөс харах хэрэгтэй.**
- Гадаад худалдааны бодлогыг хэрэгжүүлэх институцийн чадавх болон оновчтой тодорхойлогдсон бодлого зэрэг нь чухал.
- Гадаад худалдааг эдийн засгийн өсөлтийг дэмжих хангалттай түвшинд хүргэх, түүнд шаардлагатай дэд бүтцийг бүрдүүлэх хэрэгтэй.

2.2. ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТ

Улсын Их Хурлаас 2013 онд Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийг баталсан. “Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал” тайланд өгүүлснээр тус хуулийн гол онцлог нь стратегийн салбарт гадаадын хувийн, эсхүл төрийн өмчит компанийн зүгээс хөрөнгө оруулалт хийхэд нарийн шалгадаг, зөвшөөрөл авдаг байсныг халж төрийн өмчит компани стратегийн салбарт (уул уурхай, банк санхүү, харилцаа холбоо, хэвлэл мэдээлэл) хөрөнгө оруулалт хийн монголын аж ахуйн нэгжийн хувьцааны 33 хувиас дээш хувийг эзэмших тохиолдолд зөвшөөрөл авахаар зохицуулсан байна.

Мөн уг хуульд хөрөнгө оруулагч нарын эрх үүргийг тодорхой болгож, татварын тогтворжуулах гэрчилгээ олгох, мөн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, зохицуулах үүрэгтэй Засгийн газрын агентлагийн эрх мэдэл, чиг үүргийг тодорхой заасан байна.

Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийг батлан хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч анхаарах, эргэн харах асуудлууд байсаар байгаа талаар тус тайланд дурдсан байна.

Манай улс хөрөнгө оруулалтын хувьд нээлттэй бодлого хэрэгжүүлдэг боловч хөрөнгө оруулалтын орчинд сөргөөр нөлөөлж буй саад бэрхшээлүүд хөрөнгө оруулалт хийх боломжийг хязгаарлаж байна. Эдийн засгийн үзүүлэлтүүд, сайн засаглал, хууль эрх зүйн зохицуулалтын байдал, мөн тэдгээрийн урьдчилан таамаглаж болохуйц байдал зэрэг хөрөнгө оруулалтын орчинд нөлөөлөх саад бэрхшээлүүд хөрөнгө оруулагчдын санааг зовоож, сэтгэл хангалуун бус байдаг талаар тус тайланд бичжээ. Түүнчлэн тайланд дараах асуудлуудыг зайлшгүй анхаарах шаардлагатай гэж үзсэн байна³⁵.

- Хөрөнгө оруулалт анхлан орж ирэхтэй холбоотой эрх зүйн орчныг сайжруулах. Гадаад этгээдийн хувь эзэмшил, үл хөдлөх хөрөнгө эзэмших эрх, ажиллах зөвшөөрөл зэрэгтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтуудыг эргэн харах, хөрөнгө оруулалтын бодлогын хэрэгжилтийн ил тод, урьдчилан таамаглаж болохуйц байдлыг хангах нь чухал. Ингэснээр хөрөнгө оруулагчдын манай улсад хөрөнгө оруулалт хийх итгэлийг нэмэгдүүлэх боломжтой.

³⁵ Үндэсний хөгжлийн газар; Дэлхийн банк. (2018). Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал. Холбоос: <http://nda.gov.mn/backend/files/nIPra39MTkcc2Wi.pdf>.

- Засгийн газраас хөрөнгө оруулалттай холбоотой хууль тогтоомж, зохицуулалтуудыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд анхаарах. Тухайлбал, хөрөнгө оруулагчдын өмнө хүлээсэн Монгол Улсын үүргийг Засгийн газар бүрэн ухамсарлаж, хууль ёсны үндэслэлгүйгээр лиценз, зөвшөөрлийг хүчингүй болгох гэх мэт амлалтаасаа буцсан үйлдэл гаргахгүй байх нь чухал. Дотоод, гадаадын холбогдох хууль, эрх зүйн баримт бичгүүдийг тогтмол эргэн нягталж, хоорондоо зөрчилдсөн зохицуулалт байгаа эсэхийг нягталж байх шаардлагатай.
- Монгол Улс хөрөнгө оруулалтыг дэмжин сурталчлах мэргэжлийн өндөр чадавхыг бүрдүүлэх шаардлагатай.
- Дийлэнх салбарууд гадаадын хөрөнгө оруулалтад нээлттэй байгаа боловч хөрөнгө оруулалт анхлан орж ирэхтэй холбоотой эрх зүйн орчныг сайжруулах шаардлага байна. Тухайлбал, гадаадын хөрөнгө оруулагчдад тавьдаг хөрөнгө оруулалтын доод хэмжээтэй холбоотой шаардлага нь эдийн засаг болон хууль эрх зүйн хувьд хангалттай үндэслэл бүхий гэж үзэхэд хүндрэлтэй бөгөөд зарим боломжит жижиг хэмжээтэй төслүүдэд хөрөнгө оруулалт хийх боломж нөхцөлийг хязгаарлахад хүргэж болзошгүй юм. Жижиг, дунд хэмжээтэй төслүүд нийлбэр дүнгээрээ Монгол Улсын эдийн засагт ашиг тус өгч, эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд чухал хувь нэмэр үзүүлж чадна. Зөвхөн том төслүүдийг чухалчлан үзэх нь сөрөг үр дагавар авчирч болзошгүй юм.
- Монгол Улсад гэрээний хэрэгжилтийг хангуулах асуудал хангалтгүй байдаг нь хөрөнгө оруулагчдын сэтгэлийг зовоосон хамгийн гол асуудлуудын нэг юм. Хөрөнгө оруулагч хүчин төгөлдөр газар ашиглах гэрээтэй байсаар байтал төрийн холбогдох байгууллага тус гэрээг хүчин төгөлдөр бус хэмээн үзэх тохиолдол гардаг. Мөн Монгол Улсад нэвтрэх, зорчих зөвшөөрөл буюу виз авах, шинэчлэх эсхүл сунгахад хэт их цаг хугацаа шаардагддаг нь хөрөнгө оруулагчдад хүндрэлтэй байна.
- Хэрэв Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийг шинэчлэхээр бол өөрчлөлт оруулах асуудалд болгоомжтой хандан, хөрөнгө оруулагчидтай зөвлөлдсөний үндсэн дээр хийх. Тус хуульд гадаадын болон дотоодын хөрөнгө оруулагчдад шаардлагатай гол баталгаануудын талаар тусгасан. Тухайлбал, хөрөнгө оруулагчид Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт татвар төлөх үүргээ бүрэн биелүүлсний дараа өөрийн өмчлөлийн хөрөнгө, орлогыг гадаад улсад саадгүй гаргах, шилжүүлэх эрхтэй. Мөн зайлшгүй тохиолдолд дайчлан авсан хөрөнгийг нь хөрөнгө оруулагчдад бүрэн хэмжээгээр нөхөн төлөх тухай баталгааг тусгасан байдаг. Тодорхой нөхцөлд төрийн байгууллагатай байгуулсан гэрээний харилцаанаас үүссэн маргааныг харилцан тохиролцсоны дагуу гадаадын, эсхүл дотоодын арбитрыг сонгон шийдвэрлүүлэх эрхтэй зэрэг зохицуулалтууд бий.
- Одоо үйлчилж байгаа Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд эргэж харах асуудлууд байгаа боловч хөрөнгө оруулагчид сүүлийн жилүүдэд тус хуульд дасан зохицсон байгааг анхааралдаа авах. Хэрэв тус хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулахаар бол Хөрөнгө оруулагчдыг эрхийг хамгаалах зөвлөлийн дэргэдэх Төр, хувийн хэвшлийн зөвлөлдөх хороо зэрэг холбогдох бүтцүүдээр дамжуулан хөрөнгө оруулагчидтай зөвлөлдөх хэрэгтэй.
- Төрийн зүгээс хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд анхаарал хандуулах хэрэгтэй. Бодит амьдрал дээр тулгардаг зарим хязгаарлалтууд нь

Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулахаар зэхэж буй зарим хөрөнгө оруулагчдын шийдвэрт сөргөөр нөлөөлж болзошгүй юм. Тухайлбал, холбогдох яамд болон агентлагууд Хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд тусгагдсан хөнгөлөлт, урамшуулал, хууль ёсны эрхтэй холбоотой заалтуудыг хүлээн зөвшөөрөхгүй байгаа талаар зарим хөрөнгө оруулагчид гомдол мэдүүлсэн байдаг. Мөн ихэнх хөрөнгө оруулагчдын эмзэглэдэг асуудлын нэг бол “Монгол Улсын нутаг дэвсгэрийг орхин явахад тавих хориг” заалтыг гадаад, дотоодын бизнесийн удирдах албан тушаалтнуудад үндэслэлгүйгээр хэрэглэх, саатуулах явдал олон гарч байгааг дурдсан байдаг. Хөрөнгө оруулагч, бизнес эрхлэгчдийн өмч хөрөнгийг хууль бусаар дайчлан хураах, орлогоо чөлөөтэй хөрвөх валютаар гадагш шилжүүлэхийг хязгаарлах зэрэг эрсдэлүүд байгааг анхаарах хэрэгтэй.

МОНГОЛ УЛСЫН БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГҮҮДЭД ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН АСУУДЛЫГ ТУСГАСАН БАЙДАЛ

Хүснэгт 3.Монгол Улсын бодлогын баримт бичгүүдэд хөрөнгө оруулалтын асуудлыг тусгасан байдал.

<p style="text-align: center;">“МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД БОДЛОГЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ” / УИХ-ын 2011 оны 10 дугаар тогтоол /³⁶</p>
<p>ГУРАВ.ЭДИЙН ЗАСГИЙН ГАДААД ХАРИЛЦААНЫ БОДЛОГО</p> <p>20.Эдийн засаг, худалдааны чөлөөт бүс, хамтарсан буюу гадаадын дагнасан хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн томоохон нэгж байгуулах, концесс олгох, дэд бүтэц шинээр бий болгох зэрэг эдийн засгийн хөгжилд үлэмж нөлөө үзүүлэх төсөл, арга хэмжээг үндэсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгод нийцүүлэн хэрэгжүүлнэ.</p> <p>21.7.бизнесийн таатай орчин бүрдүүлж, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг тэнцвэртэй нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ үндэсний аж ахуйн нэгж гадаадад хөрөнгө оруулах, дэлхийн санхүү, хөрөнгийн зах зээлд нэвтрэх нөхцөл бүрдүүлэхийг эрмэлзэх;</p> <p>23.3.мэдээллийн технологийн салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалт, орчин үеийн ололтыг нэвтрүүлэх, шинжлэх ухаан-технологийн үндэсний мэдээллийн сүлжээг өргөтгөн хөгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх;</p>
<p style="text-align: center;">“МОНГОЛ УЛСЫН ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН ҮЗЭЛ БАРИМТЛАЛ” /УИХ-ын 2010 оны 48 дугаар тогтоол/³⁷</p>
<p>ГУРАВ.ҮНДЭСНИЙ АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫН БҮРЭЛДЭХҮҮН ХЭСЭГ, ХАНГАХ АРГА ЗАМ</p> <p>3.2.Эдийн засгийн аюулгүй байдал</p> <p>3.2.2.Хөрөнгө оруулалтын тэнцвэртэй бодлого</p> <p>3.2.2.1.Үндэсний хөрөнгө оруулагчдын эдийн засаг дахь хувь, оролцоог нэмэгдүүлэх, хамгаалах бодлого хэрэгжүүлж, бизнесээ өргөжүүлэх, олон улсын тавцанд өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэх, улмаар улс орны эдийн засгийн аюулгүй байдал, хөгжил дэвшилд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэх боломжийг бүрдүүлнэ.</p> <p>3.2.2.2.Гадаадын аль нэг орноос хийгдэх хөрөнгө оруулалтын хувь, хэмжээг гадаадын нийт хөрөнгө оруулалтын гуравны нэгээс хэтрэхгүй байлгах бодлого баримтална. Гадаадын төрийн өмчит компанийн хөрөнгө оруулалтыг хязгаарлаж, стратегийн ач холбогдолтой салбарт хөрш орон, өндөр хөгжилтэй бусад орноос оруулах хөрөнгө оруулалтын хэмжээг тэнцвэртэй байлгах бодлого баримтална.</p> <p>3.2.2.3.Монгол Улсын үнэ цэнэтэй аж ахуйн нэгжүүдийн хувьцааг олон улсын хөрөнгийн зах зээлд борлуулахдаа гадаадын хөрөнгө оруулалтын чиглэлээр баримтлах бодлогын зарчим алдагдахгүй байх эрх зүйн орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ.</p> <p>3.2.2.4.Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг өрсөлдөх чадвар, санхүү, менежментийн үр өгөөжийг дээшлүүлэх, шинэ технологи нэвтрүүлэх, урт хугацааны хөгжлийн үндсийг тавих чухал хөшүүрэг, арга хэрэгсэл болгоно.</p>

³⁶ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3362?lawid=6340>

³⁷ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8070?lawid=6163>

“МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН 2020-2024 ОНЫ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ХӨТӨЛБӨР”

/ УИХ-ын 2020 оны 24 тогтоол/³⁸

ГУРАВ.ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО

Санхүү, төсвийн зохицуулалт

3.1.Санхүү, эдийн засгийн хүндрэлийг богино хугацаанд даван туулж, эдийн засгийн тогтвортой, хүртээмжтэй өсөлтийг хангах бодлого хэрэгжүүлнэ.

3.1.12.Төсөв, санхүүгийн нэгдсэн цахим систем нэвтрүүлж, төрийн үйлчилгээг шуурхай, үр ашигтай болгож, гадаадын зээл, тусламж, төсвийн урсгал болон хөрөнгө оруулалтын зардлыг ил тод, хэмнэлттэй зарцуулах нөхцөл бүрдүүлнэ.

3.1.17.Чөлөөт бүсүүдийн дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтын ажлыг үе шаттайгаар хийж, экспорт болон дотоодын зах зээлд чиглэсэн худалдаа, үйлчилгээ, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлж, гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг дэмжиж ажиллана.

Уул уурхай, хүнд үйлдвэр

3.2.Ил тод, хариуцлагатай уул уурхай, нэмүү өртөг шингэсэн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, эрдэс баялгийн сан хөмрөгийг арвижуулах замаар тогтвортой, олон тулгуурт эдийн засгийн бүтцийг бий болгож, баялгийн шударга хуваарилалтын зарчмыг хэрэгжүүлнэ. Газрын тос, нүүрс-хими, зэсийн баяжмал, төмөрлөг зэрэг хүнд үйлдвэрүүдийн бүтээн байгуулалтыг эхлүүлж, холбогдох дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлнэ.

3.2.5.Өндөр технологийн түүхий эд болох газрын ховор элемент, үнэт, өнгөт, хар, холимог металл, металл бус ашигт малтмал болон газрын тосны эрэл, хайгуулын ажлын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх замаар эрдэс баялгийн нөөцийг арвижуулна.

ДӨРӨВ.ЗАСАГЛАЛЫН БОДЛОГО

Тогтвортой, нэгдмэл гадаад бодлого

4.5.Монгол Улс уламжлалт гадаад бодлого, харилцаа, хамтын ажиллагаагаа тогтвортой хэрэгжүүлж, хөгжлийн гадаад таатай орчныг улам бэхжүүлнэ.

4.5.3.Гадаадын хөрөнгө оруулагчдын эрх ашгийг тууштай хамгаалж, дэд бүтэц, уул уурхай, эрчим хүч, хүнс, хөдөө аж ахуй, аялал жуулчлал зэрэг эдийн засгийн тэргүүлэх салбар, мега төслүүдэд гадаадын хөрөнгө оруулалт татах, хөнгөлөлттэй зээл, буцалтгүй тусламж авахад дэмжлэг үзүүлнэ.

Хараат бус бие даасан шүүх, хүний эрхийг дээдэлсэн эрх зүйн шинэтгэл

4.4.Шүүгчийн хараат бус, шүүхийн бие даасан байдлыг хангаж, хүний эрх, эдийн засаг, бизнесийн орчныг дэмжсэн хууль тогтоомжийн шинэчлэлийг хийж, шударга ёс, хуульт ёсыг бэхжүүлнэ.

4.4.6.Хувийн өмч, хөрөнгө оруулалт, оюуны өмчийн эрхийн хамгаалалтыг сайжруулан бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлж, цахим гэрээ, хэлцлийн хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан цахим орчинд хийгдсэн гэрээ, хэлцлийг шүүхэд нотлох баримтаар тооцох, шүүхийн зарим үйл ажиллагааг цахимжуулж, баялаг бүтээгч, хувийн хэвшлийг дэмжих хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоно.

--

³⁸ <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11219?lawid=15586>

БҮЛЭГ ГУРАВ. ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ДЭМЖИХ ИНСТИТУЦИЙН ЧИГ ҮҮРЭГ, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ

Гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын бодлого хэрэгжүүлэгч субъектүүдийн талаарх тойм мэдээлэл

Үндэсний хөгжлийн газар нь хөрөнгө оруулалтын асуудлын хүрээнд үндэсний хөгжлийн цогц бодлогыг боловсруулах, тэргүүлэх салбаруудыг тодорхойлох, салбарууд болон дэд бүтцийн хоорондох зохистой харьцааг хадгалах, хөрөнгө оруулалтын цогц бодлогыг тодорхойлон уялдааг хангах, концесс болон төр, хувийн хэвшлийн түншлэлтэй холбоотой бодлогыг боловсруулах, томоохон хэмжээний төсөл, хөтөлбөрийн техник, эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, түүнчлэн төсвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд санал өгөх зэрэг чиг үүргүүдийг хэрэгжүүлдэг.

МҮХАҮТ нь Гадаадын ОУБ, ХАҮТ-уудтай хамтран ААН хоорондын бизнес уулзалт, B2B, хөрөнгө оруулалтын чуулган зэрэг арга хэмжээг зохион байгуулахын хажуугаар Гадаад харилцааны яамны гадаад орнуудтай худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэн хөгжүүлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах таатай орчныг бүрдүүлэх бодлогыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, зохицуулах үндсэн үүрэг хүлээж, энэ хүрээнд Гадаад харилцааны яамтай ижил чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг байна.

Хүснэгт 1. Гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын бодлого хэрэгжүүлэгч субъектүүд, тэдгээрийн чиг үүрэг

	Үндэсний хөгжлийн газар	Гадаад харилцааны яам	Монголын Худалдаа Аж Үйлдвэрийн танхим
Гадаадын хөрөнгө оруулалт/ гадаад худалдааг дэмжихэд чиглэсэн үйл ажиллагаа	- Зөвлөх үйлчилгээ, бүртгэлийн өмнөх болон дараах үйлчилгээ.	- Худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаатай холбогдсон асуудлаар зөвлөгөө, дэмжлэг үзүүлэх; - Бодлого төлөвлөх, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, зохицуулах; - Бодлогын удирдамжаар хангах, эрх зүйн орчныг сурталчлах, хөрөнгө оруулалтыг татах таатай орчныг бүрдүүлэх	Бизнес уулзалт, чуулган зэрэг арга хэмжээ зохион байгуулах.
Бусад чиг үүрэг, үйл ажиллагаа	- Үндэсний хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт; - Салбарын бодлого - Хөрөнгө оруулалтын судалгаа, бодлого; - Хөрөнгө оруулалтын статистик тоон мэдээллийн нэгтгэл.	- Бодлого төлөвлөх, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах, зохицуулах; - Бодлогын удирдамжаар хангах, эрх зүйн орчныг сурталчлах, хөрөнгө оруулалтыг татах таатай орчныг бүрдүүлэх.	АТА карнейн үйлчилгээ Патент бүтээгдэхүүний загвар олгох; Давагдашгүй хүчин зүйл, хүнд нөхцөл байдлын гэрчилгээ олгох.

3.1. ҮНДЭСНИЙ ХӨГЖЛИЙН ГАЗАР

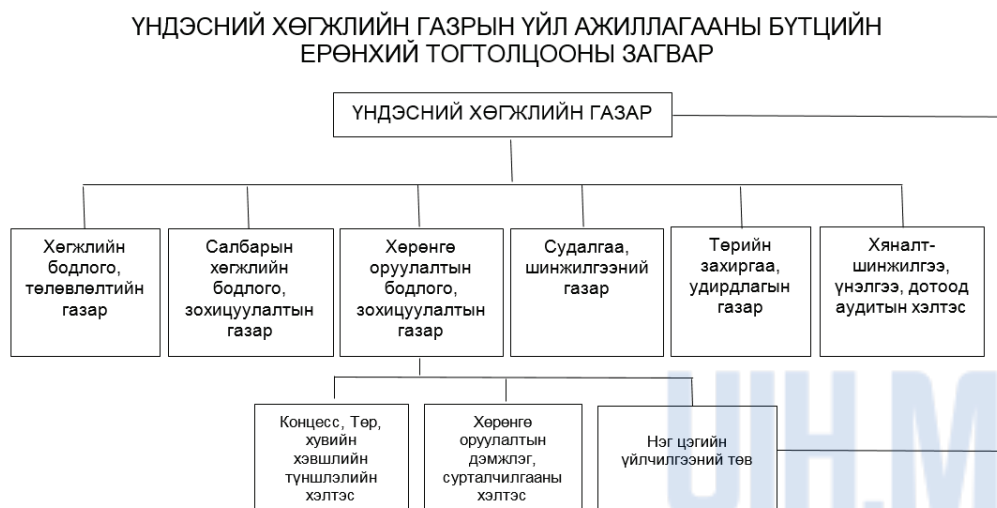
2016 онд байгуулагдсан Үндэсний хөгжлийн газар нь Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 7 дугаар сарын 21-ний өдрийн 12 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрийн захиргааны байгууллагын тогтолцоо, бүтцийн ерөнхий бүдүүвчийг шинэчлэн батлах” тухай хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдсан. Хэдийгээр Үндэсний хөгжлийн газар нь шинээр байгуулагдсан боловч түүхэн замналын хувьд БНМАУ-ын Бага Хурлын Тэргүүлэгчдийн 106 дугаар тогтоолоор 1945 онд үүсгэн байгуулагдсан Улсын төлөвлөгөөний комиссоос эхэлж, 1993 онд байгуулагдсан Гадаадын хөрөнгө оруулалтын газар, мөн 2009 онд байгуулагдсан Үндэсний хөгжил, шинэтгэлийн хороогоор үргэлжилсэн байна.

- 1996 онд Гадаадын хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны агентлаг (ГХОГХА) -ийг гадаад худалдаа болон ГШХО-тай холбоотой асуудлыг хариуцах чиг үүрэгтэйгээр байгуулсан. Тус агентлаг нь эхэн үедээ хөрөнгө оруулалтыг дэмжих болон бүртгэл, зөвлөх үйлчилгээ гэсэн үндсэн хоёр газартай байсан ба үйл ажиллагааны 50 хувь нь бүртгэл, зөвлөх үйлчилгээнд чиглэгдэж байв. Тухайн үед Монгол Улсад ГШХО-ыг татах үйл явц нь харьцангуй шинэ үйл ажиллагаа байсан тул нэг талаасаа нээлттэй буюу бүх салбар чиглэлд хөрөнгө оруулахыг дэмжих үйл ажиллагаа явуулж байсны зэрэгцээ тодорхой тэргүүлэх салбар, чиглэлүүдэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, татах, эдийн засгийг төрөлжүүлэх үүднээс Засгийн газраас хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн дэмжлэгүүдийг үзүүлж байв. Тус байгууллага нь Монгол Улсыг гадаадад сурталчлах олон улсын болон дотоодын хэвлэл мэдээллийнхэнтэй хамтарч ажиллах; гадаад, дотоодод хоёр талт болон олон талт бизнес форум, чуулга уулзалт, семинар, үзэсгэлэн, гадаад, дотоодын төлөөлөгчдийн айлчлал, албан болон бизнесийн уулзалтууд зэрэг хөрөнгө оруулалтыг дэмжин сурталчлах ажлуудыг тогтмол зохион байгуулж байсан байна. Хөрөнгө оруулагчдад дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагаанд хөрөнгө оруулалт, хөрөнгө оруулагчийг бүртгэх үйл ажиллагаанаас гадна бүртгэлийн өмнөх болон дараах зөвлөх үйлчилгээ, хөрөнгө оруулагчдыг маргаантай асуудал дээр хамгаалсан тодорхой хэмжээний хөрөнгө оруулалтын үйлчилгээг үзүүлдэг байв.
- 2012 оны УИХ-ын сонгуулийн дараа ГХОГХА-ийн чиг үүрэг, статусыг өөрчлөн шинээр байгуулагдсан Эдийн засгийн хөгжлийн яамны харьяа *Гадаадын хөрөнгө оруулалтын зохицуулалт, бүртгэлийн газар (ГХОЗБГ)* болгосон ба өмнөх агентлагийн чиг үүрэгт хамаарч байсан экспорт болон ЖДҮ-ийг дэмжих үйл ажиллагаа алга болсон юм. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагийн статус нь Эдийн засгийн хөгжлийн яамны Газар болон өөрчлөгдсөн бөгөөд хөрөнгө оруулалтыг дэмжихтэй холбоотой чиг үүрэгт өөрчлөлт бараг ороогүй боловч энэ шинэ газар нь хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, татах тал дээр идэвхгүй байр суурьтай байгууллага байсан хэмээн үзсэн байна. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагааг Улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын Гадаад хуулийн этгээдийн бүртгэлийн газарт шилжүүлсэн.
- 2013 оны сүүлээр батлагдсан Хөрөнгө оруулалтын тухай шинэ хуулиар хөрөнгө оруулалтыг дэмжих шинэ байгууллага буюу Инвест Монголиа агентлаг (Хөрөнгө оруулалтын газар, ХОГ)-ийг Ерөнхий сайдын эрхлэх асуудлын хүрээнд байгуулсан. Тус газар нь хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, зохицуулахын зэрэгцээ татварын Тогтворжуулах гэрчилгээ олгох, гэрчилгээ эзэмшигч нарын үйл ажиллагааг хянах үүргийг давхар гүйцэтгэж байв. Мөн

шинээр байгуулагдсан ХОГ-ын төсөв болон ажилчдын тоо нь буурсан, төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, концессын чиг үүрэг нэмэгдсэн зэргээс үүдэн тус газрын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаа бага зэрэг хумигдсан ч бизнес форум, арга хэмжээнүүдийг тодорхой хэмжээнд зохион байгуулсаар ирсэн байна.

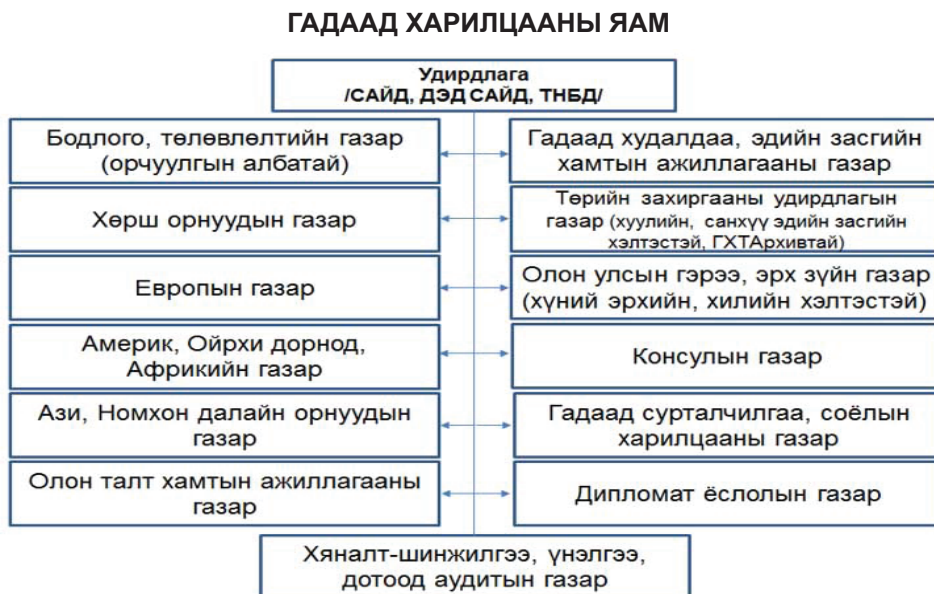
- Үндэсний хөгжлийн газар нь Монгол Улсын Их хурлын 2016 оны 7 дугаар сарын 21-ний өдрийн 12 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрийн захиргааны байгууллагын тогтолцоо, бүтцийн ерөнхий бүдүүвчийг шинэчлэн батлах” тухай хуулийн дагуу үүсгэн байгуулагдаж ХОГ-ын чиг үүргийг нэгтгэн шилжүүлсэн. Өмнөх агентлагтай харьцуулахад ҮХГ нь өргөн хүрээний олон талын чиг үүрэг бүхий газар болон өргөжсөн байна. ҮХГ нь хөрөнгө оруулалтын асуудлын хүрээнд үндэсний хөгжлийн цогц бодлогыг боловсруулах, тэргүүлэх салбаруудыг тодорхойлох, салбарууд болон дэд бүтцийн хоорондох зохистой харьцааг хадгалах, хөрөнгө оруулалтын цогц бодлогыг тодорхойлох, гадаадын хөрөнгө оруулалтын холбогдох бодлого, зохицуулалтыг тодорхойлон уялдааг хангах, концесс болон төр, хувийн хэвшлийн түншлэлтэй холбоотой бодлогыг боловсруулах, томоохон хэмжээний төсөл, хөтөлбөрийн техник, эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулах, түүнчлэн төсвийн хөрөнгө оруулалтын төлөвлөгөөнд санал өгөх зэрэг чиг үүргүүдийг хамаарч байгаа юм.

Зураг 1. Үндэсний Хөгжлийн газрын бүтцийн схем

3.2. ГАДААД ХАРИЛЦААНЫ ЯАМ

Зураг 2.Гадаад харилцааны яамны бүтцийн схем

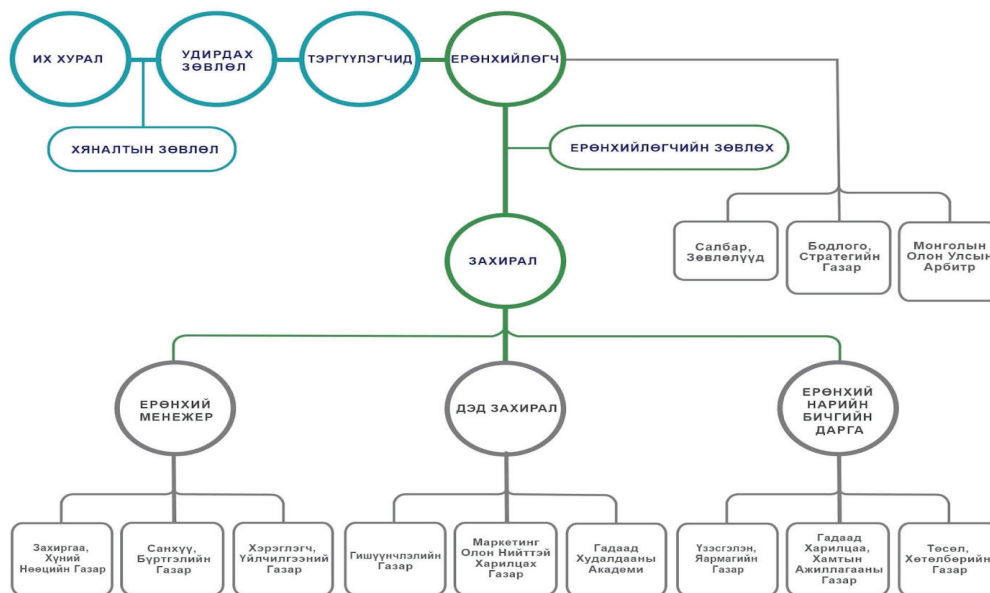
Гадаад харилцааны яамны Бодлого, төлөвлөлтийн газар болон бусад орон хариуцсан газар, нэгжүүд нь худалдаа, эдийн засгийн харилцааг өргөжүүлэх, чингэхдээ хөрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагааны шинэ нөөц бололцоог илрүүлэх, эдийн засгийн үр өгөөжтэй төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, хувийн хэвшил хоорондын харилцааг хөгжүүлэхэд яамны холбогдох газартай хамтран ажиллах чиг үүрэгтэйгээр оролцдог байна.

Гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны газар нь гадаад худалдаа, эдийн засгийн асуудал, түншлэл, чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах, олон улсын байгууллага, бүс нутаг, гадаадын орнуудтай хөгжүүлэх гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны нэгдсэн бодлого боловсруулах, төлөвлөх, зохицуулах, гадаад худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны чиглэлээр зохиогдох олон улсын эдийн засгийн форум, уулзалт, үзэсгэлэн худалдаанд бэлтгэх зэрэг чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг.

ОИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН

3.3. МОНГОЛЫН ҮНДЭСНИЙ ХУДАЛДАА АЖ ҮЙЛДВЭРИЙН ТАНХИМ

Зураг 3.Монголын Үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхимын бүтцийн схем

МҮХАҮТ нь Монголын Улсын бүх аймагт салбар танхимтай бөгөөд гадны 11 оронд 24 төлөөлөгчийн газартай.

Гадаад худалдаа, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжихэд МҮХАҮТ-ын дараах алба, газрууд ажилладаг.

- Гадаад харилцаа, хамтын ажиллагааны газар;
- Үзэсгэлэн яармагийн газар;
- Төсөл хөтөлбөрийн газар;
- Хэрэглэгч үйлчилгээний газар.

Хөрөнгө оруулагчдын санал хүсэлт бусад байгууллагуудын чиг үүргээс харахад хөрөнгө оруулагчдад таатай нөхцөл бол төрөөс хурдан шуурхай үйлчилж тусалж дэмжих тогтвортой институцтай, эрх зүйн хамгаалалттай буюу тогтвортой хууль эрх зүйн системтэй, цаашилбал бодлого зохицуулалттай холбоотой эрсдлийг бууруулж өгсөн нөхцлөөр ханган олон улсын бизнесийн соёлыг төлөвшүүлэх хэрэгтэй байгааг харуулж байна.

БҮЛЭГ ДӨРӨВ. ГАДААД ХУДАЛДАА, ГАДААДЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫГ ДЭМЖИХ ЧИГЛЭЛ ДЭХ ОЛОН УЛСЫН САЙН ТУРШЛАГА

4.1. ОЛОН УЛСЫН ХУДАЛДААНЫ ОДООГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ХАНДЛАГА

ДД	Судалгааны нэр	Гүйцэтгэгч (захиалагч) байгууллага	Гүйцэтгэсэн огноо	Эх сурвалжийг дарж үзэх холбоос
1	“Дэлхийн худалдааны сүүлийн үеийн мэдээ”	НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал	2020 он	https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcmisc2020d2_en.pdf
2	“COVID-19 ба олон улсын худалдаа: Асуудал ба үйл ажиллагаа”	ЭЗХАХБ (OECD)	2020 он	http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-international-trade-issues-and-actions-494da2fa/
3	“Хөрөнгө оруулалтын бодлогын хүрээ (ХОБХ)-ний хэрэглэгчдийн заавар”	ЭЗХАХБ (OECD)	2012 он	http://www.oecd.org/investment/toolkit/policyareas/trade/PFItoolkitTRADE.pdf

НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурлаас гаргадаг **“Дэлхийн худалдааны сүүлийн үеийн мэдээ”** тайлангийн 2020 оны 6-р сарын мэдээнд COVID-19 цар тахал дэлхийн худалдааны урсгал болон чиг хандлагад хэрхэн нөлөөлж буй талаар дараах дүгнэлтүүдийг гаргажээ.

- 2020 оны 1-р улирлын үеэр ихэнх улс орнуудын гадаад худалдаа багассан бөгөөд 2020 оны 2-р улиралд улам ихээр буурсан.
 - Ихэнх бүс нутагт худалдааны уналт үргэлжилсээр байгаа хэдий ч Зүүн Ази, Номхон далайн бүс нутагт сэргэлтийн шинж тэмдэг ажиглагдаж байна.
 - Хөдөө аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүний худалдаа тогтвортой байгаа ч автомашин, эрчим хүчний салбарын худалдаа уналтад өртөв.
 - COVID-19 цар тахалтай холбоотой эмнэлгийн бүтээгдэхүүний худалдаа 2020 оны 4-р сард хоёр дахин өссөн байна.

Зураг 1. 2006-2020 оны гадаад худалдааны өсөлт

Эх сурвалж: НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал, “Дэлхийн худалдааны сүүлийн үеийн мэдээ” (2020)

- Худалдааны бууралт нь дэлхий даяар анзаарагдаж байгаа ч хөгжиж буй орнуудын худалдаа хөгжсөн орнуудынхтай харьцуулахад 4-р сард илүү хурдан буурсан.
 - Энэ нь ялангуяа импортын хувьд мэдэгдэхүйц байна. Хөгжиж буй орнуудын хувьд зах зээлийн эргэлт буурсантай холбоотойгоор экспортын хэмжээ буурсан байх магадлалтай ч импортын бууралт зөвхөн хэрэгцээний улмаас биш, валютын ханшийн өөрчлөлт, өр, гадаад валютын хомсдол зэрэг асуудлуудаас үүдсэн байж болзошгүй.

Зураг 2. Хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын 2020 оны 1 болон 2-р улирлын худалдаа

2020 оны 4-р сард хөгжиж буй орнуудын худалдаа эрс буурсан				
	Улирал 1 2020		Улирал 2 2020	
	Импорт	Экспорт	Импорт	Экспорт
Хөгжсөн орнууд	↓ 6%	↓ 3%	↓ 10%	↓ 14%
Хөгжиж буй орнууд	↓ 2%	↓ 7%	↓ 19%	↓ 18%
Хөгжиж буй орнуудын хооронд	↓ 2%		↓ 14%	

Эх сурвалж: НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал, “Дэлхийн худалдааны сүүлийн үеийн мэдээ” (2020)

4.1.1 Цар тахлын үеийн гадаад худалдааны бодлогын зөвлөмжүүд

ЭЗХАХБ-ын боловсруулсан “Коронавирусын (COVID-19) эсрэг бодлогын хариу арга хэмжээ” цувралын нэг болох “COVID-19 ба олон улсын худалдаа: Асуудал ба үйл ажиллагаа” судалгаанд цар тахлын үед хэрэгжүүлэх худалдааны бодлогын зөвлөмжүүдийг тусгасан байна. Үүнд:

1. Ил тод байдлыг сайжруулах замаар тухайн улсын худалдаа болон олон улсын зах зээлд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх.
 - Хүчтэй, олон талыг харгалзсан, ил тод мэдээллийн бааз нь үндэсний худалдааны бодлогын арга хэмжээ, худалдааны эргэлтийг хадгалах олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ.
2. Хангамжийн сүлжээг үргэлжлүүлэн ажиллуулах, ялангуяа нэн хэрэгцээтэй эд зүйлсийн сүлжээг.
 - Эмнэлгийн хэрэгсэл, хүнсний бүтээгдэхүүн, мэдээлэл технологийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ зэрэг хямралын үед зайлшгүй шаардлагатай бараа бүтээгдэхүүний хангамжийн сүлжээг нээлттэй байлгаж, ажиллуулах нь чухал тэргүүлэх чиглэл юм. Гэвч хорио цээрийн улмаас сүлжээг бүрэн хэмжээнд ажиллуулахад нэлээдгүй саад бэрхшээл тулгараад байгаа билээ. Иймд эдгээр асуудлуудыг (тээврийн боомтуудын хязгаарлагдмал үйл ажиллагаа гэх мэт) шийдвэрлэхийн тулд засгийн газрууд болон хувийн хэвслүүд хамтарч ажиллах нь зүйтэй.

3. Байдлыг улам дордуулахаас зайлсхийх.

- Одоогийн цар тахлын үед зайлшгүй учрах хохирлууд их байгаа тул худалдаачид болон хэрэглэгчдэд зардлыг нэмэгдүүлдэг үйлдлээс зайлсхийх хэрэгтэй. Эдгээрээс хамгийн чухал нь эмнэлгийн тоног төхөөрөмж болон хүнсний бүтээгдэхүүн зэрэг зайлшгүй шаардлагатай бараа бүтээгдэхүүний экспортын хязгаарлалтаас зайлсхийх шаардлагатай байна.
 - 2007-2008 оны хүнсний үнийн хямралын сургамж бол экспортын хязгаарлалт нь өөрөө өөртөө хохирол учруулах жор болж, хүн бүрийн хүнсний аюулгүй байдлыг алдагдуулдаг. Туршлагаас харахад экспортын хязгаарлалт нь дотоодын үнийг түр зуур бууруулж, хүртээмжийг нэмэгдүүлдэг боловч энэ нь дотоодын үйлдвэрлэлийг сааруулдаг тул ашиг тус нь богино хугацааны шинж чанартай байдаг.
- COVID-19 цар тахалтай тэмцэхэд амьсгалын аппарат, амны хаалт гэх мэт зайлшгүй шаардлагатай эмнэлгийн хэрэгслийн дэлхийн нийт хангамжийг даруй нэмэгдүүлэх хэрэгтэй байна. Засгийн газрууд үйлдвэрлэлийн чадавхыг нэмэгдүүлэх (үүнд хувийн хэвшилтэй хамтран ажиллах) болон орон нутгийн, бүс нутгийн, дэлхийн зах зээлд яаралтай хөрөнгө оруулах хэрэгтэй.
- Засгийн газрууд итгэлийг нэмэгдүүлэх, худалдааны ачааллыг бууруулах зорилгоор шинэ тариф, худалдааны хязгаарлалтын арга хэмжээ авахгүй байх нь зүйтэй.

4. Алсын хараатай арга хэмжээ авах, түүний үр нөлөө удаан хугацаанд мэдрэгдэх болно.

- Одоо үзүүлж буй дэмжлэгийн арга хэмжээнүүд нь дэлхийн өрсөлдөөний талбар дахь байр сууринд чухал нөлөө үзүүлэх болно. Дэмжлэгийг хэрхэн үзүүлэх нь харилцан уялдаатай зах зээлээс олсон орлогыг олон улсын хэмжээнд хэрхэн хуваарилагдахад нөлөөлж болзошгүй.

4.1.2 Гадаад худалдааны бодлогын зөвлөмжүүд

ЭЗХАХБ-ын гаргасан Хөрөнгө оруулалтын бодлогын хүрээ (ХОБХ)-ний хэрэглэгчдийн заавар нь хүрээг хэрэгжүүлсэн орнуудын туршлага дээр суурилсан бөгөөд тодорхой практик хэрэгжилтийн зааврыг бодлого боловсруулагчдад хүргэхийг зорьсон. Үүнийг боловсруулахад Засгийн газрын гишүүд, ХОБХ-ний бодлогын чиглэлүүдээр мэргэшсэн ЭЗХАХБ-ын хороод болон бусад байгууллагууд оролцсон байна. Энэ баримт бичиг нь ХОБХ-ний худалдааны бодлогын бүлэг дэх зөвлөмжийн дагуу хэрэгжилт, урьдчилан таамаглалт, ил тод байдал зэрэг үр нөлөөтэй худалдааны бодлогыг боловсруулах аргачлалыг санал болгодог.

Худалдааны бодлогын талаарх ХОБХ-ний зөвлөмж дараах зүйлтэй холбоотой байна:

- **Гаалийн журам, үйл ажиллагаа (customs procedure)**

- Засгийн газар энэ чиглэлээр зардлуудыг бууруулахад хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй. Гаалийн журам, зохицуулалт,

захиргааны горим нь үндэсний болон олон улсын хууль тогтоомжийг даган мөрдөх, гадаадад үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн хэрэглэгчдийг хамгаалах, тарифын орлогууд зэрэг нь ихэнх хөгжиж буй орнууд, тэр дундаа буурай хөгжилтэй орнуудын Засгийн газрын орлогын гол эх үүсвэрүүдийн нэг байдаг.

- Гэсэн хэдий ч гаалийн журмыг хялбаршуулах нь эдгээр журмын бодлогын зорилтуудыг үргэлжлүүлэн биелүүлэхийн зэрэгцээ бүх үйлчлүүлэгчдэд гаалийн холбогдох зардлуудыг бодитой бууруулах боломжтой. Шаардлагагүй, эсхүл төвөгтэй шат дамжлага нь олон улсын нийлүүлэлтийн сүлжээнээс хүртэх үр шимийг бүрэн ашиглахад бэрхшээл учруулан, дотоодын болон гадаадын хөрөнгө оруулалтыг бууруулж болзошгүй.
- Хэлцлийн зардлыг (transaction costs) бууруулахын тулд илүү ил тод, урьдчилан тооцоолж болохуйц шат дамжлагатай байх, үл ялгаварлан нэгэн жигд хилийн шаардлагыг тавих, бүрдүүлэлтийн хялбаршуулсан систем нэвтрүүлэх, олон улсын стандарт болон хамтын ажиллагааны зохицуулалтад нийцсэн программ болон гаалийн бүрдүүлэлтийн цахим системийг нэвтрүүлэх замаар бууруулах боломжтой.
- Гаалийн удирдлагын үр ашгийг сайжруулахыг эрмэлзэж буй Засгийн газрууд нь дараах зүйлсийг хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. 1/ бодит гүйцэтгэлийг тогтоох, үнэлэх 2/. Олон улсын шилдэг туршлагаудтай харьцуулалт хийх 3/. чадавхыг бэхжүүлэхэд тэргүүлэх чиглэлээ тодорхойлох 4/. шаардлагатай гэж үзвэл олон улсын стандартыг нэвтрүүлэх.

● **Гадаад худалдааны бодлогын тодорхойгүй байдал**

- Хөрөнгө оруулагчдад худалдааны бодлого тодорхой биш гэхэд урьдчилан таамаглахуйц боломжтой байх нь чухал. Иймд Засгийн газар аливаа худалдааны бодлогод өөрчлөлт оруулах бол энэ чиглэлээр хөрөнгө оруулагчид болон сонирхогч талуудтай зөвлөлдөх хэрэгтэй. Учир нь хөрөнгө оруулагчдын хувьд худалдааны бодлого нь урьдчилан таамаглахуйц, тогтвортой, ил тод байснаар ялангуяа гадаадын фирмүүдэд учрах эрсдэлийг бууруулдаг. Харин бодлого тодорхой бус үед гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт бага байдаг.

● **Олон улсын худалдааны гэрээ, хэлэлцээр**

- Зах зээлийг өргөтгөх Олон улсын худалдааны гэрээнүүд болон Дэлхийн худалдааны байгууллагад хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэх замаар хөрөнгө оруулалтын боломжуудыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг Засгийн газар идэвхтэй авч байх шаардлагатай. Олон талт, хөнгөлөлттэй худалдаа болон хөрөнгө оруулалтын гэрээнүүдэд хууль ёсны үүрэг амлалт хүлээх нь хөрөнгө оруулалтыг татахад тустай.
- Нэг талт либералчлал нь олон улс оронд (ялангуяа гадаадын хөрөнгө оруулалт, үйлчилгээний салбарын бодлого дээр) өргөн цар хүрээтэй байдаг бол хэд хэдэн улс орон нь хөнгөлөлттэй худалдаа, хөрөнгө оруулалтын гэрээний дагуу төлөвлөсөн

либералчлалын илүү хурдан, өргөн хүрээтэй амлалтуудаар дамжуулан эдийн засгийн хөгжлөө хурдасгахыг эрмэлздэг.

- Доха Хөгжлийн Хөтөлбөрт (The Doha development Agenda) үндэсний хөгжлийн зорилтуудын өргөн хүрээнд худалдааны хэлэлцээр боловсруулах, хэрэгжүүлэх засгийн газруудын чадавхыг сайжруулах нь ихээхэн нөөц шаарддаг болохыг дэлхий дахинаа онцолжээ. Иймд дараах шалгуур, гүйцэтгэлийн үзүүлэлтийг хянах шаардлагатай байна.
 - Худалдааны дэд бүтцэд тулгамдаж буй гол саадыг арилгах;
 - Зохицуулалтын институцийг бэхжүүлэх;
 - Засгийн газрын хэмжээнд дүн шинжилгээ хэлэлцээр хийх чадварыг нэмэгдүүлэх;
 - Бүтээгдэхүүн үйлчилгээний нийлүүлэлтийн чадавхыг сайжруулах.
- **Худалдааны бодлогуудын тойм (Зарим салбарт хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжиж, зарим салбарт эсрэгээр үйлчлэхэд чиглэсэн худалдааны бодлогыг хэрхэн хянах вэ?)**
 - Засгийн газрууд зарим тохиолдолд зорилтот салбарт хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор импортын тариф, татаас зэрэг худалдааны бодлогын хэрэгслүүдийг ашигладаг. Ингэснээр нөөцийн хуваарилалтыг гажуудуулан, хөрөнгө оруулалтын орчинд сөргөөр нөлөөлөхгүй байх тал дээр анхаарах шаардлагатай. Зарим тодорхой салбаруудад оруулсан хөрөнгө оруулалтыг дэмжих нь ил тод, олон улсын өмнө хүлээсэн үүрэг, амлалттай нийцэх ёстой.
 - Үүний тулд зохицуулалтын нөлөөллийн үнэлгээний шинжилгээ буюу Regulatory Impact Assessment (RIA) analysis-г ашиглаж болно. Энэ шинжилгээ нь ихэнх хөгжингүй орнуудад нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх нөлөөллийг хэмжихэд ашиглагддаг хэрэгсэл бөгөөд цахилгаан, эрчим хүч, харилцаа холбоо, тээвэр, санхүүгийн үйлчилгээнүүд зэрэг зохицуулалт өндөртэй салбаруудад хамаарна.
- **Худалдааны хязгаарлалт- Импортын бүрэлдэхүүн (inputs)**
 - Үйлдвэрлэлийн төрөлжсөн байдал нь бүтээмжийг дээшлүүлдэг ба үйлдвэрлэлтийн завсрын бүтээгдэхүүнийг хэрэгцээний хэмжээнд хүртэхэд саад учруулж, өртгийг нэмэгдүүлдэг аливаа худалдааны бодлого нь дотоодын пүүсүүдийн бизнесийн хангамжийн сүлжээнд оролцох, эсхүл шинэ хөрөнгө оруулалт татах чадварт удаан хугацаанд нөлөөлдөг.
 - Илүү либералчилсан худалдаа, хөрөнгө оруулалтын дэглэм, технологийн хөгжил нь дэлхий дахинаа нийлүүлэлтийн сүлжээг амжилттай тархах боломжийг олгосон. Ийм сүлжээнд хөрөнгө оруулалт татахыг хүсч буй улс орнууд завсрын бүтээгдэхүүн болон үйлчилгээний (distortions) худалдааны гажуудлыг багасгах нь зүйтэй.

● **Экспортын санхүүжилт ба эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ**

- Хил дамнасан гүйлгээг хялбарчлах, валютын ханш шилжүүлэх, гүйлгээний даатгал, экспортын санхүүжилт зэрэг нь худалдаа, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтад эерэг нөлөөтэй. Хөгжиж буй орнуудаас холбогдох арга хэмжээ, санхүүгийн хэрэгслийг нэвтрүүлэх болон хэрэгжүүлэх ажлыг түргэсгэхэд шаардлагатай техникийн туслалцаа хүлээн авахтай холбоотой.
- Энэ чиглэлээр Дэлхийн Банк Групп–ын Олон улсын санхүүгийн Корпораци нь Дэлхийн худалдааны санхүүжилтийн хөтөлбөрийг (Global trade finance programme GTFP) хөгжиж буй зах зээлийн банкуудтай хийх худалдааны төлбөрийн эрсдэлийг хэсэгчлэн, эсхүл бүтэн баталгаажуулах зорилгоор байгуулагдсан.

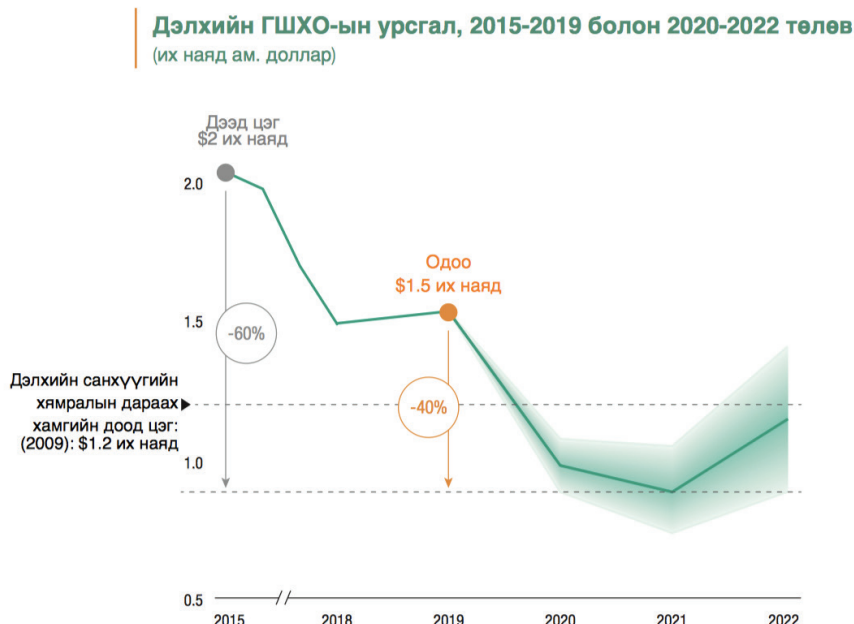
4.2. ОЛОН УЛСЫН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ОДООГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ, ХАНДЛАГА

№	Судалгааны нэр	Гүйцэтгэгч (захиалагч) байгууллага	Гүйцэтгэсэн огноо	Эх сурвалжийг дарж үзэх холбоос
1	“Дэлхийн Хөрөнгө Оруулалтын Тайлан”	НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал	2020 он	https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2020_en.pdf
2	“Дэлхийн хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадварын тайлан”	Дэлхийн Банк	2017-2018 он	https://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/978-1-4648-1175-3
3	“Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал”	Дэлхийн банк групп ба Үндэсний хөгжлийн газар (World Bank Group, NDA of Mongolia)	2018 он	http://nda.gov.mn/backend/files/nlPra39MTkcc2Wi.pdf
4	“Ковид-19-ийн үеийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд”	Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (ЭЗХАХБ)	2020 он	http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/investment-promotion-agencies-in-the-time-of-covid-19-50f79678/#section-d1e227
5	“Гадаад орнуудын хөрөнгө оруулалтын бодлого, хууль тогтоомжийн харьцуулсан судалгаа”	Үндэсний хөгжлийн газар (NDA of Mongolia)	2020 он	

НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурлаас жил бүр шинэчлэн гаргадаг “Дэлхийн Хөрөнгө Оруулалтын Тайлан” нь дэлхийн болон бүс нутгийн шууд хөрөнгө оруулалтын чиг хандлагыг хянах, үндэсний болон олон улсын хөрөнгө оруулалтын бодлогын хөгжлийг баримтжуулах зорилготой. 2020 оны тайланд COVID-19 цар тахал, хөрөнгө оруулалтын бодлогын өөрчлөлтүүд, аж үйлдвэрийн шинэ хувьсгал дэлхийн гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО)-ын урсгалд хэрхэн нөлөөлж буйг шинжилж дараах дүгнэлтүүдийг гаргажээ.

- COVID-19 цар тахлаас үүдэх эдийн засгийн хямрал нь 2020, 2021 онуудад дэлхийн ГШХО эрс буурахад хүргэнэ.
 - Дэлхийн шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал 2019 онд 1.54 их наяд ам.доллараас 40 хувь хүртэл буурах төлөвтэй байна. ГШХО 2005 оноос хойш анх удаа нэг их наяд ам.доллараас доош түвшинд хүрэх болно. Улмаар ГШХО 2021 онд цаашид 5-10 хувиар буурч, 2022 онд сэргэх төлөвтэй байна.

Зураг 3. Дэлхийн гадаад шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал

Эх сурвалж: НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал, “Дэлхийн Хөрөнгө Оруулалтын Тайлан” (2020)

- Хорио цээрийн улмаас одоо хэрэгжиж буй хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн хэрэгжилт удааширч байна. Хөрөнгө оруулагчид эдийн засгийн хямралын төлөвөөс хамааран шинэ төсөвт хөрөнгө оруулахаас эргэлзэнэ.
- Үр нөлөө нь дэлхий даяар мэдрэгдэх боловч бүс нутгаас хамаарч харилцан адилгүй байна. Хөгжиж буй эдийн засгууд олборлолтын салбар дахь хөрөнгө оруулалтад ихээр найддаг ба хөгжсөн орнуудтай адил хэмжээний арга хэмжээ авч чадахгүй тул ГШХО-ын уналтад илүү өртөнө. Ази бүсийн хөгжиж буй орнуудын ГШХО 30-45 хувиар буурах төлөвтэй байна.
- Улсууд COVID-19 цар тахлын эсрэг арга хэмжээнд хөрөнгө оруулалтын бодлогоо шинэчилж байна.
 - Цар тахлын сөрөг нөлөөг бууруулах арга хэмжээ:
 - Хөрөнгө оруулагчдад онлайнар тусламж үзүүлж хөрөнгө оруулалтыг хөнгөвчлөх

- Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд хувьсаж буй нөхцөл байдалд тааруулан цар тахалтай холбоотой үйлчилгээ үзүүлэх
- Эрүүл мэндийн салбар дахь хөрөнгө оруулалтыг урамшуулах
- Зарим улсууд дотоодын үйлдвэрүүдээ (эрүүл мэнд болон бусад стратегийн салбарын) гадаадын худалдан авалтаас (foreign takeover) хамгаалах зорилгоор хөрөнгө оруулалтыг хянаж шалгах механизмыг чангалсан. Сүүлийн хэдэн жилд хөгжсөн улсууд үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үүднээс стратегийн салбарууд дахь хөрөнгө оруулалтыг нарийвчлан шалгах болсон билээ.

Зураг 4. Үндэсний хөрөнгө оруулалтын бодлогын өөрчлөлтүүд 2003-2019 (%)

Эх сурвалж: НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал, “Дэлхийн Хөрөнгө Оруулалтын Тайлан” (2020)

- Цар тахал нь хөрөнгө оруулалтын бодлогод удаан хугацаанд нөлөөлж болзошгүй
 - Энэ нь нэг талаас стратегийн ач холбогдол бүхий салбарууд руу чиглэсэн гадаадын хөрөнгө оруулалтад тавигдах шаардлагыг чангатгаж, хязгаарласан бодлого руу шилжих суурийг бэхжүүлж магадгүй.
 - Нөгөө талаар, хөрөнгө оруулалт эдийн засгийн хямралаас гарахад чухал үүрэг гүйцэтгэх тул үүний төлөөх өрсөлдөөн ихсэж болзошгүй.
- Олон улсын хөрөнгө оруулалтын хэлэлцээрийн дэглэм шинэчлэгдэж байна.

- Олон улсын түвшинд, засгийн газраас хямралын эсрэг авах арга хэмжээ олон улсын хөрөнгө оруулалтын хэлэлцээрүүдийн шаардлагуудтай харшилдах магадлалтай.
- 2019 онд цуцлагдсан хэлэлцээрүүдийн тоо (34) хоёр дахь удаагаа шинээр байгуулагдсан хэлэлцээрүүдийн тоог (22) давсан байна. Ингэснээр цуцлагдсан олон улсын хөрөнгө оруулалтын хэлэлцээрийн нийт тоо 349 хүрчээ.
- 2019 онд хөрөнгө оруулагчийн төрийн байгууллагатай байгуулсан гэрээний харилцаанаас үүссэн 1000 гаруй маргааны шүүх шийдвэрлэсэн байна. Үүнээс хамгийн дуулиантай 55 хэргүүдийн ихэнх нь 1990 оноос өмнөх байгуулагдсан олон улсын хөрөнгө оруулалтын гэрээ эзэлж байна. Төр хариуцлага хүлээнэ гэсэн шүүхийн шийдвэрүүдийн хохирол барагдуулах хэмжээ хэдэн саяас 8 тэрбум доллар хүртэл тогтоогдож байв.

Зураг 5. Цар тахлын эсрэг хөрөнгө оруулалтын бодлогын чиг хандлага

Эх сурвалж: НҮБ-ын Худалдаа, хөгжлийн бага хурал, “Дэлхийн Хөрөнгө Оруулалтын Тайлан” (2020)

4.2.1 Хөгжиж буй улс орнууд хөрөнгө оруулагчдыг татах зөвлөмж

Дэлхийн Банкны 2017-2018 оны “Дэлхийн хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадварын тайлан”-д хөгжиж буй орнуудад гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг (ГШХО) өдөөж буй хүчин зүйлсийн талаарх шинэ ойлголт, нотолгоо, шууд хөрөнгө оруулалтын улсын хөгжилд гүйцэтгэх үүргийг танилцуулж байна. Энэхүү ойлголтууд нь хөрөнгө оруулагчдын хэтийн төлөвийн талаарх шинэ судалгаа, бэлэн дата болон нотолгоонд хийгдсэн дүн шинжилгээ, хөрөнгө оруулалтын бодлогыг боловсруулах, хэрэгжүүлэх чиглэлийн олон улсын шилдэг туршлагын нарийн судалгаа зэрэг янз бүрийн эх сурвалжаас үүдэлтэй юм. Мөн тайланд хөгжиж буй орнуудын засгийн газарт практик, хэрэгжүүлж болохуйц зөвлөмжийг

санал болгож байна. Хөгжиж буй орнуудад хөрөнгө оруулалт хийж буй үндэстэн дамнасан корпорацуудын 750 гаруй удирдах ажилтнуудын дунд явуулсан судалгаа нь хөрөнгө оруулагчдад чухал асуудлуудыг тодорхойлов.

1. Экспортын чиг баримжаатай “үр ашгийг эрэлхийлсэн” (үйлдвэрлэлийн өртөг бага байгаа газарт очдог) гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтад оролцдог хөрөнгө оруулагчид нь бусад хөрөнгө оруулагчдаас илүүтэй уялдаа холбоо, урамшуулал, худалдааны хэлэлцээрүүд, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагийн үйлчилгээг онцолдог.

- Татварын чөлөөлөлт гэх мэт урамшууллыг “үр ашгийг эрэлхийлсэн” ГШХО-д хамрагдсан хөрөнгө оруулагчдын 64 хувь нь чухал гэж үздэг бол бусад төрлийн ГШХО-д хамрагдаж буй түншүүдийн 47 хувь ийнхүү үздэг байна.
- Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагийн үйлчилгээг “үр ашгийг эрэлхийлсэн” ГШХО-д хамрагдсан хөрөнгө оруулагчдын 64 хувь нь чухал гэж үнэлдэг бол бусад хөрөнгө оруулагчдын тал орчим хувь нь чухал хэмээн үнэлдэг.

2. Хөрөнгө оруулагчдын гуравны нэгээс илүү хувь нь бүх олдсон ашгийн хөрөнгөөр хүлээн авагч улсад дахин хөрөнгө оруулалт хийдэг. Хөрөнгө оруулагчид бизнесээ өргөжүүлэхэд нь дэм болох бодлогыг зөвхөн өөрсдийг нь татах зорилготой бодлогоос илүү үнэлдэг.

3. Хөрөнгө оруулалтын хамгаалалтын баталгаа нь бүх төрлийн ГШХО-д хөрөнгө оруулалтыг урт хугацаанд тогтоох, өргөжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нийт хөрөнгө оруулагчдын 90 гаруй хувь нь янз бүрийн эрх зүйн хамгаалалтыг чухал, нэн чухал гэж үнэлдэг бөгөөд судалгаанд хамрагдсан бүх хүчин зүйлсийн дунд хамгийн өндөр үнэлгээ авсан байна.

- Эдгээр баталгаанд валютыг гадаад руу болон гадаадаас шилжүүлэх эрх болон хөрөнгийг албадан хураах, гэрээг зөрчих, засгийн газрын ил тод бус, дур зоргоор авирлах явдлуудаас хамгаалах эрх зүйн хамгаалалт орно.

4. Хөрөнгө оруулагчид дотоодын ханган нийлүүлэгчдийн одоогийн чадавх, ур чадварыг өндөр үнэлдэг ч дотоодын ханган нийлүүлэгчдийн хүртээмжийн талаар мэдээлэл өгөх гэх мэт засгийн газрын дэмжлэгт чухал ач холбогдол өгдөг.

- Гадаадын хөрөнгө оруулагчид үйлдвэрлэлд шаардлагатай орцынхоо 43 орчим хувийг тухайн улсаас хангаж байгаа тул ханган нийлүүлэгчидтэй гэрээ байгуулж, бизнес эрхлэгчидтэй холбоо тогтоосноор дотоодын хувийн хэвшилд чухал ач холбогдолтой үр өгөөжийг бий болгох боломжтой юм.

5. Хөгжиж буй улс оронд үйл ажиллагаагаа зогсооход хүрсэн хөрөнгө оруулагчдын 30 орчим хувьд хөрөнгө оруулалтаас гарах зарим шалтгаан, тухайлбал, макро эдийн засгийн тогтворгүй нөхцөл байдал болон бодлого, хяналтын тодорхойгүй байдал зэргээс зайлсхийх боломжтой байв.

- Хөрөнгө оруулагчдын дөрөвний гурав ($\frac{3}{4}$) нь улс төрийн эрсдэлийн улмаас үйл ажиллагаа нь доголдсон.

Эдгээр хөрөнгө оруулагчдын дөрөвний нэг ($\frac{1}{4}$) нь хөрөнгө оруулалтаа цуцалсан, эсхүл буцаан татсан.

- Хэдий ноцтой хэргүүд нэлээд ховор тохиолддог ч сөрөг нөлөө нь хүчтэй байдаг. Гэрээг зөрчсөн тохиолдолд хөрөнгө оруулагчдын гуравны нэгээс ($\frac{1}{3}$) дээш хувь нь хөрөнгө оруулалтаа цуцалсан, эсхүл буцааж авсан. Хөрөнгийг албадан хураасан тохиолдолд бараг тал хувь нь мөн хөрөнгө оруулалтаа цуцалсан эсхүл буцааж авсан.

Зураг 6. Хөрөнгө оруулагчдын зорилго

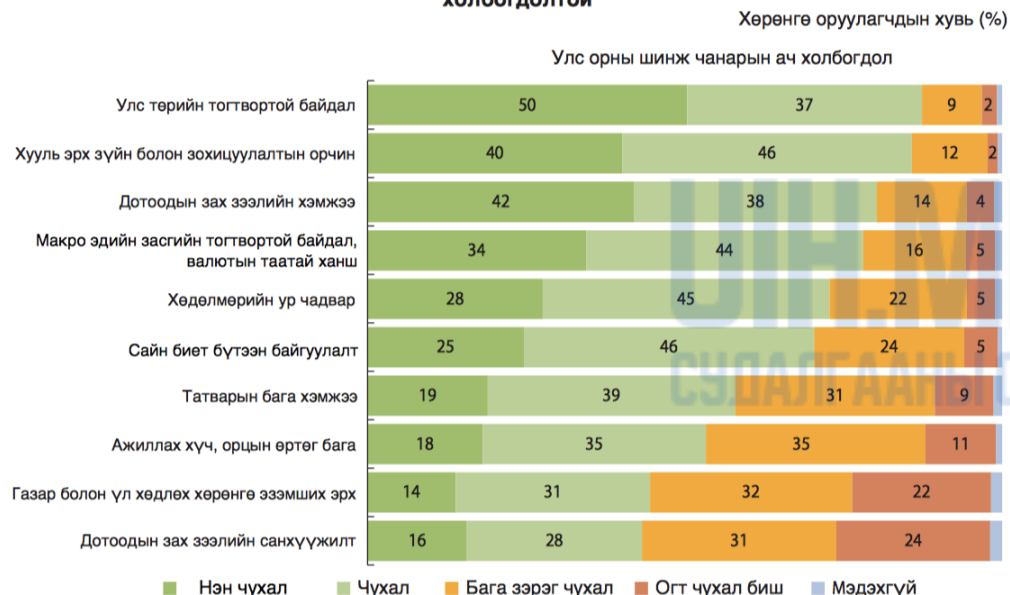
Ихэнх хөрөнгө оруулагчид олон талын зорилготой бөгөөд зах зээлийг эрэлхийлж байдаг
Хөрөнгө оруулагчдын хувь (%)

Эх сурвалж: Дэлхийн Банк Групп, “Дэлхийн хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадварын тайлан” (2017-2018)

Зураг 7. Хөрөнгө оруулагчдын хувьд ач холбогдлууд

Бизнес эрхлэхэд ээлтэй хууль эрх зүйн орчин нь хөрөнгө оруулагчдын хувьд чухал ач холбогдолтой

Эх сурвалж: Дэлхийн Банк Групп, “Дэлхийн хөрөнгө оруулалтын өрсөлдөх чадварын тайлан” (2017-2018)

4.2.2 Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд

“Монгол улсын Хөрөнгө оруулалтын орчны шинэчлэлийн зураглал” судалгааг Олон Улсын Санхүүгийн Корпорацийн зөвлөх үйлчилгээ бүхий “Хөрөнгө оруулалтын бодлого, хөдөө аж ахуйн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих” төслийн хүрээнд Япон Улсын Засгийн газрын санхүүжилтээр Дэлхийн Банк Группын Макро эдийн засаг, худалдаа болон хөрөнгө оруулалтын олон улсын баг хийж гүйцэтгэсэн. Энэхүү судалгааны тайланд Монгол дахь гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг (ГШХО) өргөжүүлэх, шинэ хөрөнгө оруулалт татах мөн эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд чиглэсэн хөрөнгө оруулалтын шинэ бодлого, стратегийг боловсруулахад шаардлагатай авах арга хэмжээнүүдийг Монгол Улсын Засгийн газарт санал болгосон билээ. Үүнээс Хавсралт Г хэсэг дээр дурдсан гадаадын хөрөнгө оруулалтын зохицуулалтын чухал хэсэг болох хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагийн талаарх зөвлөмжүүдийг (бусад орнуудын жишээний дагуу) онцолж лавлагаанд тоймлож дурдлаа.

- Олон улсын туршлагаас харахад хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үндсэн агентлагийн (хөрөнгө оруулалтыг дэмжих тусгай нэгж) үйл ажиллагаа болон бүтэц зохион байгуулалт нь бусад төрийн холбогдох байгууллагуудтай нягт холбоотой ажиллах нь нэн шаардлагатай гэж дурджээ.
- Үндсэн чиг үүрэгт хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих (ГШХО-ыг зорилтот салбарууд руу татах, хөрөнгө оруулалтын бодлого дээр зөвлөх, уулзалт зохион байгуулж дүрэм, журам, зохицуулалт тал дээр туслалцаа үзүүлэх) ба дэмжин туслах бусад үйл ажиллагаанууд (ЖДҮ-ийг хөрөнгө оруулагчидтай холбох, экспорт болон гадагшаа хийх хөрөнгө оруулалт дээр зөвлөх) багтана. Харин хөрөнгө оруулалтын бодлоготой хамааралтай зохицуулалтад тус агентлагууд оролцдоггүй.

Олон улсын агентлагуудын нийтлэг шинж чанаруудад:

- Засгийн газрын тэргүүлэх нэгжид хамааралтай байх ба тэдний зүгээс хөрөнгө оруулалт болон ГШХО татахад өндөр ач холбогдол өгч, тэргүүний зорилтоо болгосон байх.
- Байгууллагын болон санхүүгийн хувьд бие даасан (эсхүл хагас бие даасан), улс төрийн нөлөөнөөс ангид, өөрийн чиг үүрэг, стратегиа хэрэгжүүлэхдээ хувийн хэвшлийн байгууллага шиг уян хатан ажилладаг байх.
- Зохицуулалтын чиг үүргийг (үүнд нэг цонхны үйлчилгээ мөн хамаардаг) хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаанаас ангид байдлаар төрийн захиргааны өөр байгууллага, нэгж хариуцан гүйцэтгэх нь зүйтэй.
- Зорилтот хөрөнгө оруулалтыг стратегийн салбар/аж үйлдвэрт татахад чиглэсэн үйл ажиллагаа нь зардал, үр дүнгийн харьцааны хувьд хамгийн сайн үр дүнг үзүүлдэг байх.
- Төрийн болон хувийн хэвшлийн туршлагатай боловсон хүчинг ажиллуулан Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлаг нь төрийн болон хувийн хэвшлийн гол оролцогчид, хөрөнгө оруулагчдын аль алинд нь хамааралтай болохыг харуулах

Зураг 8. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагуудын чиг үүргийн зохицуулалт

		Заавал хэрэгжүүлэх (үндсэн чиг үүрэг)	Нэмэлт чиглэл, у/а-ны журмаар хийж болно. Гэхдээ бие даасан бүтэц, нэмэлт хүний нөөц шаардагдана	Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаатай нийцэхгүй чиглэлүүд
Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих	Маркетинг			
	Мэдээллээр хангах			
	Уулзалт, үйлдвэр, газар дээр нь очих, дүрэм, журам, зохицуулалтууд			
	Хөрөнгө оруулагчдад дөхөм үйлчилгээ			
	Бодлогын зөвлөгөө			
Дэмжин туслах үйл ажиллагаа:	Экспорт			
	Гадагшаа хийх хөрөнгө оруулалт			
	Гадаадын хөрөнгө оруулагчдтай ЖДҮ-ийг холбох суваг			
	ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх			
Захиргаа, удирдлага/зохицуулалт	Дүрэм, журам, зохицуулалтын удирдлага (нэг цэгийн үйлчилгээ, гэрчилгээ, урамшуулал)			
	Төрийн мэдлийн газар, хөрөнгийн удирдлага			
	Концессийн удирдлага/хэлцэл (дэд бүтэц, уул уурхайн аж үйлдвэр)			
	Төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны удирдлага			

Эх сурвалж: Дэлхийн Банк Группын Хөрөнгө оруулалтын бодлого, дэмжлэгийн асуудал хариуцсан газар

COVID-19 цар тахлын улмаас хөрөнгө оруулалтын төдийгүй эдийн засгийн нөхцөл байдал болон хөрөнгө оруулагчдын хандлага өөрчлөгдөж байгаатай холбогдуулан Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (ЭЗХАХБ) “Ковид-19-ийн үеийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд” судалгаа гаргажээ. Үүнд дурдагдсан арга хэмжээнүүдэд:

- **Богино хугацаанд:**
 - Дахин зохион байгуулалт ба инноваци
 - ЭЗХАХБ орнуудын ихэнх агентлагууд өөрсдийн вебсайтад засгийн газрын дэмжлэг болон хорио цээрийн талаарх тусгай, тогтмол шинэчлэгддэг COVID-19 хэсгийг байрлуулсан. Зарим хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд пүүсүүдэд туслах бүтээлч дижитал хэрэгслийг ашиглаж байна. Жишээ нь:

- Эстон Улс дахь агентлаг нь хиймэл оюун ухааныг ашиглан ажилладаг онлайн чат туслах (SUVE)-ыг бий болгож, энэ нь хөрөнгө оруулагчдад COVID-19 талаарх мэдээллийг өгөхөөр болжээ.
 - Чех Улс дахь агентлаг нь Аж үйлдвэр, худалдааны яамтай хамтран хямралын үед компаниудад хамтран ажиллах боломжийг олгохын тулд онлайн платформ бий болгосон.
 - Франц Улс дахь агентлаг пүүсүүдэд янз бүрийн зах зээлд цар тахлын улмаас үүсэж буй өөрчлөлтүүдийг хянах боломжийг олгох зорилготой интерактив хэрэгслийг зохиов.
 - Ерөнхийд нь авч үзвэл сайн хөгжсөн вебсайтай, бүрэн ажиллагаа бүхий хэрэглэгчийн харилцааны менежментийн системтэй, дижитал хэрэгсэл, үйлчилгээний хангамж сайтай агентлагуудын хувьд шилжилт нь бусдаасаа харьцангуй амар байна.
- Одоогийн үйлчлүүлэгчид болон мэдээллийн хангамж дээр анхаарлаа төвлөрүүлсэн
 - Агентлагууд нь харилцаа холбоо, маркетингийн кампанит үйл ажиллагаагаа багасгаж байгаа хэдий ч өөрсдийн үйлчлүүлэгчид болох одоогийн хөрөнгө оруулагчидтай холбоо барьж, тогтооход анхаарлаа хандуулж байна.
 - ЭЗХАХБ орнуудын дэмжих агентлагууд COVID-19-тэй холбоотой өөрчлөлтүүд болон засгийн газраас дэмжлэг болгон үзүүлэх хөтөлбөрүүдийн талаар хурдан, тогтмол, хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллээр хангах тал дээр онцгой идэвхтэй байна.
 - Агентлагууд нь компаниудын байнгын үйл ажиллагаа болон нийлүүлэлтийн сүлжээний харилцааг дэмжихэд гол үүрэг гүйцэтгэнэ.
 - Хямралын нөлөөллийг бууруулах зорилгоор шинэ журам батлагдах байгаа тул хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлагууд нь хурдацтай өөрчлөгдөж буй хууль эрх зүйн орчныг ойлгоход хөрөнгө оруулагчдыг дэмжих ёстой.
- **Дунд ба урт хугацаанд:**
 - Дижиталчлал
 - COVID-19 цар тахлын хариу арга хэмжээ нь дэмжих агентлагуудын дижитал хэлбэр лүү шилжүүлэх чиг хандлагыг эрс хурдасгасан.
 - Үүний улмаас видео хурал, хөрөнгө оруулалт хийх байгууламжтай танилцах виртуал аялал, хиймэл оюун ухааны бизнесийн шийдлүүдээс авахуулаад харилцаа холбооны технологийн янз бүрийн хэрэгсэлд нэвтрэх шаардлагатай болно.

- Зориулалтын, бат бөх хэрэглэгчийн харилцааны менежментийн систем нь илүү чухал болсон.
 - Маш сайн хөгжсөн хэрэглэгчийн мэдээллийн сантай байх нь агентлагийн авхаалж самбаа, өрсөлдөх чадварт нөлөөлж болзошгүй юм.
- Хөрөнгө оруулалтыг хөнгөвчлөх арга хэмжээнүүд нь дижиталчлагдах шаардлагатай.
 - Цаасгүй, автоматжуулсан процедуртай байх нь илүү ашиг тустай нь COVID 19 цар тахлын үед илт болсон. Энэ нь дижитал гарын үсэг, нэг цэгийн үйлчилгээ, улмаар холбогдох мэдээлэл, лиценз, зөвшөөрлийг онлайнаар авах хэрэгцээ, боломжийг онцолж байна.
- Шинэ анхаарал ба тэргүүлэх чиглэл.
 - Эдийн засгийн өөрчлөлт нь хөрөнгө оруулалт дэмжих агентлагуудыг тэргүүлэх ач холбогдол бүхий салбаруудын жагсаалтыг шинэчлэн боловсруулж, тэднийг илүү төвлөрүүлэн өөрчлөхөд хүргэж болзошгүй юм.
 - Хөрөнгө оруулалтыг чиглүүлэх стратегийн салбаруудыг тодорхой болгох нь өмнөх үеэс илүү чухал болж байна.
- Стратеги болон шинэчлэлийг дахин бодолцох
 - Эдгээр агентлагууд төрийн болон хувийн хэвшлийн хэрэгцээнд нийцэхийн тулд үйл ажиллагаа, дэд бүтэц, чиг үүргээ шинэчилж байна.
 - Агентлагууд туршлага дээр суурилсан хөрөнгө оруулалтын бодлогыг сурталчлах чухал үүрэгтэй. Эдгээр нь хувийн болон төрийн үйл ажиллагааг холбосон гуравдагч байгууллага тул нээлттэй, ил тод, сайн зохицуулалттай зах зээлийг бий болгоход онцгой байр суурь эзэлдэг.

4.3 ОЛОН УЛСЫН ЖИШЭЭ

Үндэсний хөгжлийн газрын “**Олон улсын харьцуулсан судалгааны тайлан**”-д Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Бүгд Найрамдах Вьетнам Улс, Бүгд Найрамдах Чех Улс, Бүгд Найрамдах Казахстан Улс, Бүгд Найрамдах Чили Улсын хөрөнгө оруулалтын бодлого, хууль тогтоомжууд дэлгэрэнгүй тусгагдсан байна. Харьцуулалт хийх улс орнуудыг сонгохдоо Монгол улстай адил нэг салбараас хамааралтай бөгөөд эдийн засгийн хэмжээ, газар зүйн байршил болон тогтолцооны ижил төстэй байдлыг харгалзжээ. Судалгаанд улс тус бүрийн хөрөнгө оруулалтын бодлого, хуулийн онцлог болон төрөөс үзүүлэх дэмжлэг, тэргүүлэх салбар, хууль хэрэгжилт, хөрөнгө оруулалтын орчны давуу ба сул талууд, хөрөнгө оруулалтын хязгаарлалт, хамгаалалт, баталгаа гэх мэтийн сэдвүүдийг хамруулан танилцуулсан. Эдгээр таван улсаас авах гол хоёр сургамж бол хууль тогтоомжийн тогтвортой байдал ба дэд бүтцийн төрөлжсөн хөгжил гэж үзжээ. Энэхүү судалгаанд хамрагдсан улс тус бүрийн хөрөнгө оруулалтын бодлого, хуулийн онцлогуудыг болон судалгааны дүгнэлтийг товч танилцуулахыг зорив.

Улс орнуудын туршлага:

- **Бүгд Найрамдах Солонгос Улс** 1980 оноос хойш гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт (ГШХО)-ыг либералчлах болон түүнийг дэмжих ба туслах бодлого баримталж, 1998 онд Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих хуулийг баталсан. Үүний үр дүнд тус улсын ГШХО-ын ДНБ-д эзлэх хувь эрчимтэй өсөж, 2018 онд 26.9 тэрбум ам.доллар хөрөнгө оруулалтын түүхэн дээд хэмжээнд хүрчээ. Мөн 2018 онд Дэлхийн Банкны “Бизнес эрхлэхүй” жагсаалтад дэлхийд 5 дугаарт оржээ (2008 онд 23 дугаарт жагсаж байсан). БНСУ хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилгоор 4 гол арга хэмжээ авсан. Үүнд: хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлаг болон нэгдсэн системийг боловсруулах; ГШХО-тай хамаарал бүхий процесс, системийг хялбаршуулах; хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн орчныг шинэчлэх; хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилтууд багтана. Тус улсын хөрөнгө оруулалтын бодлого сүүлийн жилүүдэд чанартай өсөлтөд чиглэж эдийн засгийн өсөлт, ажлын байр, өрсөлдөх чадвар, өндөр өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтийг нэмэгдүүлж чадах салбаруудыг дэмжиж байна. Хөрөнгө оруулалтыг дэмжих урамшуулал нь ихэвчлэн шууд болон шууд бус татварын хөнгөлөлт байдаг ба зарим тохиолдолд (тодорхой шаардлагыг хангасан гэж үзвэл) мөнгөн дэмжлэг, эсхүл төлбөрийн хямдрал үзүүлдэг.
- **Бүгд Найрамдах Социалист Вьетнам Улс** 1986 оноос гадаадын хөрөнгө оруулалтын бодлого хэрэгжүүлж байгаа бөгөөд үүнээс хойш ГШХО-ын хэмжээ нэмэгдэж, 2019 онд түүхэн дээд хэмжээнд хүрсэн. Вьетнам Улс хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхийн тулд дэд бүтэц болон хөрөнгө оруулалтад хамааралтай байгууллага, системийн үйл ажиллагааг сайжруулж, хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн орчныг нээлттэй, шударга болгон шинэчилжээ. Тус улсын эдийн засаг, өрсөлдөх чадвар, ажиллах хүчин, зах зээл тогтвортой өсөж байгаа нь мөн хөрөнгө оруулагчдыг татах хүчин зүйл болж байна. Түүнчлэн засгийн газар нь хөрөнгө оруулалтыг татах тэргүүлэх салбар болон газар зүйн бүсийг баталсан байдаг ба үүнд чиглэсэн хөрөнгө оруулалтад илүү дэмжлэг үзүүлдэг (татварын болон бодлогын).
- **Бүгд Найрамдах Казахстан Улс** нь Монгол Улстай адил газарзүйн байршил, уур амьсгал, хуучин социалист засаглалын тогтолцоотой бөгөөд байгалийн баялгаар баян орон билээ. Тус улс 1992 онд гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын шинэ бодлого хэрэгжүүлж, татвар болон гаалийн системийг шинэчилсэн. 2018 онд ГШХО-ын ДНБ-ын 87 хувийг эзэлжээ. Эдгээр хөрөнгө оруулалт ихэвчлэн газрын тос, байгалийн хийн салбаруудад хийгдсэн байна. Иймд Казахстан Улс олборлолтын бус салбаруудыг хөгжүүлэх зорилгоор 2014 онд хууль журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Мөн үүний зэрэгцээ хөрөнгө оруулагч болон төрийн хоорондох зөрчилдөөнийг шийдвэрлэх хөрөнгө оруулалтын Омбудсманыг томилжээ.
- **Бүгд Найрамдах Чех Улс** аж үйлдвэржилтийг сайн хөгжүүлсэн тул хуучин төлөвлөгөөт эдийн засгаас бага хохиролтой, хурдацтай шилжсэн билээ. Аж үйлдвэржилтийг цааш хөгжүүлэх зорилгоор гадаадын хөрөнгө оруулалтыг хөхүүлэн дэмжих, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх

тухай тогтоолыг 1998 онд, хөрөнгө оруулалтын хуулийг 2008 онд тус тус баталсан байна. Тогтоолын дагуу өнөө үед БНЧУ-ын тогтоосон салбарын үйлдвэрлэлд 200 сая чех кроноос дээш хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийсэн тохиолдолд нийт хөрөнгө оруулалтын зардлынхаа 40 хүртэлх хувийг татварын хөнгөлөлтөөр эдлэх боломжтой болсон. Мөн БНЧУ 1998 оноос хойш орлогын албан татварыг бууруулсаар иржээ. Урьд дурдагдсан улсуудтай адил хөрөнгө оруулалтыг дэмжих агентлаг байгуулснаар Европын холбооны хууль тогтоомж, стандарттай нийцүүлж Европын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлсэн.

- **Бүгд Найрамдах Чили Улс** хоёр талт хөрөнгө оруулалтын гэрээ болон чөлөөт худалдааны гэрээнүүдийг ашиглан дэлхийн эдийн засагт оролцох бодлогыг хэрэгжүүлдэг нь уг улсын онцлог билээ. Эдгээр гэрээнүүдэд нэгдсэнээр хөрөнгө оруулагчдын эрхийг хамгаалах бөгөөд энэ нь тэднийг татах нэгэн арга болж байна. Чили Улсын 2016 онд баталсан хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн дагуу тус улсад гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих сайд нарын зөвлөл болон гадаадын хөрөнгө оруулалтын агентлаг байгуулагджээ. Уул уурхай, хүнс, экспортын технологийн үйлчилгээ, аялал жуулчлал, эрчим хүч/логистик зэргийн салбаруудад хөрөнгө оруулалт хийхэд засгийн газраас дэмжлэг үзүүлнэ гэж тогтоосон байдаг. Хэдий зарим салбарт орж буй хөрөнгө оруулалтын хэмжээг харгалзан нэмүү өртгийн албан татвараас чөлөөлдөг ч, ихэнх тохиолдолд төрөөс тусламж, татварын онцгой хөнгөлөлт олгодоггүй.

Тойм дүгнэлтээс:

- Харьцуулсан судалгаанд сонгогдсон таван улсад хөрөнгө оруулалтыг дэмжих бие даасан агентлаг байгуулагдаж, үйл ажиллагаа болон дотоод бүтцийг нь тогтворжуулж сайжруулснаар хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг нэмэгдүүлсэн. Эдгээр агентлагууд нь хөрөнгө оруулагчид дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийг хөхүүлэн дэмжих, хууль тогтоомж болон дүрэм, журамд өөрийн туршлага, нөхцөл байдал дээр суурилсан өөрчлөлт оруулах санал зөвлөмжийг боловсруулах үүрэгтэй. Мөн засгийн газрын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих үйл ажиллагаа, уулзалтуудтай нягт холбоотой хамтран ажилладаг.
- Бодлогын дэмжлэг үзүүлэх үүднээс хөрөнгө оруулалтыг татах эрх зүйн орчныг ээлтэй болгож, түүний процесс, нөхцөлийг хялбаршуулсан. Зарим орнуудад хөрөнгө оруулагчдыг газар болон үл хөдлөх хөрөнгө эзэмших, ашиглах боломжоор хангасан байна. Түүнчлэн, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих урамшууллыг салбар, хэмжээ харгалзан төрөлжүүлсэн.
- Улс бүр хөрөнгө оруулалтын шаардлагатай тэргүүлэх таван салбарыг хуульд дурдаж, тэдгээр салбарт хийгдэх хөрөнгө оруулалтад төр бодлогын дэмжлэг (татварын болон бусад) үзүүлэх чиглэлтэй.
- Харин, зарим салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалтын хязгаарлалт тавьсан. Чех, Чили улсад хязгаарласан салбар байхгүй бөгөөд дотоодын болон гадаадын хөрөнгө оруулагч гэх ялгамж хуульд заагаагүй.
- ГШХО-ыг дэмжих урамшууллыг голдуу татварын хөнгөлөлт хэлбэрээр олгодог. Хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг олгохдоо салбар тус бүрд өөр байх ба ихэвчлэн эхний 3 жил татвараас чөлөөлөх, жижиг хот болон алслагдсан дүүрэгт хөрөнгө оруулалтыг хөнгөлөлт чөлөөлөлтөд хамруулахаар заасан нь элбэг.

- Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах асуудлыг үйл ажиллагаа явуулах эрх, зөвшөөрөл, газрын эрхийг олгох, сунгах болон үзүүлж буй татвар ба татварын бус дэмжлэгтэй шууд уялдуулсан. Тодруулбал, хуулийн дагуу шаардлага хангаагүй тохиолдолд үйл ажиллагаа явуулах эрх сунгахгүй, эсхүл дэмжлэгийг цуцлах гэх мэтийн арга хэмжээг авна.

ХАВСРАЛТ

Парламентын судалгааны хүрээлэнгээс 2009-2020 онд гүйцэтгэсэн гадаад хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдаатай холбоотой судалгааны жагсаалт

№	Судалгааны нэр	Судалгааны код
1. Хөрөнгө оруулалтын бодлого		
1.	Засгийн газраас улсын их хуралд өргөн барьсан оюу толгойн ордыг ашиглах хөрөнгө оруулалтын болон хувь нийлүүлэгчдийн гэрээний төсөлд хийсэн шинжилгээ, санал зөвлөмж	СТ-09/106
2.	Ашигт малтмалын салбарт хийгдэж байгаа хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаар	СТ-09/201
3.	Ашигт малтмалын орд ашиглах хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаарх харьцуулсан судалгаа	СТ-09/203
4.	Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалт болон гадаад орнуудын хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн зохицуулалт	СТ-09/221
5.	Оюу толгойн ордыг ашиглах гэрээний төслийн талаарх судлаачдын шүүмж, зарим харьцуулалт	СТ-09/303
6.	Уул уурхайн салбар дахь гадаадын хөрөнгө оруулалтын бодлого, болон хууль эрх зүйн орчин	СТ-10/204
7.	Оюу толгой хөрөнгө оруулалтын гэрээний талаар өдөр тутмын хэвлэлийн нийтлэлд хийсэн контент анализ	СТ-10/304
8.	ҮАБ-ыг хангахад стратегийн ач холбогдол бүхий салбарт ГХО-ыг хэрэгжүүлэх тухай хуулийн төслийн шинжилгээ, гадаадын туршлага	СТ-11/203
9.	ХО-ын эрх зүйн орчин-Бусад орнуудын туршлага ба МУ-ын эрх зүйн орчны өнөөгийн байдал	СТ-12/226
10.	Хөрөнгө оруулалтын шингээх чадвар, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлс	СТ-13/425
11.	Хөрөнгө оруулагчдын сонирхож буй шинэ зах зээл, тэдгээрийг хөгжүүлэх алхмууд	СТ-14/422
12.	МУ дахь хөрөнгө оруулалтын бодлогын эрх зүйн орчин	СТ-16/401
2. Гадаад худалдааны бодлого		
1.	МУ-ын нутаг дэвсгэрт борлуулж буй нефть бүтээгдэхүүний импорт, хилийн болон зах зээлийн, жижиглэнгийн үнэ	СТ-09/406
2.	МУ-ын гадаад худалдааны бодлого, худалдааны тулгамдсан асуудлууд	СТ-10/302
3.	МУ-д импортоор орж ирж байгаа бүтээгдэхүүнүүдийн хамгийн их хэмжээтэй 100 нэр төрлийн бараа	СТ-10/417

4.	МУ-д импортоор орж ирж буй гол нэрийн бараа бүтээгдэхүүний лавлагаа мэдээлэл	СТ-11/417
5.	Газрын тосны нөөцийн хэмжээ болон газрын тосны бүтээгдэхүүн импортолж буй орнуудын гадаад худалдааны бодлого, арга хэмжээ	СТ-13/215
6.	МУ, БНХАУ хоорондын чөлөөт худалдааны хэлэлцээрийг тодорхой бараагаар байгуулах боломж	СТ-14/101
7.	Монгол Улс, БНХАУ-ын эрчим хүчний хэрэглээний төсөөлөл, импорт, МУ-ын сэргээгдэх эрчим хүчний нөөц	СТ-14/412
8.	Худалдааны үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт бусад орны туршлага	СТ-18/204